

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
кафедра української мови
ВАРШАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (Республіка Польща)
кафедра україністики
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
кафедра української мови
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»
кафедра української мови і літератури
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
кафедра української мови імені професора К. Ф. Шульжука

МАТЕРІАЛИ

II Міжнародної наукової конференції

«УКРАЇНСЬКА МОВА В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ВИМІРІ»

1–2 червня 2023 року

ЛУЦЬК – 2023

УДК 811.161.2(08)

У 45

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 8 від 29 червня 2023 року)*

Рецензенти:

Навальна М. І. – доктор філологічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів та природокористування України.

Совтис Н. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови імені професора К. Ф. Шульжука Рівненського державного гуманітарного університету.

Громик Ю. В. – кандидат філологічних наук, професор, проректор з навчальної роботи та рекрутації Волинського національного університету імені Лесі Українки.

УКРАЇНСЬКА МОВА В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ВИМІРІ : матеріали II Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 1–2 червня 2023 рік; відп. ред.: Н. М. Костусяк, І. А. Мельник. Луцьк. 2023. 216 с.

Збірник матеріалів віддзеркалює сучасний науковий вимір української мови. У ньому запропоновані наукові матеріали присвячені актуальним проблемам неології, фразеології, лексикографії, діалектології, ономастики, етнолінгвістики, лінгвофольклористики, соціолінгвістики, медіалінгвістики. Функційний аспект мови розглянуто крізь призму змін наукових парадигм. Новітні методи навчання української мови схарактеризовано на тлі сучасної вищої та середньої школи. Досліджено деякі сучасні аспекти навчання української мови як іноземної тощо.

Видання прислужиться науковцям, викладачам, учителям, аспірантам, студентам, а також усім, хто цікавиться здобутками та перспективами українського мовознавства.

Матеріали надруковано в авторській редакції.

*За достовірність інформації, уміщеної в опублікованих матеріалах,
відповідальність несуть автори.*

© Колектив авторів, 2023

© Кафедра української мови,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

укладання, оформлення, 2023

ЗМІСТ

Безгодова Надія ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ ЕМОТИВНОГО КОНЦЕПТУ ЛЮБОВ У СУЧАСНИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ.....	7
Голоюх Лариса ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ Ю. ІЗДРИКА	13
Горн Анна ТИПОВІ ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ У ВОЛИНСЬКИХ ЗМІ.....	16
Данилюк Ніна ВИВЧЕННЯ НАРОДНОПІСЕННОГО ТЕКСТУ В КУРСІ «МОВА УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ».....	19
Дика Любов, Голярдик Наталія, Броварська Олена ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ОЙКОНІМІЙНОЇ СИСТЕМИ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ: ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	24
Жуйкова Маргарита НАЇВНА КАРТИНА СВІТУ VS. НАУКОВА КАРТИНА СВІТУ В ДЕФІНІЦІЯХ КОНКРЕТНОЇ ІМЕННИКОВОЇ ЛЕКСИКИ.....	28
Загнітко Анатолій ЛІНГВОЕКСПЕРТНІ ДИСКУРСИВНІ ПРАКТИКИ: ВІД ОКРЕМОГО ДО ЗАГАЛЬНОГО.....	35
Здиховська Тетяна РОЛЬ ДІАЛЕКТНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У МОВІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ.....	42
Зінич Ірина ЛІНГВІСТИЧНА ПРАГМАТИКА ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	45
Зінчук Руслана ДАВАЛЬНИЙ ВІДМІНОК МНОЖИНИ ІМЕННИКІВ У ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ І СУМІЖНИХ ГОВІРКАХ	48
Колесникова Лариса КРИТЕРІЇ ГАРНОГО МОВЛЕННЯ В УСНІЙ КОМУНІКАЦІЇ	52
Костусяк Дмитро СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНА КОРЕЛЯЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	55
Костусяк Наталія ЗАСОБИ ОРОЗМОВЛЕННЯ МЕДІЙНИХ ТЕКСТІВ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	60

<i>Костюк Ольга</i> РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЗАСОБАМИ СУЧАСНОЇ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ	65
<i>Котович Віра</i> НАЗВИ МІСТ ВОЛИНИ В АСПЕКТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУВАННЯ.....	68
<i>Кухарук Лілія</i> НЕОСЕМАНТИЗМИ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	73
<i>Литвиненко Юлія</i> МЕТАФОРИЧНА ПРИРОДА КОЛЬОРОНАЗВ У СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ	78
<i>Малишева Дарина</i> МІНІМАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТАРНІ ПРОСТІ ДВОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО	83
<i>Малишева Ірина</i> ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ Б. ТОМЕНЧУКА «СПОВІДАЙТЕСЬ, МОЇ ТРИВОГИ»	86
<i>Масицька Тетяна</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ВИБІРКОВОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «МАЙСТЕРНЯ РЕПЕТИТОРСТВА З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» У ЗВО	90
<i>Матвеєва Наталя</i> МОВНІ ПИТАННЯ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ТНПУ ІМЕНІ В. ГНАТЮКА	94
<i>Межов Олександр</i> ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА	98
<i>Межов Олександр, Мірченко Микола</i> ЛІНГВОДИДАКТИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ФІЛОЛОГІЇ.....	103
<i>Мельник Ірина</i> ФОРМУВАННЯ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ВИБІРКОВОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ОСНОВИ КОМУНІКАТИВНОГО УСПІХУ».....	108
<i>Меркулова Оксана, Махмудова Оксана</i> ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ NOMINA ABSTRACTA	112

<i>Миронюк Катерина</i> РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ.....	120
<i>Молоцький Вадим</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОРІВНЯЛЬНО-ГІПОТЕТИЧНИХ ЧАСТОК У РОЛІ УСКЛАДНЮВАЧІВ ПРЕДИКАТА	124
<i>Набухотна Анастасія</i> ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ В МОВІ МАСМЕДІА ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	128
<i>Нестерчук Оксана</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ВИКЛАДАННІ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»	132
<i>Нікітіна Алла</i> ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ В ЗДОБУВАЧІВ ТРЕТЬОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ	135
<i>Ошурко Марія, Мельник Ірина</i> СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ВОЛИНСЬКИХ ЗМІ)	141
<i>Пивоварова Анна</i> ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ ЛЕКСИКИ БДЖІЛЬНИЦТВА СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОЇ ГОВІРКИ	145
<i>Потужня Вікторія</i> ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЗВ ОСІБ (НА МАТЕРІАЛІ «СЛОВАРЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» БОРИСА ГРІНЧЕНКА).....	149
<i>Приймачок Оксана</i> ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ СУЧАСНОГО ТЕКСТУ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ.....	153
<i>Процик Ірина</i> УКРАЇНСЬКІ ТЕРМІНИ ВІДБИВАНКИ (ВОЛЕЙБОЛУ)	159
<i>Скорук Ірина</i> ПОЛЬСЬКІ ПРІЗВИЩА В АНТРОПОНІМІКОНІ М. ЛУЦЬКА	165
<i>Скорук Ірина</i> ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ФАХОВА УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА РИТОРИКА»	169

Сньозик Ганна ІНДИВІДУАЛЬНО-ХУДОЖНЯ ПАРАДИГМА МОВОТВОРЧОСТІ ФЕДОРА ПОТУШНЯКА	175
Федурко Марія ЯВИЩА УКРАЇНСЬКОЇ СЛОВОТВІРНОЇ МОРФОНОЛОГІЇ У ФУНКЦІЙНО-ДИНАМІЧНОМУ ОСМИСЛЕННІ	180
Харчук Олеся МОВНІ ГОРИЗОНТИ (ЛІНГВОСИНЕРГЕТИКА) ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ П. ТИЧІНИ (НА МЕТЕРІАЛІ РАННІХ ТВОРІВ ПОЕТА)	183
Хом'як Іван ДО ПРОБЛЕМИ ДЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ	187
Христіанінова Раїса МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ТРОЛІНГУ ВОРОГА В МЕРЕЖЕВому ДИСКУРСІ СЬОГОДЕННЯ	190
Чернюк Ірина РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....	195
Члек Наталія НАВЧАЛЬНЕ ЗАПИТАННЯ ЯК ЗАСІБ КОНСТРУЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДІАЛОГУ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ.....	198
Шехавцова Світлана СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	201
Шульська Наталія ПУНКТУАЦІЙНІ АНОРМАТИВИ ЯК НЕГАТИВНЕ ЯВИЩЕ СУЧАСНИХ МЕДІА ТЕКСТІВ	206
Яблонська Ольга ТАРАС ШЕВЧЕНКО В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ...	210
Яблонський Максим «НОВА ДОБА НОВОГО ПРАГНЕ СЛОВА»: НЕОЛОГІЗМИ, ПОРОДЖЕНІ СУЧАСНОЮ ВІЙНОЮ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗМК)	213

Безгодова Надія,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»*

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ ЕМОТИВНОГО КОНЦЕПТУ *ЛЮБОВ* У СУЧАСНИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ

Музи під час війни не замовкли, вони дають про себе знати, заглушаючи грім канонади, нестерпний біль, відчуття розпачу... Війна випробує не тільки людей, але й поезію на справжність. І це важко заперечити. Сила слова в усі часи була потужніша, міцніша за зброю: *слово, часом – гостре, наче лезо / манить дорогою рівною чи крутою / воно кує сталь й плавить залізо / стає щастям, а декому – спокутою* (Марія Маринченко (Марічка Ясен). Сила поезії нашого сьогодення – допомогти зберегти «в людині людське» (Галина Крук). Оголений нерв сприйняття реальності народжує нових авторів, нові поезії, що звучать по-новому. «Змінилася мова поезії. Змінилася відповідальність перед словом. Змінилися сенси. Але залишилася животворна сила слова – ним можна погладити, ним можна підтримати, ним можна поцілувати чиюсь рану на серці, ним можна зцілити, ним треба любити!» (Ірина Малярчук). На наших очах формується покоління прогресивних, творчих, цікавих, яскравих особистостей. Можливо, не кожному ще вдаються римовані рядки, інколи порушується струнка оповідь, але ці неточності не позбавляють сучасних поезій «душі».

Моя поезія бажає бути / гучнішою за співчуття безпечного світу, / за мовчання мешканців мирних континентів, на / яких не було воєн уже / сторіччями / за мовчання тих, хто / дивиться на нас через / кордони... (Олена Герасим'юк).

Нам імпонує авторське визначення сучасної поезії українського поета Олега Коцарева, який зазначає, що це «...один з «альтернативних літописів» війни, що фіксує не так факти чи події, як дух, настрої, характери, символи епохи».

Мета нашої роботи – проаналізувати особливості художньої виразності емотивного концепту *Любов* у сучасних поетичних текстах. Матеріалом для аналізу слугують тексти, написані поетами-початківцями в період з 24 лютого 2022 року й викладені в соціальних мережах, які мають найбільш доступний простір для прочитання.

Варто зазначити, що в роботі подаємо приклади в авторській редакції.

Зважаючи на те, що основними вербалізаторами концепту любов є лексеми *любов* і *кохання*, їх ми будемо використовувати паралельно.

Любов постає базовим почуттям, що передає відчуття, емоції, сильний психоемоційний стан особи. «...любов на війні найбільше чомусь болить» (Ірина Малярчук). Поезії українських майстрів слова репрезентують різні види любові. Зокрема, виявлено такі його смислові репрезентації: любов до Батьківщини, до рідної землі, батьківська любов, любов чоловіка до жінки/жінки до чоловіка, любов до природи, любов до Бога та ін.

Чи варто говорити про почуття любові під час війни? Питання, на яке можна почути різні відповіді, бо, скільки людей, стільки й думок. Але одне ми не можемо заперечувати: життя продовжується... І його продовження неможливе без любові. *А ви кохали так, щоб до нестями..? / Щоб забувалось все з коханим поряд... А ви кохали так, щоб до нестями / Й душею відчувати його погляд..?* (Євгенія Жукова).

У поезіях сучасних авторів широко представлена ядрова зона концепту з художньо-семантичним наповненням *любов – кохання*. Мовне вираження емоції досягається за допомогою прямих вербалізаторів *люблю, кохаю*. При цьому тут ключовою одиницею виступає не тільки іменник *любов*, а й дієслово *любити*. *На війні всі панічно тримаються слова «лиш...» / Я тримаюся, чесно кажучи, за «люблю»* (Ірина Малярчук); *Кохання трунок смачно п'єш до дна, / Адже воно – найбільше в світі диво* (Станіслав Драчук «Емоціями сповнена ущерт»); *Прийди в мій сон, тебе чекаю / Люблю тебе, тебе Кохаю* (Наталка Весна «Прийди в мій сон»); *Серед тисяч століть, тих морів і тих рік / Рідний погляд лиш Твій, з-під коханих повік. / В кожній миті ж ловлю, жадно тихо вдихаю / Так безмежно ЛЮБЛЮ, так безмежно ж КОХАЮ* (Наталка Весна «Через тисячі снів»); *Любов є магія, любов є диво. / Любов – неоціненне ремесло. / Щоб жити у гармонії щасливо, / щоб вірою і правдою було* (Олександр Шенькарук); *Пообіцяй, ми разом, вдвох до самого кінця / Пообіцяй, при зустрічі почую, я тебе кохаю* (Юлія Торбач); *Не знаю / існують чи інші світи / Та знаю існує Любові дихання / Та знаю існує на світі Кохання* (Наталка Весна «Мов місяць ти мій»); *В коханні не говорять про кохання: / Воно палає без банальних фраз... Тож за кохання не буває стидно, / Адже воно – Перлина Всіх Щедрот!* (Станіслав Драчук); *Люди, у житті своєму, ніколи не забувають / Найважливіше й світле почуття, / це почуття – Любов* (Михайло Тарасенко «Любов – шлях Істини Творця»); *Легідною жінкою сієш. / І любов'ю пахнеш – осяйна. / кожную хвильку в серці розквітаєш. / Ти для мене лиш така одна* (Bogdan Knysh «Дні виспівують чуття любові»).

Майстри слова послуговуються експресією односкладних речень, лексичних повторів, незакінчених або перерваних конструкцій з метою ущільнити оповідь, привернути увагу читача, викликати певні емоції. *Люблю! Люблю! / Люблю... / Живу...* (Наталка Весна «Я буду сон...»); *Любіть. Любов хай душу зігріває* (Володимир Багарт); *Люблю... Та ні, безмежно так кохаю...* (Соломійка «Люблю-кохаю»).

Слова *кохана, рідна* в мікротекстах *Привіт, кохана. Дочекалась? / Дякую тобі, що не здавалась* (Оксана Степанівна «Дочекалась»); *Вами марю, живу. Відчуваю твій сум, / моя рідна. / Обіймаю в думках...* (Ніна Арендар «Лист коханій») також репрезентує розуміння любові як кохання.

Концепт *Любов* у художньо-семантичному наповненні *любов – родинні стосунки* найчастіше автори представляють опосередковано, тобто без ключових слів, але з допомогою використання демінутивної форми і присвійних займенників.

Одиниці із демінутивними суфіксами вносять в мікротекст поезій досить суттєву емотивну інформацію, яка виражає позитивну авторську оцінку й часто має не менш важливе значення, ніж поняттєва. *Привіт, Матусю! Рідна, я живий. / Мене рятує тут Твоя молитва... Привіт, рідненька! Мамо, не сумуй, / Повернуся, як буде перемога. Не плач, Матусю, це добавить вік, / І вкриються туманом скроні. Я тут, Ти – там, нас розлучив цей час. Війна, Матусю, розлучила знову* (Христина Сидор-Ровецька); *Матусю, як я скучив, як хочу обійняти. / Так сильно тебе люблю, хотів / тобі сказати* (Галина Шевченко); *Татусю, рідний, де ти? Я чекаю! / Щовечора з думками про тебе засинаю!* (Оксана Степанівна «Татусю, рідний, де ти?»); *Я люблю тебе дуже, мій татку, / І молюся за тебе до Бога* (Юлія Забіяка); *Повертайся, Татку, бо я так сумую... / Я щодня малюнки для Тебе малюю. / Голубе там небо й золоте колосся, / Нам же разом, Татку, добре тут жилося. / І Матусю, Татку, Тебе дуже любить, / І щоночі сльози на подушку губить* (Олена Красьоха); *Моя рідненька, стихне скоро бій, / Повернуться додому твої діти, / Хоч зморені, але щасливі всі / Ми перемозі будемо радіти* (Соломійка «Мрій»); *Спи, малий козаче, соколе рідненький, / Бо за тебе плаче мамине серденько* (Марина Джус).

Завдяки суфіксам зменшення, пестливості (*голубко, матусю, татусю, татку, рідненька, рідненький, серденько*), а також звертанням посилюється експресія, що допомагає виразити суб'єктивне ставлення до адресата, дати йому певну характеристику, оцінку, надати поезії інтимізації. Інтимізація вислову також досягається уживанням присвійних займенників «*мій*», «*моя*»: *мій татку, моя рідненька*.

Війна, на жаль, забирає найдорожче – життя. В аналізованих мікротекстах для вираження емотивного стану ліричної героїні, що втратила коханого, поети найчастіше використовують не прямі вербалізатори концепту *любов*, а описові конструкції, натяки, алюзії, які одночасно маніфестують ідею любові за допомогою слів: *поцілунок, цілувати, обіймати, побачення, усміхатися* та додають йому різних характеристик, створюючи важкий, гнітючий ефект для читача.

*Мрію про твій поцілунок гарячий / Зі смаком гіркового табачного диму...
Мрію про руки засмагли і сильні, / Що міцно обіймуть і не відпустять... Мрію
про шепіт біля мого вушка / Що ти назавжди тепер будеш поруч... Щодня і
щоночі чекаю на тебе / Як жаль, що ніколи не збудешся ти (Анна Василенко);*

*Ти обіймаєш себе самотійно від / відчаю руками, / І чуєш у подиху вітру:
«Здаватись не смій... Я поруч з тобою у кожному слові та герці, / І кожна
секунду ніколи ти більш не сама...»; Ти живим будеш, у пам'яті / Лиш прошу,
завжди посміхайся... (Христя Зозуля); Цілувати світлини в альбомі, /
Обіймати подушку щоночі. / Біль пронизує серце і душу, / Відпустити на волю
не хоче; Сон приходить уже за півночі, / ніби знов на побаченні з милим...
(Соломійка «Буду пам'ятати...»); Кохаю, кажеш ти мені, / Тим самим жити
надихаєш, / На жаль, є край у наших днів / Майбутнього, на жаль, не знаєш
(Володимир Багарт).*

Війна народжує нових героїв, мужніх, відважних, нескорених, справжніх патріотів своєї країни. Пройде небагато часу і про них будуть знімати не короткі документальні сюжети, а повнометражні фільми. Їх імена закарбуються в історії, вони стануть прототипами героїв художніх творів. А поки що вони роблять найголовніше – захищають Україну від ворога, оберігають наш спокій і наближають довгоочікувану ПЕРЕМОГУ, у яку ми так свято віримо.

Свою безмежну вдячність і любов ЗСУ, окремо кожному українському воїнові поети висловили у таких рядках: *Які ж Ви, хлопці, красиві і світлі, /
Ви – найкращі воїни в усьому світі. Так хочеться, як синів, Вас обійняти, /
Руки, що тримають землю, / поцілувати! (Жанна Франчук); Але терпляча,
тож переживу, / Не плакала і більше не заплачу, / А оду війську згодом напишу,
Бо ЗСУ для мене так багато значить!.. (Ірина Лукаш); Я буду тебе любити. Як
в голод / хліб. / Молитись за тебе. За тебе. За твою роту... (Ірина Мальярчук);
Чи зізнавався мені хтось у коханні? / Скажу: «Бувало. Декілька вже раз!» / То я
забув про всі криваві рани, / Коли почув: «Люблю тебе, солдат!» (Людмила
Губерна). Вічна шана, героям загиблим в війні / Я люблю вас усіх й пам'ятаю
(Валентина Харченко); Я зорею стану вночі, я буду світити / Я буду Любов, я
буду те світло / що зможе тебе захистити (Наталка Весна «Я поруч стою»).*

Тепло і любов... Ці почуття несуть позитивну конотацію, незважаючи на біль, страх, руйнації, заповідяні війною. *У нас так багато тієї любові / нам справді щастить – / На нашій землі / Любов виростає найкраще* (Марина Пономаренко).

Автори сучасних поезій переймаються долею України, замислюються над її майбутнім, не втомлюються говорити про свою любов до рідної землі, до отчого дому. Так, Людмила Горова змальовує відчуття кожного українця, у кого душа переповнена саме такою любов'ю. Авторка свідомо повторює фрази, які, з одного боку засвідчують сумні реалії сьогодення, а з іншого – посилюють емоційний вплив тексту, надають йому найбільшу виразність; передають безмежну любов, ніжність, теплоту: *У цьому розтерзанім домі / Так багато тепла і любові. У цьому розтерзанім місті / так багато тепла і любові. На цьому розтерзанім полі / так багато тепла і любові. У цьому розтерзанім серці / так багато тепла і любові. У цій розтерзаній країні / так багато тепла і любові. І в цьому розтерзанім світі / так багато тепла і любові.*

Більш повно з'ясувати змістове наповнення концепту *любов*, крім прямих і опосередкованих вербалізаторів, також допомагає його контекстуальне оточення, особливості сполучуваності з іншими мовними одиницями, найчастіше з прикметниками й дієприкметниками: *щирий, рідний, змучений: Я тебе обіймаю всім серцем, / своїм, Україно! / Не здамось ми з тобою в / нелегкім бою / Я тебе пригортаю до серця, / неначе дитину / Бо тебе, Україно, всім серцем я / щиро люблю* (Галина Завидовська); *До рідного дому я подумки лину, / Я вірю, я знаю: мене ти зустрінеш* (Соломійка «Повернуся»); *Війна – це змучена любов, / А в глибині душі надія...* (Т. Полуфанова); *Щоночі шепочеш мені коліскову / Крізь темряву ночі й жахиття війни, / Я мрію, що очі твої волошкові / Побачу я вдома на рідній землі* (Євгенія Жукова).

У вірші Мар'яни Зеленюк не йдеться про війну, але вона присутня в підтексті як щось відкинута й заперечена. Опосередковано про неї говорить час написання вірша (26 березня 2022 року). Авторка природу і її красу асоціює з любов'ю, з настанням весни: *Любов виростає, як дерево, / віттям у небо / корінням в землі. / І там, і тут простір / синього – / згори – ріки хмар, сині-сині, як очі Бога. / Внизу – води пам'яті, / сині-сині, як наші сни. / І легко так у радості / народження весни / таки бути Людиною.*

Внутрішній супротив ворогові підтекстово міститься у вірші Інни Гонтар «Почайна II», де основною темою лунає любов до слова. Зафіксувати народження слова, понести це слово людям, дати їм віру – це і є сюжетом вірша: *...тепер нам під силу все, / бо ми не розлюбили слово / в часи найбільшої темряви, / бо досі чуємо звуки / з найглибшого дна / Почайни...*

Репрезентований емотивний концепт *любов* у сучасних поетичних текстах поетів-початківців представлений досить широко й має свої особливості. Наведені в роботі приклади дають підставу стверджувати, що реалізується аналізований концепт як позитивно маркований. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в опрацюванні концепту-опозиції до поняття любов.

Голоюх Лариса,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ Ю. ІЗДРИКА

У художньому тексті синтаксис виконує естетичну, прагматично-стилістичну, конотативно-експресивну, внутрішньо-композиційну функції. Синтаксична структура тексту формує лінійно-динамічні структури авторської оповіді, роздуму, опису, репрезентує мовні форми сюжету, образу тощо. Епічним розповідям властива чітка, плавно інтонована фраза, яка втілена переважно у сполучникових складних конструкціях. Аналітична і філософсько-психологічна проза активізує багатовекторність розвитку думок письменника, що призводить до вживання вставних і вставлених конструкцій, відокремлених членів речення, безсполучникових речень.

Вивчення стилістичного синтаксису художнього твору розкриває індивідуальні риси мови письменника. С. Я. Єрмоленко вважає: «Автор часто не приховує своєї активної позиції оповідача, він демонструє в синтаксичних побудовах свої інтонації, своє суб'єктивне сприймання описуваних подій, явищ. Його виразна авторська мова має в такому випадку характер оповіді, а не об'єктивного, нейтрального опису» [3, с. 180].

Синтаксичні конструкції прозових текстів Ю. Іздрика – маркер його художнього мислення, засіб творення психологічного і філософсько-аналітичного наративу. Експресія мови письменника найбільш виразно зафіксована в стилістичних фігурах ампліфікації, повтору, полісиндетону,

Ампліфікація – стилістична фігура, утворена спеціальним поширенням вислову однотипними мовними одиницями. Кожна з цих одиниць має самостійне значення, а всі разом увиразнюють, вербально посилюють висловлену думку. У мові Ю. Іздрика ця стилістична фігура сприяє створенню конкретно-зорових образів, урізноманітнення оповіді. Ампліфіковані підмети, виражені іменниками, створюють багатовекторні статичні і динамічні картини, наприклад: *разом з ним по темно-зеленій кольору чистого окису храму траві бігли всі персонажі, актори, гримери, декоратори, асистенти – вони постійно забігали наперед* [1, с. 20]; *мешканці готелю, які знову з'явилися, проходили повз тебе цілими натовпами і тлумами, у вечірньому вбранні –*

темні сукенки з глибокими вирізами і лискітками, лаковані мешти, фраки, смокінги, метелики – чого вам ще? [1, с. 38].

Стилістична фігура ампліфікації вербалізує семантичне поле конкретного словообразу, творить додаткові смисли відповідно до задуму автора, на асоціативному рівні зумовлює внутрішній портрет персонажа, наприклад: *Та й звідки взявся б, врешті-решт, той **Воццек, Воццек** Той, твій недолугий **фаворит, лизун, улюбленець, підлиза, рекомендований синок, паскуда, зрадник, протезе*** [1, с. 35].

Мовна картина світу Ю. Іздрика фіксує повтор як важливий засіб художньої експресії. Повтор – це стилістична фігура, утворена спеціальним нагромадженням певних мовних елементів у вигляді повторного їх уживання в одному висловлюванні. За своїм складом та формою повтори неоднакові, вони компонуються з кількох однорідних одиниць. Однослівні повтори, виражених дієсловами, передають повторюваність або тривалість дії, наприклад: ***Відлітай, відлітай, відлітай, прошу тебе*** [2, с. 18]; ***Боюся, що почну розмовляти уві сні. Боюся, що навіть розкладаючись ще можна прожити дуже довго. Іноді дуже боюся*** зливного отвору у ванні, але не того основного, який внизу, а запобіжного верхнього. ***Боюся*** шкла. ***Боюся*** символів і знаків. ***Боюся*** орієнталістики. ***Боюся*** подорожей і поїздів. ***Боюся*** незнайомих міст. ***Боюся*** сусідів. ***Боюся*** будь-яких падінь (кожен може розуміти це по-своєму) [2, с. 133].

Макросинтаксис текстів Ю. Іздрика з ампліфікованими рядами висловлювань із семантичним центром – дієсловом абстрактної семантики стає формальним засобом відтворення найвищої межі психологічного напруження, глибокої депресії головного героя, наприклад: ***Думаю про тебе*** щодня. ***Ні, не так думаю про тебе*** цілими днями. ***Тобто весь час думаю про тебе. Тобто я зовсім не думаю про тебе*** – воно якось само виходить [2, с. 123].

Повтор – синтаксична форма відображення драматичних моментів у житті людини, стану збудження, підвищеного емоційного реагування. Здебільшого повтор супроводжений підвищеним інтонуванням, зокрема вигуковим, наприклад: ***Болем віддається кожний крок, кожний спомин, кожна риска на її обличчі!*** [2, с. 12].

У романах Ю. Іздрика зафіксовано оригінальну стилістичну фігуру полісиндетон – повторення службових слів, яке створює експресивність контексту, наприклад: ***Чи*** маю йти по світу, вдивляючись у зустрічні обличчя? ***Чи*** мушу молитися у кожному храмі, стукати в кожні двері, щоб знайти його? ***Чи***, може, стрибати з кожного моста? [2, с. 140]. У текстах романів Ю. Іздрика полісиндетон єднальних і розділових сполучників увиразнює

семантику однорідних підметів. Чим більше в реченні однорідних членів, тим повніша в ньому однотипна розчленованість висловлюваної думки, тим вона ширша й багатша, тим повніше охоплюються нею певні реалії життя. Особливо виразним є компактне вживання в тексті семантично й синтаксично різнотипних однорідних членів речення. Таким уживанням однорідності забезпечується неповторний лад мислення й мовлення, бо при цьому нагромаджується одноплановість деяких елементів висловлюваного, увага слухача (читача) певним чином привертається до однотипних реалій – осіб, явищ, дій, ознак, обставин, ситуацій.

Вживання однорідних членів речення з полісиндетоном – засіб створення виразності авторської оповіді, образної конкретизації при змалюванні природи, людських стосунків тощо. Полісиндетон впливає на інтонаційний характер мікроконтексту: однакові сполучники і частки уповільнюють оповідь, виступають засобом створення конденсованої зорової картини.

Експресивний синтаксис письменника представлений структурами із зачинами – дієсловами теперішнього часу, наприклад: ***Відходить** Міріам. Одна, за нею друга, третя, сота. / **Відходить** Пепя, геніально-нелегальний мешканець Канади, частинка мого «я», котру навряд чи вже колись зустріну. / **Відходить** Марта, царственна богорівна Марта [1, с. 108].*

Втілення в тексті авторських інтенцій тісно пов'язане з його мовною манерою, актуалізованою видозміною звичних синтаксичних зв'язків, побудовою висловлювань, сполученням речень у тексті, способами поєднання слова зі словом.

Отже, експресивний синтаксис мовної картини світу Ю. Іздрика актуалізує такі засоби: повтор і полісиндетон, ампліфікацію, окремі види порядку слів у реченні та ін. Взаємодіючи з лексичними, словотворчими, морфологічними засобами, синтаксичні одиниці прозових текстів Ю. Іздрика формують процеси емоційності, інтенсивності, тональності, інтонаційної виразності як основи мовної експресії.

Література

1. Іздрик Юрій. Воцтек. Номінація [Текст]. Львів : Видавництво Старого Лева. 2016. С. 6–113.
2. Іздрик Юрій. Подвійний Леон. Номінація [Текст]. Львів : Видавництво Старого Лева. С. 114–303.
3. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. Київ : Наукова думка, 1982. 210 с.

Горн Анна,
здобувачка ОР бакалавр,
Волинський національний університет імені Лесі Українки.
Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор Мельник І. А.

ТИПОВІ ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ У ВОЛИНСЬКИХ ЗМІ

У сучасному світі в друкованих, електронних і конвергентних засобах масової комунікації публікується величезний інформаційний масив. Через значний вплив на свідомість людей, мовна культура медіатекстів вимагає від журналістів пильної уваги. Однак мова преси не тільки не бездоганна, а часто переповнена помилками. Частина журналістів не приділяє належної уваги слову, добору найбільш влучних лексем, не намагається уточнити значення використовуваних лексичних одиниць тощо. Тому натрапляємо на опублікований матеріал, що має значні неточності, а то й грубі помилки.

Поняття «помилка» науковці витлумачують неоднаково. Наприклад, П. Куляс подає таке визначення: «Помилка – неточне слововживання, неправильна побудова висловлювання, що виникають у результаті невмотивованого порушення мовно-літературної, логічної, видавничої та інших норм і є наслідком неправильних мисленнєвих операцій» [2]. Т. Бондаренко вважає, що «помилка – це анорматив, тобто таке ненормативне лінгвоутворення, що виникає в результаті невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленнєвих операцій» [1].

Головна норма для редактора – мовна. І. Фаріон зазначає, що «норма літературної мови – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний чинник, що відповідає мовній системі і становить єдину можливість або найкращий для конкретного випадку варіант, що відібрало суспільство на певному етапі розвитку», «мовна норма – це синтез внутрішньомовних та позамовних чинників, що відображають напрям розвитку суспільства» [3].

Автор ґрунтовного мовознавчого дослідження П. Куляс розглядає типологію помилок як «навчальну дисципліну, в якій комплексно аналізуються і класифікуються помилки писемної комунікації, розкриваються причини їх появи, визначаються способи редагування з позицій та в інтересах читача» [2]. Типові мовні помилки – це помилки, які трапляються досить часто в мовленні або письмі людей і можуть спричинити незрозумілість, неправильну інтерпретацію інформації, порушення етикету та зміну змісту і сенсу тексту. Ці

помилки можуть виникати з різних причин, зокрема через відсутність знань правил мови, недостатній рівень мовної компетенції, невпевненість у власних знаннях тощо. Усвідомлення типових мовних помилок дозволяє зрозуміти причини та наслідки різних видів помилок, допомагає виявляти їх, а згодом – уникати.

Досить часто журналісти допускають лексичні помилки, які стосуються вживання слова в невластивому йому значенні, повтор того самого чи спільнокореневого слова в тому самому реченні, перекручування та вживання зайвих слів і под. Лексична помилка веде до зайвого наголошення на тій самій інформації або до спотворення її змісту. Із-поміж типових лексичних помилок виділяють: тавтологію; плеоназм; багатослів'я; мовну недостатність; уживання слів у невластивому значенні; некоректне вживання фразеологізмів тощо.

Різні види мовних помилок у ЗМІ досліджували А. Капелюшний, П. Куляс, Т. Бондаренко, А. Яворський та інші науковці. Сьогодні є потреба схарактеризувати деякі типові лексичні аномативи, що трапляються у волинських засобах масової інформації і спричиняють труднощі в розумінні тексту, а також подати варіанти правильного використання тих чи тих лексичних одиниць у конкретних випадках.

За нашими спостереженнями, лексичну помилку допущено в реченні *У листі депутатів Європарламенту говорилося:...* (Конкурент, 25 березня 2023). Частину фрази *У листі говорилося* доречно замінити на лексично та стилістично кращий варіант – *У листі йшлося*.

Вислів *Нагадаємо, що 31 серпня 2022 року український медіапростір сколихнула новина про обшуки в діючого начальника департаменту держзакупівель МОУ Богдана Хмельницького* (Волинь24, 02 лютого 2023) також містить лексичну помилку, адже вживання дієприкметників активного стану з *-уч, -юч-* не рекомендовано нормами сучасної української мови. Тому зазначений дієприкметник варто замінити прикметниками *теперішній, нинішній* або й зовсім випустити: за елімінації зміст речення не спотвориться.

У реченні *Країна гідно тримає стрій, на економічному фронті в тому числі* (Волинь24, 02 лютого 2023) трапляється лексична помилка: конструкція *в тому числі* не характерна для української мови, тому її потрібно замінити на кращий варіант зокрема.

Фраза *Широкий вибір якісних засобів для цих цілей ви знайдете в магазині Frooto* (ВолиньPost, 13 квітня 2023), на нашу думку, містить лексичну помилку, а саме: *для цих цілей*. Оскільки в тексті йдеться про зняття матеріалу з нігтьової пластини, то доречно використати словосполучення *засобів для роботи*.

У вислові *Ще один плюс – кераміка не гріється під час сплювання, тому не створює дискомфортичних відчуттів для клієнта* (ВолиньPost, 13 квітня 2023)

конструкцію *ще один плюс* варто замінити на лексично і стилістично кращий варіант – *ще однією перевагою є*. Також доцільно в цьому контексті вжити слово *нагрівається*, а не *гріється*.

У реченні *Мінуси таких насадок – у них менший термін служби, можуть вібрувати і нагріватися під час роботи* (ВолиньPost, 13 квітня 2023) лексему *мінуси* краще замінити на – *недоліки*, а прийменник із займенником у *них* – на *вони мають*.

Фраза *Потрібно закріпити в апараті потрібну насадку і встановити частоту обертання* (ВолиньPost, 13 квітня 2023) містить повтори однокореневих слів (*потрібно, потрібну*), тому одне слово необхідно замінити, дібравши синонім. Наприклад, *Варто закріпити в апараті потрібну насадку і встановити частоту обертання*.

Анорматив також наявний у реченні *«Робочу» руку потрібно розташувати таким чином, щоб лікоть був зафіксований на робочій поверхні* (ВолиньPost, 13 квітня 2023). Конструкція *таким чином* не властива українській літературній мові, тому її необхідно замінити на варіант *так* або *у такий спосіб*.

У фразі *А краще – спеціальні ремувери, розроблені спеціально для розчинення гелевих покриттів* (ВолиньPost, 13 квітня 2023) помічаємо тавтологію. Лексема *спеціально* тут зайва.

Отже, на основі аналізу волинських засобів масової інформації робимо висновок, що найуживанішими лексичними анормативами є слова у невласивому значенні, тавтологія, багатослів'я тощо.

Література

1. Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : автореф. дис. ... канд. філол. н. : спец. 10.01.08 «Журналістика». Київ, 2003. 20 с.
2. Куляс П. П. Типологія помилок : монографія. Київ, 2015. 463 с.
3. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей) : монографія. Івано-Франківськ, 2013. 332 с.

Джерела

1. Інформаційне агентство «Конкурент». URL: <https://konkurent.ua/> (дата звернення: 24.04.2023).
2. Інформаційне агентство «ВолиньPost». URL: <https://www.volynpost.com/> (дата звернення: 24.04.2023).
3. Інформаційний патруль Луцька та Волинської області – «Волинь24». URL: <https://www.volyn24.com/> (дата звернення: 24.04.2023).

Данилюк Ніна,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВИВЧЕННЯ НАРОДНОПІСЕННОГО ТЕКСТУ В КУРСІ «МОВА УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ»

Тексти усної словесності – це мовно-естетичні знаки української культури, що відбивають спосіб мислення народу. Мовні образи народної поезії українців вивчали дослідники ХІХ – поч. ХХ ст.: М. Костомаров, І. Франко, О. Потебня, В. Гнатюк та ін. У 90-і рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. мовновиразові засоби в текстах різних жанрів учені розглядають у зв'язку зі світобаченням, ментальністю, культурою народу в рамках нової галузі – лінгвофольклористики (С. Я. Єрмоленко, О. Остроушко, З. Василько, О. Сімович, Т. Беценко, О. Молодичук, Ю. Дядищева-Росовецька, О. Тимченко й ін.).

Згідно з навчальною програмою з української мови, зорієнтованою на концепцію Нової української школи, «мета навчання української мови в школі (предметна) – формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатого мовної особистості», а її реалізація передбачає «формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто прилучення через мову до культурних надбань українського народу й людства загалом» [4]. Цьому якнайповніше сприяє вивчення текстів фольклору не лише на уроках української літератури (як це передбачено навчальною програмою), але й на уроках української мови (або інтегрованих уроках) при розгляді мовних одиниць різних рівнів. Для підготовки фахівців, які глибоко розуміють мовно-естетичну вартість народнопоетичного слова, у Волинському національному університеті імені Лесі Українки запроваджено вибіркову дисципліну «Мова українського фольклору», яку здобувачі освіти слухають уже понад 5 років. Зауважимо, що подібні спецкурси студенти мали також в інших закладах вищої освіти України – Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича, Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна. Предмет вивчення цього освітнього компонента – фонетико-орфоепічні, морфолого-словотвірні, лексико-семантичні, синтаксичні, образно-стилістичні одиниці в текстах усної поезії, особливості мовної картини світу українського фольклору, відображені в

лексико-семантичних полях, що представляють міфопоетичне мислення народу. Крім традиційних текстів, звертаємо увагу й на твори новітнього фольклору, поширені в мережі інтернету, які також потребують докладного опрацювання.

Для здійснення комплексного аналізу текстів студентам запропоновано спеціальні схеми (алгоритми), що враховують їх жанрові різновиди. Зокрема, схема аналізу народнопісенного тексту передбачає такі складники: 1. Назва тексту, відомості про автора (якщо твір авторського походження), приблизний час і місце виникнення (якщо є відомості). 2. До якого роду літератури (епосу, лірики, драми) і жанрового різновиду належить текст. 3. Засоби ритмомелодики, милозвучності та звукопису (асонанси, алітерації, дисонанси, паронوماзія, зовнішня та внутрішня рима й ін.). 4. Характеристика лексики за походженням, тематичними групами і стилістичним забарвленням. 5. Використання синонімів, антонімів, омонімів, паронімів. 6. Ключові слова. Лексичні одиниці у складі тропів і стилістичних фігур. 7. Морфолого-словотвірні ознаки тексту (використання частин мови, певних граматичних форм, морфем зі стилістичним забарвленням, засобів і способів творення слів). 8. Синтаксичні конструкції в тексті (словосполучення, прості (поширені / непоширені, ускладнені / неускладнені, повні / неповні) та складні (складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові, з різними типами зв'язку) речення, діалоги, полілоги, монологи). 9. Використання фразеологізмів, паремій, крилатих висловів. 10. Модель тексту, його структурні частини, мовні формули. 11. Ваша оцінка майстерності мовних засобів тексту та відповідності традиції. 12. Поширеність тексту. Фрагмент аудіо-відеозапису тексту (за умови усної презентації).

За цим алгоритмом подамо орієнтовний аналіз популярного тексту пісні «Гей, соколи!» в українському перекладі Олександра Стадника. Наведемо першу строфу та приспів тексту, який вміщено на інтернет-сайті Pisni.ua (2016–2022): *Гей десь там, де чорні води, Сів на коня козак молодий. Плаче молода дівчина, Їде козак з України. Приспів: Гей, гей, гей, соколи, Оминайте гори, ліси, доли. Дзвінь, дзвінь, дзвінь, дзвіночку, Степовий жайвороночку. Гей, гей, гей, соколи, Оминайте гори, ліси, доли. Дзвінь, дзвінь, дзвінь, дзвіночку, Мій степовий дзвінь, дзвінь, дзвінь* [2].

1. «Гей, соколи!» – українська і польська народна пісня, популярна в Україні, Польщі, Чехії, Словаччині, Білорусі та Литві. За однією з версій, музика заснована на написаній композитором Мацеєм Каменським (1734–1821) пісні «Жаль за Україною». За припущеннями дослідників, автором тексту міг бути польсько-український поет-торбаніст ХІХ ст. Тимко Падура або польський

поет-романтик ХІХ ст., представник української школи Йосиф Богдан Залеський чи невідомий автор (тому пісню вважають народною).

2. Це українська і польська народна соціально-побутова лірична пісня.

3. На фоностилістичному рівні виділяємо подвійні повтори рядків у приспіві для посилення їх змісту: *Гей, гей, гей, соколи...* Показовим є наслідування звуків дзвіночка *дзвінь*: *Дзвінь, дзвінь, дзвінь, дзвіночку, Мій степовий дзвінь, дзвінь, дзвінь*. Створений ритмічний малюнок руху козаків (вояків) на конях посилює чергування наголошених і ненаголошених складів, а також доповнюють суміжні та неповні жіночі рими в кінці рядків.

4. Лексика за походженням – власне українська. Представлено такі тематичні групи слів: назви осіб за віком і статтю (*козак, дівчина*), назви географічних об'єктів і ландшафту (*Україна, чужий край; гори, ліси, доли, води*), назви тварин і птахів (*кінь, соколи, жайвороночок, ластівонька*). За стилістичним забарвленням виокремлюємо групу назв із пестливим значенням (*дівчинонька, ластівонька, жайвороночок, дзвіночок*), що передають позитивно-емоційне ставлення до зображеного.

5. Синонімів, антонімів, омонімів, паронімів не використано. Зафіксовано типове парне утворення синонімічного плану *меду-вина*, що позначає п'янкий напій.

6. Ключові слова в тексті – *козак, дівчина, їде, плаче, жаль* та ін. – передають ситуацію прощання закоханих дівчини і хлопця. Найпоширеніші тропи – постійні епітети (*козак молодий, молода дівчина, коло милої дівчини, на далекій Україні, за рідною стороною, у чужому краю, чорні води, степовий жайвороночку*), що позначають типові ознаки людей, птахів і країв. Іменникові метафори-ототожнення (*дівчинонька, Люба моя ластівонька; (хлопці) соколи, Оминайте гори, ліси, доли*) відображають прихильне ставлення до милої та вояків, а дієслівні метафори (*Серце спокою немає, серце плаче*) передають схвильований стан закоханої людини. Зауважуємо, що слово-поняття *сокіл* у фольклорі символізує волю, незалежність і фізичну силу чоловіка. Особливого значення цей символ набув на межі ХІХ–ХХ ст., коли серед поляків та українців поширився молодіжний рух «Соколів», який поєднував фізичне виховання з патріотичним. Гімном цього руху був «Марш соколів» із звертанням «Гей, браття соколи». Стилістична фігура повтору увиразнює текст, посилює його смислове навантаження.

7. Морфолого-словотвірні ознаки тексту: використано більшість частин мови: іменники, прикметники, дієслова, займенники, прислівники, прийменники, сполучники, вигуки і звуконаслідувальні слова, що багатогранно відображають довіклля. Ключові одиниці – іменні частини мови позначають

статичні слова-образи природи та соціуму, а дієслова і пов'язані з ними прислівники вказують на динамічні зміни в представленому фрагменті мовної картини світу. Не зафіксовано числівників (оскільки не потребує додаткового уточнення кількість вояків) і часток, які здебільшого виконують другорядну роль. Пестливо-зменшені суфікси в іменниках мають стилістичне забарвлення, передають прихильне, голубливе ставлення (*дівчинонька, ластівонька, жайвороночок, дзвіночок*).

8. У тексті, призначеному для співу, переважають прості речення, ускладнені повторами, звертаннями (*соколи, дзвіночку, жайвороночку*) й однорідними членами (*Оминайте гори, ліси, доли*), а також подекуди трапляються складні безсполучникові речення. Повторюється неповне речення *Дзвінь, дзвінь, дзвінь, дзвіночку, Мій степовий дзвінь, дзвінь, дзвінь*, в якому звуконаслідування *дзвінь* виконує функцію присудка зі значенням 'дзвени'. У складнопідрядному реченні *Як загину – поховайте* пропущено співвідносний займенник *то*, що є засобом ущільнення. Текст побудовано у вигляді авторського монологу.

9. Фразеологізмів, паремій, крилатих висловів у цьому пісенному тексті не виявлено.

10. Структурні частини тексту: а) зачин; б) основна частина; в) кінцева частина. Зачин: *Гей десь там, де чорні води, Сів на коня козак молодий* – вказує на місце дії, засіб пересування та виконавця. Кінцева частина: *Як загину – поховайте На далекій Україні, Коло милої дівчини* – показує можливу розв'язку: загибель козака. В іншому варіанті пісні в кінці повторюється перша строфа. В основній частині йдеться про перебування козака в чужому краю і тугу за коханою. Мовні формули (дворазові повтори приспіву й триразовий повтор наприкінці) створюють акустичне враження ритмічного руху коней і звуку дзвіночка.

11. Текст пісні майстерний, у ньому використано багато традиційних засобів увиразнення. Зауважимо лише щодо компонентного наповнення 2 рядка (*Сів на коня козак молодий*), в якому повноголосний прикметник *молодий* має додатковий склад (у польському варіанті цього не спостерігаємо, оскільки використано неповноголосну форму *młody*: *Wsiada na koń Kozak młody*).

12. Пісня була популярною серед польських вояків в часи польсько-радянської війни 1920 р. і Другої світової війни, коли частина бойових дій проходила на території Західної України. Вона була відома також у середовищі польських репатріантів, яких переселяли з УРСР в Польщу в 1944–1950-их рр. (про історію пісні див.: [1]). У 1990-і рр. її виконували відомі польські співачки Марія Родович, Кристина Гіжовська та ін. Мелодія пісні звучала як музичний

супровід в історичному фільмі Єжи Гоффмана «Вогнем і мечем» (1999). Перший український переклад зробив у 1999–2000 рр. художній керівник і диригент Волинського народного хору Олександр Стадник (у виконанні цього колективу пісня стала відомою). Удруге текст переклав у 2002 р. популярний артист Михайло Мацялко, третій переклад 2008 р. належить пісняреві Олександрові Шевченку, який співпрацював із гуртом «Піккардійська терція». Найбільш поширений переклад Олександра Стадника увійшов до музичного альбому співака Володимира Вермінського «Йшли селом партизани-2» (2005, пісні УПА та інші патріотичні твори). Пісня популярна й нині, в часи російсько-української війни. Її виконують українською та польською мовами або ж по черговою обома мовами. В українській та польській сценічній культурі текст став символом дружби двох народів, яка посилювалася у воєнну добу, вилилася в підтримку поляками українських біженців, надання гуманітарної та військової допомоги. В Україні пісня набула додаткового змісту, оскільки тепер її присвячують ще й українським льотчикам [3].

Отже, запропонований нами інтегрований аналіз тексту народної пісні «Гей, соколи!» дає підстави сприймати його як дискурс (тобто текст в єдності з позамовними чинниками). Такий підхід уможливорює комплексну оцінку його історії виникнення і виконання, структурних компонентів, засобів вираження на різних рівнях, розкриття закладеної глибинної інформації, що в наш час потребує додаткового опрацювання. Разом з тим, виокремлені мовно-виразові засоби можуть слугувати лінгводидактичним матеріалом для вивчення мовних одиниць на уроках української мови в різних класах нової української школи, сприятимуть патріотичному вихованню молоді.

Література

1. Гальчак Б., Харчишин О. Звідки прилетіли «соколи». Рефлексії над генезою популярної пісні. *Україна модерна: міжнародний інтелектуальний часопис*. 22 жовт. 2019. URL: <http://uamoderna.com/md/halczak-kharchyshyn-hei-sokoly>
2. Гей, соколи! URL: <https://pisni.ua/mirami-ukrainski-narodni-pisni-hei-sokoly>
3. Гей, соколи! (виконання Володимира Вермінського). URL: https://www.youtube.com/watch?v=m11ao_QHiMQ&ab_channel=macleon1976
4. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

Дика Любов,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»*

Голярдик Наталія,
*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького*

Броварська Олена,
*кандидат філологічних наук,
директор Хмельницької ССЗОШ I-III ступенів №1*

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ОЙКОНІМІЙНОЇ СИСТЕМИ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ: ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Поділля у географічно-адміністративному та історичному відношеннях не було і сьогодні не є неподільною цілісністю: західна частина Поділля в політико-адміністративному плані була під патронатом Австрії і належала до Галичини, пізніше Польщі, а центральна та східна частини Поділля відповідно – до Росії та Радянської України. Беручи до уваги сказане, ми виділяємо Східне Поділля як окрему історико-географічну одиницю.

Вперше назва «Поділля» вживається у документах XIV ст. Хоча в історичних джерелах територія Поділля виступає як цілісна адміністративна одиниця, окремі історики та етнографи поділяють Поділля на Східне і Західне або Побужжя і Пониззя.

Протягом XIV–XVIII ст. Поділля не раз міняло свої назви, межі і, власне, сам адміністративно-територіальний поділ. Так, на початку XIV ст. Пониззя і Побужжя становили єдину політичну і господарську одиницю зі спільною назвою Подільська земля, Поділля [10, с. 9]. У половині XIV ст., користуючись занепадом Галицько-Волинського князівства, до складу якого в той час входила Подільська земля, сусідні держави почали захоплювати землі Поділля. Молдавські феодали захопили південно-західну частину, на правому березі Дністра. У 1340–1387 рр. Польща захопила Західну частину Поділля, а в 1362 р. Литва захопила Східне Поділля [1, с. 11]. Так землі Поділля опинилися в складі трьох держав і протягом кількох століть були поділені між різними адміністративними одиницями.

У ряді історичних праць, а саме у дослідженні згадуваного уже Ю. Сіцінського, знаходимо дещо відмінні відомості з історії Поділля цього періоду. Автор стверджує, що з половини XIV ст. вся Подільська земля, і Пониззя і Побужжя, підпала під владу Литви. У середині XIV ст., за часів великого князя литовського Свидригайла, після жорстоких воєн Польщі з Литвою за Поділля, Західне Поділля з Кам'янцем (Подільським) підпало під владу Польщі й стало іменуватися Подільським воєводством, а Східна частина Подільської землі лишилася в межах князівства Литовського й називалася відтоді Брацлавщиною, Брацлавським воєводством, або також Литовським Поділлям [10, с. 14].

У XVI ст., після Люблінської унії 1569 р., у результаті якої Польща й Литва з'єдналися в одну державу під назвою Річ Посполита, Подільське і Брацлавське воєводства почали жити в однакових умовах державного устрою.

Протягом XVII ст. Поділля теж то було цілісним краєм, то розділене між різними державами. Під час національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького Поділля входить у склад української держави. За Андрусівською умовою 1667 р. Правобережжя разом з цілою Брацлавщиною знову відійшло до Польщі, але через певний час Подільською землею 27 років володіла Туреччина. З кінця XVII і більшу частину XVIII ст. вся Подільська земля перебувала під владою Польщі [10, с. 17].

Коли в кінці XVIII ст. (1772 р.) землі Польщі було поділено між Австрією та Росією, західна частина Подільського воєводства відійшла до Австрії, а повіти Подільського воєводства і Брацлавське воєводство було приєднано до Росії. З цих частин двох воєводств утворено спочатку дві губернії: Подільську й Брацлавську, які в 1796 р. знову об'єднано в одну Подільську губернію [10, с. 18].

Територія Східного Поділля (інакше Вінницька область) належить до найдавніше заселених земель України, про що й свідчать дані археологічних розвідок, проведених на теренах цього краю. Так, пам'ятки періоду палеоліту виявлено в таких селах Вінниччини як: *Яришів, Лядова, Озаринці, Яруга, Нагоряни, Велика Кісниця, Буша, Митки, Северинівка, Чернятин* [2, с. 12].

Мідно-кам'яний вік найвиразніше презентує трипільська культура, носіями якої є такі села Східного Поділля: *Голодьки, Заячівка, Липівка, Мизяків, Пилипи, Шкуринці, Ялтушків, Яришівка* [3, с. 147]; *Селище, Брацлав, Григорівка, Грушів, Михайлівка, Пукавка, Серебринці, Тростяничик* та ін. [40, с. 13].

Пам'ятки черняхівської культури знайдено на території сіл *Заячівка, Ялтушків* і міста *Томашпіль* [3, с. 148].

Детальний аналіз ойконімійної системи Східного Поділля починаємо з XIV ст., оскільки у доступних нам писемних пам'ятках XII ст. виявлено лише два топоніми, а в XIII ст. – тільки один.

За фіксацією в історичних джерелах найдавнішими ойконімами Східного Поділля є *Губник* і *Дяківці*. Обидва згадуються Н. Молчановським у праці «Очерк известий о Подольской земле до 1434 г.» [6], датуються XII ст.: – *Губникъ* [6, с. 128], *Дьяковцы* [6, с. 126]. Ойконім *Губник* – це демінутивне утворення з суфіксом –ник від словянського автохтонного відкомполітного імені *Губа* [11, с. 121] < *Губимиръ*, *Губиславъ* [7, с. 66]. Можливо, ойконім *Губник* походить від апел. **губник* «місце, де ростуть *губи* (*гриби*)». Ойконім *Дяківці* – це відпатронімне утворення на –івці від словянського автохтонного відапеліативного імені *Дякъ* [11, с. 142].

В ойконімії Східного Поділля зазначеного періоду засвідчені лише одиничні ойконіми, виникнення яких сягає кінця I – початку II тисяч. н.е., періоду княжої Київської Русі. Саме такими є назви *Брацлав* і *Буша*, які утворилися від давньослов'янських комполітного та відкомполітного варіантного імені за допомогою ще праслов'янських посесивних суфіксів -**ъ* та -**је* (-**ја*). Перший ойконім мусив звучати як **Бря(чи)славъ* (пор. назву однойменного двору в м. Києві з 1068 року [4, с. 25], фінальний –л виник на місці –*ј* після губного приголосного. Ойконім *Буша* < **Бус* + *је* / *Бус* + *ја* з пізнішим переходом *с'* > ш. Писемними пам'ятками згадані ойконіми фіксуються відповідно: *Брацлав* – 1360 р.: *Браславль* [8, с. 46]; *Буша* – щойно з 1654 р.: *Буша* [5, с. 124].

На думку відомого дослідника історії Вінниччини В. Отамановського, уже в XIII ст. на досліджуваній території існували окремі поселення. Дослідник пише: «...у північно-лісовій частині Вінницького повіту, обабіч Богу, вже XIII ст. мало бути принаймні 11 осад, а при кінці XIII ст. мали повстати Вінниця, Брацлав та Сокоlecь, які, без сумніву, не були на півдні єдиними осадами, то можна зробити висновок, що вже при кінці XIII ст. починає з'являтися ріденька мережа осад по всьому правобережжю Богу аж до Брацлава та Сокольця. Протягом XIV ст. оця мережа осад густішає, поширюючись подекуди в обсязі надбогських пуц на лівобережжя Богу...» [9, с. 75]. Оскільки пам'ятки XIII ст. містять скупі відомості з історії Подільського краю, назви поселень Вінниччини, що існували в той час, згадуються дуже рідко, або й зовсім не згадуються.

В історичній літературі XIII ст. нами виявлено лише один ойконім – *Дяківці*: *Дьковцы* [6, с. 126]. Через відсутність джерельного матеріалу не маємо

відомостей ні про згаданий у попередньому столітті населений пункт *Губник*, ні про існування інших поселень на території Вінниччини.

Отож, територія Східного Поділля з давніх часів почала освоюватися і заселятися слов'янськими племенами, основу яких складав скіфський племінний союз [2, с. 15]. Початки формування, а також розвитку ойконіміїної системи Вінниччини припадають на початок 2-го тисячоліття н. е., оскільки перші згадки про назви населених пунктів досліджуваного регіону зафіксовано історичними джерелами щойно з XII ст.

Варто зазначити, що семантика твірних основ, топонімотвірні форманти багатьох ойконімів Вінниччини вказують на їх раннє існування. Відсутність повнішого джерельного матеріалу не дозволяє точно встановити час виникнення того чи іншого поселення (відповідно його назви); тому ми говоримо лише про їх першофіксацію у певному столітті.

Література

1. Бурдейний П. А., Рубін М.Б. Вінницька область. Географічний нарис. Київ, 1967. 165 с.
2. Вінниця. Історичний нарис. Вінниця: Кн.-газ. в-во, 1964. 353 с.
3. Гопак В. Д. До археологічної карти Вінницької області. *Матеріали 2-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції*. Львів: «Каменярь», 1968. С. 147–148.
4. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / відп. ред. О. С. Стрижак. Київ : Наук. думка, 1985. 255 с.
5. Крип'якевич І. Адміністративний поділ України (1648–1654 рр.). *Історичні джерела та їх використання*. 1966. Вип. I. С. 123–149.
6. Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. Київ, 1885. 388 с.
7. Морошкин М. Я. Словянський именованослов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке. СПб., 1867. 213 с.
8. Попов А. Летопись Великих Князей Литовскихъ. Уч. зап. Акад. Наукъ. С.-Пб., 1854. Кн. I. с. 21–58.
9. Отамановський В. Д. Вінниця в XIV-XVII ст.: Історичне дослідження. Вінниця: Континент-прим., 1993. 463 с.
10. Сіцінський Ю. Нариси з історії Поділля: у 2 ч. Ч.1. Нарис 1: Загальний огляд історії Поділля. Вінниця, 1927. 74 с.
11. Тупиков Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имён. *Записки отделения русской и славянской археологии русского археологического общества*. СПб., 1903. Т. 6. С. 58–913.

Жуйкова Маргарита,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

НАЇВНА КАРТИНА СВІТУ VS. НАУКОВА КАРТИНА СВІТУ В ДЕФІНІЦІЯХ КОНКРЕТНОЇ ІМЕННИКОВОЇ ЛЕКСИКИ

Одним з гостро дискутованих питань теоретичної лексикографії, яке з необхідністю відбивається в реальному словникарстві, є проблема відбору диференційних ознак для побудови дефініції. В першу чергу ця проблема постає при тлумаченні номінацій конкретних реалій, що корелюють у свідомості членів лінгвокультурної спільноти з категоріями базового рівня. І якщо для тлумачення більшості імен артефактів може бути використана загальна схема опису (дещо спрощено: назва родового поняття плюс вказівка на призначення, функцію чи застосування об'єкта плюс певні його характеристики, що стосуються устрою, форми, матеріалу, розміру тощо), то при словниковому описі імен натуроб'єктів аналогічна єдина схема в принципі неможлива. Це явище спричинене, по-перше, тим, що відповідні концепти у свідомості мовців містять велику кількість різнопланових параметрів та властивостей, серед яких лексикографам складно відібрати ті, що можуть служити диференційними, див. [1, с. 6–7]. По-друге, розв'язання проблеми відбору концептуальних ознак для включення у словникові дефініції напряму залежить від орієнтації лексикографів на певний рівень знань, що його мають потенційні користувачі словника. На одному полюсі міститься той рівень уявлень про світ, який формується у дитини доволі рано і забезпечує первинну орієнтацію у світі речей. Його прийнято називати наївною чи поточною картиною світу. На іншому полюсі є так зване наукове, чи інакше – енциклопедичне, знання, тобто інформація про світ речей (включно з їх докладною класифікацією та описом через відповідну термінологію), яка здобута представниками різних галузей знань, передусім у природничих науках. У цьому і криється основна складність загальних засад, на яких будується підхід до тлумачень: якщо дефініції орієнтовані на повсякденне знання про реалії, то відповідна інформація є широко відомою, а такі тлумачення виявляються надмірними, зайвими; з іншого боку, якщо відбивати у загальномовних тлумачних словниках не поточні, а наукові знання про реалії, то опис лексичного значення може перетворитися на коротку енциклопедичну статтю. У цьому випадку постає також питання щодо метамови

лексикографічного опису значення. Загальною вимогою до побудови тлумачення є використання в ньому тих мовних засобів, які тлумачаться у тому ж словнику. Однак описати значення з позиції наукової картини світу, не використовуючи при цьому науковий понятійний апарат і наукову термінологію, очевидно, неможливо.

З цього приводу у середовищі польських науковців, починаючи від кінця 1970-х рр., провадились дуже гострі дискусії. Відомо, що редактор найбільшого польського словника – десяти томового словника польської мови (із одинадцятим додатковим томом), Вітольд Дорошевський, декларував науковість дефініцій як один з базових принципів цієї праці. Він наполягав на тому, що тлумачний словник має виконувати місію поширення в суспільстві наукових знань про світ і повідомляти читачеві про суспільно важливі наукові досягнення. Справді, у словнику представлено багато таких відомостей про природні об'єкти, які більше пасувало би подавати в енциклопедіях чи спеціальних виданнях. Критика такого підходу до способу опису лексичного значення подана, зокрема, у праці лінгвіста Мацея Гроховського. У своїй книзі «Zarys leksykologii i leksykografii» вчений наголосив на тому, що, оскільки завдання словника полягає у поясненні лексичного значення слів, а не у поширенні знань із різних галузей діяльності людей (наприклад, будівництва, судноплавства, медицини), то «немає потреби (а на практиці й можливості) реєструвати та визначати такі одиниці, які є термінами в якійсь сфері, тобто одиниці, які не належать до лексичного ресурсу пересічного користувача мови» [3, с. 115]. На думку науковця, терміни як лексичні одиниці, що корелюють із науковим знанням, часто не мають усталеного розуміння серед фахівців, і визначати їх зміст належить саме фахівцям певних галузей знань, а не лексикографам. У загальних словниках достатньо подавати і тлумачити лише ті одиниці, які однаково розуміють усі мовці, а не лише окремі фахівці. Гроховський твердить, що звичайні, широковживані слова, наприклад, соматизми, потрібно пояснювати так, як їх розуміє пересічний користувач мови, а не науковець чи інший спеціаліст: «Недопустимо трактувати широко знані одиниці мови виключно як терміни якоїсь галузі. Наприклад, у словнику Дорошевського слова рука і вухо пояснені як терміни анатомії, гриб – як термін ботаніки, а риба – зоології» [3, с. 117].

Критичні погляди Гроховського на зміст дефініцій були підтримані й іншими науковцями, зокрема, Єжи Бартмінським, Ришардом Токарським, Мирославом Баньком. Останній став ініціатором створення та редактором так званого «Innego słownika języka polskiego», що вийшов у Варшаві у 2000 році. У передмові до словника, а також у своїй монографії Банько наголошує на тому,

що представлені дефініції назв багатьох реалій мають неенциклопедичний характер: «Дефініції "Іншого словника польської мови" є принципово антиенциклопедичними, такими, що намагаються віддзеркалити наївний погляд на світ, але разом з тим не вступають у явний конфлікт з науковим знанням» [2, с. 85]. Цей словник після його виходу 2000 року неодноразово зазнавав гострої критики, оскільки багато його тлумачень було визнано неповними і примітивними.

Загалом у польській лексикографії поширені тлумачні словники саме того типу, який започаткував Дорошевський, тобто словники, орієнтовані на інтерпретацію реалії з позицій досягнень сучасної науки. Проте Пьотр Жмигродзький, головний редактор найновішого словника польської мови [WSJP], що не має паперового носія, а оприлюднюється відразу у цифровій формі, намагається досягнути балансу щодо репрезентації у дефініціях наукової та поточної картини світу. Не можна не погодитися із Жмигродзьким в тому, що картина світу сучасної людини, що має як мінімум середню освіту, є сумішшю мовної інформації, уривків наукового знання та культурних відомостей, які набуваються переважно із сучасних засобів масової інформації. Вплив цих джерел на образи певних явищ, їх відбитки у свідомості мовців можуть бути представлені в різних співвідношеннях [4, с. 186]. Тому повна відмова від наукового знання виглядає в сучасному словнику недоречною; у багатьох дефініціях WSJP подається, поряд із загальновідомою, і наукова інформація, однак, як ми побачимо нижче, доволі обмежено.

Для прикладу розгляньмо деякі тлумачення лексем на позначення гриба, що подано у різних словниках. Труднощі при побудові дефініції цих лексем пов'язані з тим, що одним словом, як правило, позначене явища різних категорій свідомості: з одного боку, гриб – це об'єкт живої природи, який людина вживає в їжу (в певному сенсі гриби входять в одну групу з лісовими ягодами), відповідно, гриби шукають, збирають, варять, маринують тощо; з іншого боку, гриби – це предмет наукового дослідження, на який спрямовані цілком інші дії, ніж на їстівні гриби. Обсяги обох категорій (на рівні денотатів) у першому і другому випадках виявляються суттєво різними: людина вживає в їжу декілька десятків видів грибів, ще деякі види розпізнає як отруйні, тоді як біологія, з якої вже давно виокремилась галузь мікологія, має справу з мільйонами видів таких організмів.

У словнику польської мови за редакцією Дорошевського знаходимо таку дефініцію:

GRZYB ‘roślina z gromady bezkwiatowych, plechowatych, niemająca ciała zieleni, jest pasożytem lub roztoczem; niektóre gatunki – przeważnie w kształcie

parasola lub kapelusza osadzonego na nóżce – jadalne’ «рослина з групи безквіткових сланевих, що не мають зелених тілець і є паразитами чи сапрофітами; деякі види – в основному у формі парасольки або капелюшка – їстівні» [SJPD].

Щоб зрозуміти інформацію, яка включена до дефініції гриба, користувачу словника потрібно мати доволі широкі знання з біології (зокрема, що таке сланеві організми, зелені тільця, паразити, сапрофіти). Крім того, наведене тлумачення поєднує узагальнену наукову інформацію про величезний клас живих організмів (зараз цей клас прийнято називати царством) з даними про незначну кількість представників цього класу, а саме про ті гриби, що їх люди зазвичай вживають у їжу. Їстівні гриби описані через перцептивні (візуальні) ознаки, що характеризують їх будову (w kształcie parasola lub kapelusza osadzonego na nóżce). Отже, дефініція лексеми *grzyb* у словнику за ред. Дорошевського становить суміш з наукової інформації, що подана через біологічні терміни, та поточного, наївного знання широкого загалу мовців, причому в цій частині тлумачення використані знайомі мовцям образи й такі мовні одиниці, що становлять основу повсякденного лексикону.

В одному зі словників італійської мови (однотомовому) подано дефініцію лексеми *fungo*, за структурою подібну на ту, що включено до SJPD: перше значення описує і біологічну категорію грибів як цілісність, і виділену з неї групу грибів, серед яких є їстівні. Див.:

FUNGO 1. bot. ‘organismo vegetale eterotrofo, saprofito o parassita, privo di foglie, di fiori, di radici, costituito gener. di tessuto cellulare a filamenti, di forma e grandezza varia, senza clorofilla, di consistenza molle e spugnosa // Corpo fruttifero dei funghi di maggiori dimensioni, spesso commestibile, costituito in genere da un gambo sormontato da un cappello’ «гетеротрофний рослинний організм, сапрофітний або паразитичний, позбавлений листя, квіток, коренів, утворений переважно з клітинної тканини у вигляді ниток, різної форми і розміру, без хлорофілу, з м'якою губчастою текстурою // Плодове тіло найбільших грибів, часто їстівне, зазвичай складається з ніжки, на якій згори знаходиться шапочка» [GDI].

У порівнянні зі словником за ред. Дорошевського кількість біологічних термінів тут вища, а сам опис грибів докладніший. Зокрема, повідомляється про спосіб живлення грибів (гетеротрофний), їхню текстуру, наявність організмів різних розмірів і форми. Як підзначення описана категорія грибів, переважно знаних носіям мови (також вказується типова форма і придатність деяких з них до вживання в їжу).

Більш адекватно виглядають ті дефініції, в яких єдине значення лексеми (цілісність якого виправдана саме з позиції біології) розділене на два лексико-семантичних варіанти. Зокрема, так побудовано дефініції у багатотомових словниках української та болгарської мов:

ГРИБ '1. Нижча безхлорофільна рослина, що має форму шапки, надітої на ніжку, і розмножується головним чином спорами. 2. перев. мн., біол. Нижчі спорові рослини – паразити рослинних, рідше тваринних організмів' [СУМ 2, 165].

ГЪБА '1. растение без хлорофил, което обикновенно представлява ниско пънче с гугличка от горе' «рослина без хлорофілу, яка зазвичай являє собою невисокий пеньок з шапочною на верхівці» 2. бот. 'Голяма група низши безхлорофільні растения, широко распространени в природата, които се развиват върху мъртва органична материя или върху растения и животни и служат за храна, като източници на лекарства, причинители на ферментация и др.' «велика група нижчих безхлорофільних рослин, широко розповсюджені в природі, які розвиваються на мертвих органічних речовинах або на рослинах і тваринах і використовуються як їжа, як джерела ліків, як засоби для ферментації тощо» [РБЕ 3, 465–466].

Перше значення в обох словниках стосується тих вживань слова гриб та гъба, які трапляються у повсякденному мовленні, тоді як друге орієнтоване на осмислення грибів як об'єктів вивчення біології. Однак помітно, що і при тлумаченні першого значення укладачі словників використовують біологічні поняття ('нижча безхлорофільна рослина', 'розмножується спорами', 'растение без хлорофил'). Відсутність хлорофілу не лише пояснює те, чому гриби не бувають зеленими; вона вказує на цілком інший, ніж у зелених рослин, спосіб перетворення енергії в організмі гриба. Проте інформація такого роду навряд чи актуальна для любителів збирання чи вирощування грибів. Друге значення, доволі лаконічне у СУМ і ширше в РБЕ, побудоване на основі понятійного апарату та таксономії, прийнятій у біології.

Разом з тим не можна не помітити, що попри орієнтацію на наукові знання, наведені дефініції (як і ті, що подано у словниках польської та італійської мов), описують гриби як рослини, тоді як гриби в біології за низкою параметрів вже давно відокремлено від рослин і виділено в самостійне царство живих істот. У багатьох тлумачних словниках інших мов гриби також категоризуються як рослини чи рослинні організми. Що більше, в багатьох дефініціях часто наголошується на тому, що гриби позбавлені листя, коренів і квітів, а також хлорофілу, який забезпечує вищим рослинам зелений колір. Інакше кажучи, тлумачення подають латентне, приховане порівняння грибів з

іншими, типовими рослинами, отже, гриби тим самим потрапляють в одну категорію свідомості з деревами, кущами, травами.

Таким чином, з одного боку, ці дефініції будуються як репрезентанти наукового знання. З іншого боку, вони містять грубе відхилення від наукової таксономії, категоризуючи гриби як рослини, що створює у користувача словника неправильні загальні уявлення про гриби. При цьому хибній інформації надається видимість наукового знання (особливо якщо в дефініцію включено багато біологічних термінів, практично незнайомих пересічному мовцю).

Зауважимо, що укладачам WSJP вдалось уникнути зазначених вад при описі лексичного значення польського іменника *grzyb*. Два лексико-семантичні варіанти, які нас цікавлять, описано таким чином:

1. '(w lesie) organizm żywy, mający kształt kapelusza osadzonego na nóżce, wyrastający z ziemi' «(у лісі) живий організм у формі капелюшка на ніжці, що росте із землі».

3. (na ścianie) organizm żywy pasożytny na innych organizmach, pojawiający się w dużych skupiskach na różnych powierzchniach' «(на стіні) живий організм, який паразитує на інших організмах, з'являючись великими скупченнями на різних поверхнях».

Такі тлумачення орієнтовані на наївні знання носіїв мови, на їх повсякденний досвід, і включають передусім такі ознаки реалій, які сприймаються перцептивно: гриб (1) виростає із землі, має вигляд капелюшка на ніжці; гриб (2) можна побачити на стінах чи інших поверхнях, де він утворює великі скупчення.

З погляду біології тлумачення другого значення може здаватися недостатнім, однак якщо прийняти положення про те, що загальний словник не має бути заміном підручника з біології, фізики чи екології, такий опис слід розцінювати як гарний приклад досягнутого балансу між повсякденним і науковим знанням, з ухилом саме у відбиття наївної картини світу.

Загалом можна стверджувати, що намагання використовувати в дефініціях загального словника наукові терміни і понятійний апарат, спиратися на досягнення науки чи сучасних технологій призводить до того, що словникові визначення спрощують, примітивізують інформацію про певне явище, незрідка містять суперечності, втрачають необхідну логічність. Проте укладачі словників часто зловживають науковими джерелами, шукаючи в них ті ознаки, які, на їхню думку, доречно включити у дефініцію; при цьому ігнорують як рівень знань середнього користувача словника, так і вимоги несуперечності,

повноти, релевантності, яких прийнято дотримуватися при тлумаченні термінів певних галузей знань.

Лексикографічні джерела і скорочення

РБЕ – Речник на българския език. Т. I–VIII. София: Българска академия на науките 1977–2008.

СУМ – Словник української мови: в 11-ти т. Інститут мовознавства АН УРСР.; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

GDI – Gabrielli Aldo. Grande Dizionario Italiano, a cura di Massimo Pivetti e Grazia Gabrielli. Milano: U. Hoepli, 2008. 2799 p. URL: https://www.grandidizionari.it/Dizionario_Italiano.aspx?idD=1.

SJPD – Słownik języka polskiego / pod red. W. Doroszewskiego. URL: <http://doroszewski.pwn.pl/>.

WSJP – Wielki słownik języka polskiego. Red. P. Źmigrodzki. Kraków, Instytut Języka Polskiego PAN. URL: <http://www.wsjp.pl>.

Література

1. Жуйкова М. Словарные дефиниции и когнитивные процессы. I Międzynarodowy Kongres Etnolingwistyczny. Т. II. Obraz świata i człowieka w kulturze ludowej i narodowej. Lublin: Wydawnictwo UMCS. 2022. S. 5–25.

2. Bańko M. Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa. Warszawa, 2001. 336 s.

3. Grochowski M. Zarys leksykologii i leksykografii, Toruń: UMK. 1982. 147 s.

4. Źmigrodzki P. Najważniejsze zasady opisu znaczenia w «Wielkim słowniku języka polskiego». *Linguistica copernicana*. Nr. 1 (1). 2009. S. 183–197.

Загнітко Анатолій,
*доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
професор кафедри загального та прикладного
мовознавства і слов'янської філології
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ЛІНГВОЕКСПЕРТНІ ДИСКУРСИВНІ ПРАКТИКИ: ВІД ОКРЕМОГО ДО ЗАГАЛЬНОГО

Судова лінгвістична експертиза в сучасному просторі має не лише суто прикладні завдання, а й теоретичні, що пов'язані з усталенням поняттєво-термінологічного апарату, виформуванням новітніх методик, що пов'язано з розширенням тих суспільних запитів, які постають функційно навантаженими. Постаючи від часу свого усталення як прикладна, лінгвістична експертиза мала підґрунтям два джерела – власне лінгвістичне та правниче, де пріоритетним сприймалося перше, що відбито в самій назві та застосовних основних методах, поняттях і термінах, оперуванням напрацьованими моделями тлумачення лексем, їхніх парадигмальних і синтагмальних зв'язків. Законодавчо-правнича джерельна база забезпечує і правовий статус самого експерта загалом та лінгвіста-експерта зокрема. На сьогодні актуальним постає встановлення типології дискурсивно-експертних практик, які чітко інституційовані та передбачають реалізацію об'єктивних і суб'єктивних критеріїв функційних вимірів таких практик, кожна з яких є індивідуалізованою і водночас корпоративно замкнутою.

Визначальними в роботі експерта постають відповідні категорії, одиниці та методики, ґрунтовані на тому, що останні постають програмами експертної діяльності, оскільки: 1) експертна методика передбачає використання методів та операцій, що входять до неї, у певній послідовності; поняття програми вже містить у собі цей момент послідовного здійснення планованих дій; 2) експертна методика як специфічна програма дій фахівця містить також і суб'єктивний момент, тобто має на увазі суб'єкт – розробник методики, та суб'єкт – особа, що її застосовує, оскільки будь-яка програма опрацьовується кимось і для когось.

В українському просторі лінгвістична експертиза як напрям пройшла донауковий (переднауковий) і власне науковий періоди, останній із яких містить у собі внутрішню диференціацію на час створення основ судово-лінгвістичної експертизи (а) виокремлення предмета, б) усвідомлення об'єкта, в) дефінування окремих категорійних ознак, пов'язаних із аналізом письмового

мовлення), формалізацією тих чи тих категорійних величин лінгвоекспертизи (кваліфікацією різновидів помилок усного та письмового мовлення зі спробами тлумачення відповідних типів психотипів і/чи лінгвопсихотипів [3; 4; 5]), унормуванням поняттєво-категорійного поля та усталенням різновидів судової лінгвістичної експертизи (ідентифікаційної і/чи неідентифікаційної, ідентифікаційної та діагностувальної і под.), постановням семантико-текстуального напрямку як цілком самостійного з відповідним переліком питань експертної оцінки. Законодавчо-правовий статус судової експертизи загалом та судово-лінгвістичної експертизи зокрема, закріплений у відповідних нормативно-правових актах (Кримінальний процесуальний кодекс України [14], Цивільний процесуальний кодекс України [22], Господарський процесуальний кодекс [6], Закон України «Про адміністративне судочинство» [10] та ін., а також Закон України «Про судову експертизу» [12], Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [11]), чинними нормативними інструкціями Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України та ін.).

Метою аналізу постає встановлення сукупності лінгвоекспертних дискурсивних практик із визначенням їхньої інституційності та усталення з кваліфікацією співвідносності суб'єктивних та об'єктивних начал. Завдання дослідження мотивовані метою та охоплюють: 1) простеження еволюції основних етапів формування лінгвістичної експертизи; 2) з'ясування основних лінгвоекспертних дискурсивних практик; 3) кваліфікація лінгвоекспертних дискурсивних практик

Перші теоретичні, теоретико-методичні й теоретико-прикладні дослідження засвідчили потребу виокремити певні величини, необхідні для виконання лінгвоекспертних процедур. У лінгвоекспертних дискурсивних практиках функційно навантаженою постає категорія автора – об'єктивний та суб'єктивний компоненти, де перший аргументований у дослідженнях, орієнтованих на визначення постаті автора, з'ясування його соціально-культурних, соціально-естетичних та соціально-психологічних рис, з'ясування вікових, територіальних, гендерних і генераційних ознак і под. Потрібно також наголосити на встановленні закономірностей логічних (причиново-наслідкових і/чи логіко-наслідкових) засобів вираження думки, то можна говорити про діагностування мовленнєвого портрету продуцента через текст (пор. кваліфікацію мовної картини світу особистості).

Для лінгвоекспертних дискурсивних практик особливою є категорія дискурсу в широкому сенсі, що охоплює різні інституційні вияви – юридичний, політичний, медичний, педагогічний, церковно-релігійний, військовий та ін. Кожний із таких та інших інституційних дискурсів містить низку різновидів, особливості структурування яких потрібно враховувати експерту, пор.,

наприклад: *військовий наступальний дискурс, військовий оборонний дискурс, військовий територіальний дискурс, військовий піхотний дискурс, військовий танковий дискурс, військовий гарматний дискурс, військовий оборонно-промисловий дискурс, медичний операційний дискурс, медичний хірургічний дискурс, медичний стоматологічний дискурс* та ін. Категорія дискурсу в лінгвістичній експертизі уможлиблює напрацювання різноманітних методик та їх послідовну інституалізацію, оскільки максимально враховує структуру комунікативного акту, вибудовує алгоритм експертної оцінки та ін.

У лінгвоекспертних дискурсивних практиках застосовною постає і категорія комунікативних актів, що уможлиблює розмежування останніх: а) за змістом: виробничі, міжособистісносімейні, практикопобутові, науково-практичні, дискусійно-прагматичні і под.; б) за формою контактування: прямі, опосередковані (листування) та ін.; в) за спрямуванням: двохспрямовані (лист, повідомлення та ін.), односпрямовані (монографія, роман, оповідання і под.); г) за ступенем взаємодії комунікантів (високий, задовільний, незадовільний (несумісність поглядів, манер спілкування, обсягу знань і под.), заперечний і т. ін.); ґ) за результативністю: негативний, абсолютно хибно зрозумілий, нульовий – не можуть зрозуміти один одного, позитивний, то експерт має враховувати кожну з ознак для визначення рівня маркованості комунікативної ролі учасників спілкування. На кваліфікації комунікативного акту та засобах його організації легко простежити ініціювання погрози, акцентування прохання та ін., а також виокремити засоби інтенційності ініціатив адресанта.

Особливо значущою постає категорія контексту, із послідовним використанням розгляду слова, словосполучення і/чи певної конструкції в межах відповідних умов реалізації, де під контекстом розуміється: «1) у прагматиці, комунікативній лінгвістиці – сукупність умов реалізації відповідного комунікативного акту або послідовності таких актів, що сприяють створенню навколо мовця або навколо кожного з активних учасників комунікативної інтеракції своєрідного егоцентричного силового прагматичного простору. Контекст може охоплювати: 1) мовний контекст (попередні і подальші фрагменти дискурсу); 2) конситуація (обставини, у яких простежувана комунікативна подія, і партнери спілкування зі своїм зацікавленням і метою); 3) коемпірія (рівень знання комунікантами світу загалом і певного етносоціокультурного середовища, мовних одиниць і правил, прагматичних принципів); 4) у лінгвістиці тексту / у класичній лінгвістиці – лінійне синтагматичне мовне чи ситуативне оточення певного висловлення, що потрібне (чи достатнє) для реалізації потенцій значення слова або таке, що здатне творити певні зміни в значенні, або ж для вияву умов вжитку мовних одиниць і опису їхніх функцій. Так, слово *зелений* у сполученні зі словами *трава, світло, дерево* означає колір; у сполуках *зелені черешині, зелені помідори*

має значення «недозрілий, недостиглий»; у сполученнях *зелений фахівець*, *зелений лікар* активізоване значення «недосвідчений, молодий»; завершений у смислового відношенні відрізок усного або писемного мовлення, який об'єднує значення усіх мовних елементів, що входять у нього. Контекст може поставати як відрізок тексту від одного слова до абзацу й більше. Виявити значення слова може й ситуація, у якій відбувається мовлення» [9, с. 342]. Так, аналізуючи значення прийменникової одиниці «за» для встановлення її експліцитного і/чи імпліцитного функційного навантаження в реалізації семантики заклику («*За нових героїв!*», «*За нашу Вітчизну!*», «*За референдум!*» і т. ін.), лінгвіст-експерт має враховувати ліво- і правобічний контекст прийменникового слова, а також наявність у найближчому та віддаленому оточенні лексем подібного значення (імперативних форм із різновидами нейтрального (порада, запрошення, побажання, застереження, дозвіл, пропозиція), м'якого (прохання, благання, переконання), менторського (зверхності, підпорядкованості), категоричного (вимога, заборона, розпорядження, команда, наказ), каузувального (змусити вчинити), контролювального (належності, ієрархічності), планувального (передбачуваності, окреслюваності) значень, що дає змогу розмежувати пряму й непряму форми заклику та ін. [24; 25; 26; 27; 28; 29; 30]). Водночас потрібно враховувати, що заклик може поставати компонентом пропаганди [2; 11; 13].

Експерт повинен розмежовувати комунікативний акт і мовленнєвий акт, тому що в першому істотною постає не ілокуція, а інтерлокуція, в межах якої кожний із учасників комунікативного акту по чергово змінює свою статусну роль [29; 30].

Для експерта істотною є категорія мовленнєвого акту, що охоплює множину реалізацій на зразок *мовленнєвий акт* → *ініціативний мовленнєвий акт*, *непрямий мовленнєвий акт*, *прямий мовленнєвий акт*, *пропозитивний мовленнєвий акт*, *мовленнєвий акт вимоги*, *реактивний мовленнєвий акт*, *фінальний мовленнєвий акт*. Зважаючи на основні виміри локуції, ілокуції та перлокуції мовленнєвого акту, можна впевнено стверджувати, що визначальним компонентом для дослідження в лінгвістичній експертизі постає ілокуція як «один зі складників мовленнєвого акту, що передбачає втілення у висловлення певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловленню відповідної комунікативної спрямованості; відношення мовлення до мети, мотивів і умов здійснення комунікації; намір, мета адресанта в мовленнєвому акті; мовна дія, спрямована на досягнення комунікативного зв'язку між учасниками мовленнєвого акту» [9, с. 243]. На ґрунті категорії ілокуції (↔ іллокуції) та з використанням відповідного зразка ілокутивних дієслів опрацьовуються відповідні методики лінгвістичних експертиз погрози, образи, пропозиції та ін. [2; 12, с. 280–292; 19, с. 120–125]. Тлумачення ілокуції вимагає з'ясування категорійних ознак інтенційності як «комунікативного

наміру адресанта (осмислений або спонтанноінтуїтивний), задум мовця; превербальний, осмислений намір адресанта в дискурсі, що визначає внутрішню програму мовлення та спосіб його реалізації. Задум, бажання зробити що-небудь» [9, с. 262]. Це уможлиблює встановлення комунікативної інтенції, що передбачає розгляд комунікативного наміру адресанта, який «визначає внутрішню потребу та програму мовлення, спосіб (тактики) її втілення в розв'язанні комунікативного завдання; категорія лінгвістичної прагматики та теорії мовленнєвих актів [23; 24; 25; 26; 27]. Ілокуція комунікативна охоплює ілокуцію, перлокуцію та пропозиційну настанову» [9, с. 262]. Для простеження комунікативної ілокуції (↔ іллокуції) потрібно використовувати відповідну методику, що передбачає застосування усталеного алгоритму відшуку ілокутивної сили висловлення, на що здебільшого й зорієнтовані питання того чи того запиту. Такий пошук передбачає застосування методів порівняння, моделювання, компонентного аналізу, лінгвостилістичного аналізу, дискурсивного аналізу та інтент-аналізу та ін. У з'ясуванні ілокутивної сили вагомим постає врахування функційного статусу слова у структурі висловлення та його системного значення. Подібний розгляд передбачає використання системно закріплених практик вживання слова, висловлення і т. ін. із його статусом у межах відповідного контексту, що закріплені тими чи тими ситуативно-прагматичними практиками. Для експерта істотним постає ситуативно-прагматичне навантаження висловлення, обростання різними смислами, набуття імпліцитної інтенційності, діагностування якої можливе за належного використання методу компонентного аналізу окремого слова (наприклад, переносно-метафоричного значення слова), його контекстного оточення, з'ясування екстралінгвального заглиблення висловлення.

Перспективним постає інвентаризація лінгвоекспертних дискурсивних практик із чітким діагностуванням їхнього навантаження та відповідного унормування (використання поняттєво-термінологічного апарату, системи одиниць, алгоритмування та ін.), інституційного закріплення таких лінгвоекспертних дискурсивних практик із опертям на законодавчо-правову основу та ін. Актуальним постає врахування функційного навантаження суб'єктивного та об'єктивного чинників у лінгвоекспертних дискурсивних практиках, а також співвідносності останніх із категоріями адресанта, комунікативного наміру, комунікативного акту, мовленнєвого акту, інтенційності, перлокуції, ілокуції та ін.

Література

1. Будко Т. В. Проблемні питання судово-лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення та рекомендації щодо їх вирішення (на

матеріалах кримінальних проваджень) : [монографія / Т. В. Будко]. Київ: Національна академія СБУ, 2017. 88 с.

2. Будко Т. В. Теория и практика исследования речевых текстуальных источников информации в деятельности СБ Украины : [монографія]. Киев: Национальная академия СБ Украины, 2003. 279 с.

3. Вул СМ. Криминалистическое исследование признаков письменной речи. Киев, 1973. 82 с.

4. Вул СМ. Предмет и объекты судебно-автороведческой экспертизы // *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1980. С 110–113.

5. Вул СМ. Особенности оценки следователем и судом заключения идентификационной судебно-автороведческой экспертизы // *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1982. Вып. 24. С. 81–84.

6. Господарський процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 10. 04.2023)

7. Довженко О. В., Гриненко Л. Г., Кузніченко Л. В. та ін. Встановлення автора та виконавця тексту документа, виконаного під диктування або шляхом переписування. Харків: ХНДІСЕ, 2008. 36 с.

8. Загальнометодичні положення судової лінгвістичної експертизи / О. В. Довженко, Г. В. Логвіна, С. В. Кузнецова та ін. Х. ХНДІСЕ, 2011. 44 с.

9. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. Х, 920 с.

10. Закон України «Про наукову та науково-технічну експертизу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 10. 04.2023).

11. Закон України «Про судову експертизу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 10. 04.2023).

12. Ковкіна Є. В., Свиридова Л. В., Дідушок Н. Я. Семантико-текстуальні дослідження закликів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. № 2. С. 280–292.

13. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 10. 04.2023).

14. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 10. 04.2023).

15. Методика лінгвістичних досліджень висловлювань образливого характеру в писемному мовленні. Харків : ХНДІСЕ, 2016. 18 с.

16. Методика семантико-текстуальних досліджень висловлювань, виражених у формі закликів. Харків. ХНДІСЕ, 2017. 22 с.

17. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10. 04.2023).
18. Недашківська О. А. Феномен поняття «експертна ініціатива» та сучасні проблеми її реалізації. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. № 22. С. 201–210.
19. Свиридова Л. В. Лінгвістична експертиза мовлення на сучасному етапі її розвитку. *Науковий вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 120–125.
20. Судово-авторознавча ідентифікаційна експертиза. Методичні основи. Харків: ХНДІСЕ, 2007. 32 с.
21. Хоша В. В. Визначення поняття й особливості діяльності судово-експертних установ у правоохоронній системі України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6, т. 2. С. 168–173.
22. Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 10. 04.2023).
23. Bybee J., Perkins R., Pagliuca W. *The Evolution of Grammar. Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago. London: University of Chicago Press, 1994. 420 p.
24. Cliff G., Wierzbicka A. *Discourse and Culture. Discourse as Social Interaction*. London: Sage Publication, 1997. Pp. 231–259.
25. Davies E. *The English Imperative*. London et al.: Croom Helm, 1986. Pp. 39–40.
26. Ebeling C.L. *On the verbal predicate in Russian*. The Hague, 1956. 212 p.
27. Fraser B. *the Domain of Pragmatics. Language and communication / J. C. Righards, R.W. Schmidt (Eds.)*. London, Longman, 1983. P. 29–59.
28. Halliday M. A. K. *The notion of «context» in language education. Text and Context in Functional Linguistics / Edited by Mohsen Ghadessy*. University of Brunei Darussalam, 1999. Pp. 1–25.
29. Leech G. *Principles of Pragmatics*. London; New York, 1983. 250 p.
30. Palmer F. R. *Mood and Modality*. Cambridge etc.: Cambridge University Press, 2001. 236 p.

Здіховська Тетяна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

РОЛЬ ДІАЛЕКТНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У МОВІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Різноманітні мовностилістичні засоби передають ставлення автора художнього твору до зображуваного. Одним із таких засобів є фразеологія, вивчення якої допомагає пізнати мовну особистість письменника. Досліджуючи мову творів Уласа Самчука та Богдана Лепкого, ми спостерегли, що чільне місце в характеристиках їхніх персонажів займають діалектні стійкі сполуки.

Панорамну картину життя волинян початку ХХ століття в романі «Волинь» Улас Самчук відтворив завдяки вдалому використанню діалектизмів як стилістичних засобів української літературної мови. Зокрема, діалектні фразеологічні одиниці характеризують фізичний стан персонажів: *«Стара мусить на річку йти, щоб сорочку виполоснути. А здоровля її на пси»* [5, с. 52]. З відтінком гумору письменник уводить у текст народний фразеологізм, уживаний на позначення слухняності чоловіка, його покірної залежності від своєї дружини: *«„Та вже звісно. Де баба хазяйнує”, – озався Корній, який, усі знають, у Зіньки під патинком...»* [5, с. 138].

Діалектні фразеологізми виокремлено й у романі «Гори говорять!». Наприклад, надзвичайно велику кількість хліба бачив Іван Шутка на Україні: *«Там, таздове, того хліба, що пси не їдять. На Україні, таздове, хліб сіють просто так собі. [...] Вийшов на поле, зорав, вкинув зерно, а воно, ади, за кус чесу і ввігналося в таку-о-о стеблину»* [6, с. 182]. Виділена стійка сполука спричинює зневажливо-жартівливу іронію.

За допомогою діалектного фразеологізму автор наголошує, як хто що зробить, таку й користь з того має: *«Всім дасться по заслугі. Всі дістануть своє, як сі заслужив, як сі постелив, так віспися»* [6, с. 9].

Інтероцептивні відчуття відображають стан внутрішніх органів персонажів, зокрема характеризують відчуття голоду, наприклад, У. Самчук порівнює голодну людину з чортом: *«Вари, що маєш, бо я голодний, як чорт»* [6, с. 81], а Б. Лепкий – із псом: *«Він утомлений, бо цілу днину „дерся”, голодний, як пес»* [3, с. 413].

Позитивно-емоційне, піднесено-урочисте забарвлення вносить у мікроконтекст виділена фразеологічна одиниця, яка у своєму складі має діалектну форму лексеми *свято*: *«Нічого, – махнув чомусь рукою Гнат. – Колись і на нашій вулиці буде празник»* [6, с. 26]; *«От і на нашій вулиці*

празник», – мигнула думка. Чомусь воскресла в тямці полонинська ніч, Григорівка, місяць. Хлопцям подобалися Тулайданові наміри» [6, с. 137]. Наведена стійка сполука підкреслює, що після чого-небудь важкого і дуже неприємного настане радісний, урочистий час, всенародне свято.

Діалектні фразеологічні одиниці в прозі Богдана Лепкого вжиті для експресивно-емоційної характеристики персонажів. Наприклад, автор увів у текст стійку сполуку *гризуться як собаки за кістку* [1, с. 34] для змалювання сварливих, злих героїв твору: «Скрізь колотнеча, распря. Ніхто нікому не вірить, гризуться, як за кістку собаки. Коли ж тій гризні прийде кінець?» [3, с. 512]; негативні розумові здібності письменник показав за допомогою компаративної фразеологічної одиниці: «Але кажіть ви це нашому чорнякові, коли він так на політиці розуміється, як вовк на звіздах» [2, с. 251]. У відповідних фразеологізмах активізовані лексеми-назви тварин, що вносять у контекст комічний ефект.

Виділено також фразеологічну одиницю, яка позитивно характеризує розумові здібності персонажів, зокрема вміння запам'ятовувати, усвідомлювати: «Гетьман [...] завваживши, що дехто зі старшини вдає, ніби він кудись далеко гадками своїми блукає, а кожне словечко всесильного царського любимця з льоту ловить і в тямку кладе» [2, с. 23].

Людей, які через свій підступний, шкідливий учинок попадають у лихо, письменник характеризує паремією, що посилює драматизм оповіді: «Так міг лежати гетьман з ласки Кочубея. Хто під ким яму гребе, сам у неї паде» [4, с. 194].

Галицьку фразеологічну одиницю *чекай псе, аж міні кобила здохне*, яку фіксує І. Франко, подаючи до неї коментар 'говорять до бідного чоловіка, який не має що їсти' [7, с. 523], Б. Лепкий використав з іншими значеннями, пристосовуючи до контексту, – змалював нетерплячих персонажів: «Чекай псе, аж кобила здохне, терпцю народові не стало» [2, с. 251]. Відповідний фразеологізм ужито в такому діалозі:

- Ну, брат, кажи що хоч, а таки наш солдат – то дич.
- Солдати такі, як їх офіцери.
- А офіцери, як вождь.
- Від вождя прикази йдуть. Він відповість за все.
- Перед ким?
- Перед Господом Богом відповість.
- Чекай псе, ніж кобила здохне [3, с. 458].

Стійка сполука *бочку солі з'їсти, ніж хлопця пізнати* 'довгий протяг часу; одному чоловікові другого пізнати дуже трудно' [7, с. 99] викликає неприємні смакові відчуття, у такий спосіб автор увиразнює складність

порозуміння між людьми: «Зі звичайним чоловіком бочку солі з'їсиш, заки його збагнеш, а що ж про великого казати?» [2, с. 201].

Діалектні фразеологічні одиниці допомогли Б. Лепкому відтворити реалістичні ситуації за часів гетьманування Івана Мазепи: «Здав Батурич, а тепер до москалів піде, „милостивого отпущенія вин” у світлішого просити. Вони до його, як по свячену воду йдуть» [3, с. 491]. Виділена стійка сполука наголошує на безперервному потоці людей, які йдуть до царя на покаєння.

Зневагу викликає фразеологізм *потрібне як лисому гребінець (гребінь)* ‘зовсім непотрібне’ [8, с. 41], за допомогою якого письменник передає ставлення персонажів до москалів: «Нехай москаль, як кажу, бісики пуска, він мені так потрібний, як лисому гребінь...» [2, с. 247].

Фразеологічна одиниця зі значенням ‘краще мала дрібниця, ніж нічого’ вносить у контекст негативно-емоційне забарвлення: «Навіть на запорозьких землях розложувалися ватаги всіляких гультайок, що [...]. „Лучше псу муха, як поза уха”, – казали, пускаючися на непевне діло» [4, с. 62].

Отже, Улас Самчук використав фразеологізми-діалектизми зі стилістичною метою, зокрема для надання мові волинського колориту в романах «Волинь», «Марія» та закарпатського – у романі «Гори говорять!». Богдан Лепкий у художніх творах відтворив галицький колорит. Діалектні фразеологічні одиниці, уведені в мову персонажів та автора, надають прозовим творам колоритності, виконують роль засобів локальної характеристики зображуваної дійсності.

Література

1. Доброльожа Г. М. Красне слово – як золотий ключ : Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій. Житомир : Волинь, 2003. 160 с.
2. Лепкий Б. Вибрані твори : у 2 т. Т. 1. Тернопіль : Збруч, 2004. 350 с.
3. Лепкий Б. Мазепа : у 3 кн. Кн. 1 : Не вбивай. Батурич : іст. повісті. Дрогобич : Відродження, 2004. 568 с.
4. Лепкий Б. Не вбивай. Батурич : іст. повісті. К. : Дніпро, 1992. 535 с.
5. Самчук У. Волинь : роман : у 2 т. Т. 1. К. : Дніпро, 1993. 574 с.
6. Самчук У. Гори говорять : роман. Ужгород : Карпати, 1996. 271 с.
7. Франко І. Галицько-руські народні приповідки : у 3 т., 6 вип. *Етнографічний збірник НТШ*. Т. X–XI, XXIII–XXIV, XXVII–XXVIII. Львів, 1901–1909.
8. Юрченко О. С., Івченко А. О. Словник стійких народних порівнянь. Х. : Основа, 1993. 176 с.

Зінич Ірина,
здобувачка ОР магістр,
Волинський національний університет імені Лесі Українки.
Науковий керівник: кандидат філологічних наук,
доцент Голоюх Л.В.

ЛІНГВІСТИЧНА ПРАГМАТИКА ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Лінгвопрагматика як галузь теоретичних досліджень і практичних наукових завдань відображена у працях таких учених: Н. Д. Арутюнова, Ф. С. Бацевич, А. Белова, В. В. Богданов, Н. Голікова, В. Карабан, К. Кусько, Б. Ю. Норман, А. Паславська, Г. Г. Почепцов, О. Г. Почепцов, І. П. Сусов, К. В. Тараненко, І. Шевченко, Т. Яхонтова та ін.

Вивчення лінгвопрагматики і лінгвостилістики художнього тексту закономірно пов'язане з ідіостилістичними параметрами художнього твору та аналізом мовних картин світу письменників, що висвітлено в дослідженнях С. Я. Єрмоленко, М. П. Кочергана, Л. А. Лисиченко, Л. Т. Масенко, Л. І. Мацько, Л. О. Пустовіт, В. М. Русанівського, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицької, Л. І. Шевченко та ін.

Прагматика (від лат. *pragmaticus* та від гр. *pragmatikos*, що означає «придатний для дій») – напрям сучасних гуманітарних наук, спрямований на вивчення мови як діяльності. Зародження прагматики як науки пов'язане з науковими дослідженнями мовних актів в аспекті філософії та логіки. Прагматика ґрунтується на теорії мовленнєвих актів, теоретично обґрунтованих у праці британського філософа Джона Остіна «Слово як дія». Універсальна прагматика вивчає філософію мови в її колективному й індивідуальному виявах, соціальні, логічні, психологічні, національні чинники спілкування, реалізацію комунікативної практики. Одним із напрямів універсальної прагматики вчені називають лінгвістичну прагматику.

«Енциклопедія сучасної України» подає таке визначення лінгвопрагматики: «ЛІНГВІСТИЧНА ПРАГМАТИКА – розділ лінгвістики, що вивчає вияви суб'єктивного (людського) чинника на всіх рівнях мови й у межах усіх аспектів її функціонування, комунікації людей» [4].

У середині і на початку ХХ ст. окремі ідеї лінгвістичної прагматики були сформульовані в концепціях К. Бюллера, Ш. Баллі, М. Бахтіна, Е. Бенвеніста, Р. Якобсона. Становлення лінгвістичної прагматики як напрями власне лінгвістичних досліджень припадає на 60–70-і роки ХХ ст. Важливу роль

у цьому процесі відіграли дослідження Т. ван Дейка, С. Левінсона, Дж. Ліча, Г. Грайса, В. Богданова, Т. Булигіної, В. Дем'янкова, Ю. Степанова, Дж. Мея, І. Сусова. Узагальнення ідей загальної та лінгвістичної прагматики засвідчило їх спільні філософські, логічні, семіотичні та лінгвістичні основи. Вивчаючи мову як знаково-символічну форму діалогу людини зі світом та іншими людьми, як духовне, енергетичне поняття, дослідники дійшли висновку, що це найважливіша категорія не лише відображення світу, а й соціально-психологічного впливу на інших людей.

Лінгвістична прагматика як структурна одиниця сучасного мовознавства послуговується категоріями лінгвостилістики, психолінгвістики, соціолінгвістики, риторики, лінгвістичного аналізу тексту, комунікативної лінгвістики. Ф. С. Бацевич вважає: «Зароджуючись у живому мовленні людей, і будучи тісно пов'язаними із мовленнєвою діяльністю особистостей, прагматичні явища виявляють себе в межах усіх найважливіших категорій Комунікації (Спілкування) як модусу існування явищ мови, насамперед у мовленнєвих актах, мовленнєвих жанрах і дикурсах» [1, с. 12]. Учений пропонує термін *комунікативний прагматичний смисл* як центральну одиницю дослідження. Це поняття відрізняється від *значення*, що є об'єктом вивчення семантики. На думку Ф. С. Бацевича, поняття *семантика* і *прагматика* близькі, але не тотожні: «семантика висловлення пов'язана з позначеною у висловленні ситуацією, тоді як прагматика визначається не змістом повідомлення, а конкретними обставинами комунікації: мовцем, слухачем (адресатом), просторовими та часовими параметрами комунікативної ситуації тощо» [1, с. 31].

Один із об'єктів лінгвопрагматики – варіанти вираження комунікативного наміру мовця і причини, що впливають на цей вибір. Н. Голікова вважає: «Лінгвістична прагматика, наголошуючи на інтерактивності учасників спілкування – мовця й адресата, розглядає вплив мовних засобів на особистісне спілкування й на складники комунікативної ситуації. Взаємодія письменника з численними адресатами, опосередкована текстом, позбавлена реальних комунікативних чинників, зокрема темпоральної та локальної фіксації тощо. Попри відсутність безпосереднього контакту між автором і читачами, комунікативний вплив адресата на адресанти є вочевидь результативним» [3, с. 72].

Л. Р. Безугла вважає, що лінгвістична прагматика налічує три етапи розвитку – комунікативний, когнітивний і дискурсивний, кожен з яких має чіткі характеристики: «На першому (комунікативному) етапі антропоцентричний принцип у лінгвопрагматиці передбачає зосередження на мовленнєвих діях

одного комуніканта. Другий (когнітивний) етап характеризується зверненням до інтенціональних станів комуніканта з метою окреслення взаємозв'язків «мова – мислення – мовлення», з одного боку, та залученням міждисциплінарного аналізу, з іншого. На третьому, сучасному етапі антропоцентричний принцип охоплює великі соціальні групи комунікантів, їхню когнітивну й мовленнєву взаємодію в дискурсах різних типів» [2].

Література

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ : Академія, 2011. 304 с.
2. Безугла Л. Р. Лінгвістична прагматика та дискурсивний аналіз. URL: <https://studiap.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/22/36> (дата звернення 1.07.2023).
3. Голікова Н. С. Лінгвопрагматика мовостилю Павла Загребельного. *Культура слова*. Вип. 82. Київ, 2015. С. 71–77.
4. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-55505> (дата звернення 1.07.2023).

Зінчук Руслана,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДАВАЛЬНИЙ ВІДМІНОК МНОЖИНИ ІМЕННИКІВ У ЗАХІДНОПОЛІСЬКИХ І СУМІЖНИХ ГОВІРКАХ

Діалектна система формотворення іменників, суттєво модифікована у зв'язку зі зміною критеріїв розрізнення типів субстантивного відмінювання, нерідко виявляє значно більшу супроти літературної мови флексійну варіантність в окремо взятій відмінковій позиції. Такі особливості говіркової парадигми визначають передусім наслідки активної взаємодії давніх іменникових основ у процесі становлення словозмінних норм та фонетичні закономірності відповідного ареалу.

Одним із репрезентантів позначеного відповідними впливами варіювання закінчень в окремій відмінковій позиції, за живомовними свідченнями жителів Західного Полісся і суміжних територій (дослідженням охоплено 146 населених пунктів Волинської та Рівненської областей), може слугувати давальний відмінок множини іменників. Просторову поведінку аналізованих діалектних форм можна простежити в лінгвогеографічних працях, як-от: «Атлас української мови. Т. 2 : Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі», карти 201, 202, 203 [1] та «Атлас словозміни іменників у західнополіських говірках», карта 49 [5].

Зібраний діалектний фактаж засвідчив, що народнорозмовна традиція зберігає насамперед форми давального відмінка множини іменників, що є назвами істот. Аналізована відмінкова позиція субстантивів – назв неістот у спонтанному діалектному мовленні жителів досліджуваного ареалу позначена факультативним виявом. У цьому контексті зацентруємо на твердженні І. Р. Вихованця: «Давальний відмінок у граматичній системі сучасної української літературної мови спеціалізований на вираженні семантико-синтаксичної функції адресата дії» [3, с. 106], тому «виявляє сильні лексичні обмеження, поширюючись звичайно на назви істот» [3, с. 65].

Давальний відмінок множини іменників у більшості обстежених говірок, як і в літературній мові, представлений формами із закінченнями *-ам*, *-'ам*, що «сягають давніх виявів аналізованої відмінкової позиції субстантивів колишніх **-ā-*, **-jā-*основ» [2, с. 85]. Флексія *-ам* послідовно простежена після кінцевого твердого нешиплячого приголосного іменникової основи, пор.: *рв́али худ́оби /*

коровám / туйу латát' / годувáли худóбу, типér роскáзуйу онúкам малéйк'ím, нимá йím де под'ítис'а / тим мо'ло'дéйк'ím дивчáтам, дóчкам ví'шиийу, пчóлам ухóд трéба / так ни жí'етимут', ц'ím жинкáм св'ít ни мí'елиї / стíко робóти в тим горóди, ше братáм помагáла, робóти булó морíс'ко і бат'кáм / і дидáм.

За схемою твердого різновиду відмінювання в говірках східної діалектної зони оформлені субстантиви з основою на свистячий, пор.: *вéсело гéтим молодíцям, тепér на тум кúпл'анум / а то і рукáм / і тёрницям робóта булá, хто прислúжував н'ímцям / пал'íл'í, хлóпцям шíли з раднá / з мишкú / итанí.* Народнорозмовна традиція вказує і на ствердіння сонорного вібранта, пор.: *йак то тим матирáм од:авáти синíв на ву́ну, с'íйали прóсо і кúрам давáли.* Форми з послідовно депалаталізованими [ц'] та [р'] перед флексією -ам фіксує Ю. В. Громик у говірці с. Липне, розташованій на західнополісько-середньополіському пограниччі, пор.: *мулудíцям, пухáтницям, близнíцям, чужанíцям, вичурнíцям, нипутр'íбницям, хришчéницям, дубрítницям, гúлицям, спудницáм, вичéрам, бúрам [4, с. 46], матирáм [4, с. 48], хлóпцям, пáлцям, н'ímцям, зáйцям, кусарáм, царáм [4, с. 51], мисцáм, гук'énцям, йáйцям [4, с. 52].*

Кількома флексійними варіантами означений давальний відмінок множини іменників з кінцевим м'яким приголосним основи. У говірках східної і південної діалектних зон досліджуваного ареалу простежено форми із закінченням -'ам відповідно до давнього вияву давального відмінка множини субстантивів колишніх *-jā-основ: *то типér облог'é / колí'с' зéмл'ам ц'íní'е ни булó, говéс кón'ам / а йачм'ín' свí'ен'ам, кón'ам овéс давáл'í / шоб крéти'í бул'í / шоб горáл'í, типér свín'ам лúч'е мéлим / йак тогд'í сиб'í, пор. також формотворення іменників д'íти, л'úди: за зíму трéба напράсти / шоб булó шос' пошíт' д'ít'ам, али булá л'úд'ам робóта / то'п'íро ни так.* Спорадично фіксовано збереження історичної м'якості шиплячого перед аналізованою флексією, пор.: *шо ш робéти б'íдним дúш'ам.*

Специфіку формотворення давального відмінка множини субстантивів із кінцевим м'яким приголосним основи в говірках центральної, північної та північно-західної діалектних зон пов'язуємо з типовим для фонетичної системи окресленого ареалу явищем підвищення і звуження вимови наголошеного [а] після названих консонантів, пор.: *каструл'ém тип'íро в пичí нийáк / чигунц'é мусóво, йак прийшлí'е нóви хаз'айí / то ї м'ís'ц'а вишн'ém у садкú ни стáло, шо ти'ем пол'ém робí'ети / так'é зарóсли, йак'é те жит':é вдовц'ém, вчитил'ém в сил'í тре скриз' усп'íти / і в шкóли / і на горóди.* Фонетизм аналізованого явища підтверджують простежені в цих говірках діалектні вияви *пíётниц'а, йéйца, вс'ék'í, дирил'éниї, дит'éчий, кружл'éти.* Форми давального відмінка множини

із закінченням *-'ем* зауважує Г. Ф. Шило в деяких волинських говірках: *гуспудин'ем, спудниц'ем, кувал'ем, жін'ц'ем* [8, с. 127]. За спостереженням дослідника, східна межа фонетичного переходу [a] в [e] й відповідно поширення флексії *-'ем* проходить по лінії Війниця – Локачі – Свинюхи – Підбереззя (Волинська область), далі на схід виступають форми на *-ам* [8, с. 127]. Таку локалізацію аналізованих форм засвідчують і наші фіксації.

В окремих любомльських та ковельських говірках вияв аналізованого закінчення після кінцевого шиплячого приголосного основи пов'язаний зі ствердінням відповідного консонанта, пор.: *ни здавс'а бул'баши'ем, тре шос' робі'єти ти'ем корчі'ем / бо гет мóg'ілк'і заросту'т*.

Давальний відмінок множини субстантива давнього консонантного типу на **-r* в окресленому ареалі фіксований у варіанті *матирі'ем*, пор.: *наїх'ужі'ї матирі'ем диті'єї хав'ати, ск'іко ти'ем матирі'ем пирижі'єти тр'єба*.

Діалектну специфіку в оформленні давального відмінка множини іменників із ненаголошеним закінченням після м'якого консонанта виявляють передусім говірки північної та північно-західної діалектних зон, окремі говіркові групи центральної частини описуваного ареалу [5, с. 137]. Фіксовані форми з флексією *-'ом*, поява якої в цій відмінковій позиції субстантивів із м'яким кінцевим приголосним основи може свідчити про вирівнювання за зразком твердої групи; відповідно до давнього **-омъ* давального відмінка множини іменників **-ǫ-основ* [7, с. 135]: *кón'ом молóли да дава́ли, с'ійали овес' / кón'ом / сві'н'ом молóли да дава́ли*; пор. також форми іменників *д'іти, л'уди*: *мож'єш сказа́ти свої́м д'іт'ом і вон'укам / шо в то́му се"л'і і волосі'єна ни злеті'єт' / п'ік'і бу́дете жи'єти на с'в'іти, і л'уд'ом / і кón'ом ва́жно бу́ло коли'єс'.*

Більш продуктивні в окресленому ареалі словоформи з варіантом *-'ум* давнього закінчення. Народнорозмовна традиція засвідчує поширення такої особливості формотворення давального відмінка множини на різні словозмінні типи субстантивів, пор.: *шо ти'ем зéмл'ум бу́де робі'єти / одні'є бур'яні'є посл'а колхóзу, от і живі'є так'ем с'і́мн'ум / диті'єї богáто / робо́тив нимá, кón'ум овес' дава́ли, кón'ум і сві'н'ум молóли, кон'уши'єну с'ійали / шо́б кón'ум бу́ло вкосі'єти, і ка́ри госпóдн'ійі нимá ти'ем злод'ійум, то бу́ла така́ забáвка дивч'єтам і хлóпц'ум, так'е ра́ди ти'ем гості'єнц'ум, бач шо пáл'ц'ум поробі'єлос'а од те́йі робо́ти, л'уд'ум помага́ли / бо в нас ни бага́ц'ко бу́ло зимн'і, па́сла л'уд'ум това́р, на́вит' були'є і так'е / шо і мали'ем д'іт'ум ни дава́ли молока́, поста́вила кúрум / мо́же зйі́д'єт', тре ми'єшум тру́тк'і покла́сти, а шо ти'ем во́шум робі'єли / бі'єли.*

У західнополіській говірці с. Брідки Старовижівського (тепер Ковельського) району Волинської області зафіксовано флексії *-'ум* та *-'ім* давального відмінка множини іменника *кiнь*, пор. зі спонтанного діалектного

мовлення: *хаз'айін був / шо там казати / встане^у вдосвіта / накосит' корови / бо т'їлна на хлив'ї / то ше ї кон'ум на нич хватало, треба було кон'ім овса / с'їна настаратис'а / голодни ни будуть зимовати* [6, с. 373].

Живомовні свідчення іноді вказують на флексійну варіантність в окремо взятій говірці, пор: *мо^улоли свін'ам зерно, може д'їт'ам купи^ети, с'їйали говес кон'ам, кон'ум давали* (с. Вітоніж Рожищенського (тепер Луцького) району Волинської області); *вона розказувала своїм онукам і д'їт'ам / шо коли^ес' то буде силó с:новане, давай д'їт'ум / хаї йїд'ет', тепер леки л'уд'ум жи^ети* (с. Гута Ратнівського (тепер Ковельського) району Волинської області); *сві^ен'ум давали бул'би, сичемо ї дайемо коровам / сві^ен'ум, а тра було л'уд'ом зроби^ети його* (с. Мала Глуша Любешівського (тепер Камінь-Каширського) району Волинської області).

Наведений та проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що визначальним чинником існування діалектних відмінностей у системі формотворення давального відмінка множини іменників є граматична аналогія: уніфікація за моделлю субстантивів колишніх **-ā-*, **-jā-* основ, що характеризує також парадигму множини літературної мови, та вирівнювання за зразком інших словозмінних типів, збережене тільки в народнорозмовній традиції. За живомовними свідченнями, на флексійну варіантність в аналізованій відмінковій позиції впливають типові для західнополіських і суміжних говірок фонетичні закономірності, зокрема позиційна реалізація голосних та депалаталізація приголосних.

Література

1. Атлас української мови : у 3 т. Київ : Наукова думка, 1988. Т. 2 : Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. 520 с.
2. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору). Ужгород : Закарпатське обл. вид-во, 1960. 416 с.
3. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови. Київ : Наукова думка, 1987. 231 с.
4. Громик Ю. «Наша байка зусьом начча»: поліська говірка с. Липне : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 288 с.
5. Зінчук Р. С. Атлас словозміни іменників у західнополіських говірках. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 164 с.
6. Зінчук Р. С. Формотворення іменника *кінь* у західнополіських і суміжних говірках. *Молодий вчений*. 2016. № 4. С. 370–376.
7. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові. Київ, 1974. 184 с.
8. Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра. Львів, 1957. 254 с.

Колесникова Лариса,
*кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови,
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»*

КРИТЕРІЇ ГАРНОГО МОВЛЕННЯ В УСНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Останнім часом проблеми мовної комунікації як самостійного об'єкта лінгвістики набувають особливої актуальності. Увагу лінгвістів привертає специфіка різних царин мовної комунікації та чинники, що визначають цю специфіку. У центрі дослідження опинилися жанрова організація мови, міжтекстові комунікативні зв'язки, проблеми релевантності розуміння повідомлення й можливості різних інтерпретацій його смислу, а також явища комунікативних невдач. У своїй розвідці дотримуємося визначення поняття комунікації, що дав Ф. Бацевич, а саме: «Комунікація – це смисловий та ідеально-смисловий аспект соціальної взаємодії; обмін інформацією в різноманітних процесах спілкування» [1, с. 28]. Саме таке тлумачення уможливорює подати основні відомості про предмет нашого дослідження.

Аналіз теоретичних праць дозволяє наголосити на складності визначення критеріїв гарного мовлення. По-перше, уявлення про те, що таке гарне мовлення, історично мінливе. По-друге, воно залежить як від соціальної, так і територіальної обумовленості. По-третє, цілком очевидно, що не можуть бути однаковими монологічне й діалогічне мовлення, мовлення в умовах публічного/масового й неофіційного спілкування. Крім цього, умови здійснення комунікації та критерії визначення «якості» мовлення в ній є різними. По-четверте, уявлення про гарне мовлення в різних поколіннях не однакове: те саме мовлення сприймається по-різному з точки зору його якості людиною старшого, середнього віку та молоддю. І, очевидно, не можна підходити до оцінки мовлення з однаковими критеріями без урахування не лише віку, але й соціальної чи професійної приналежності мовця.

Одним із визначних показників гарного мовлення, без сумніву, є культура мови – такий набір і така організація мовних засобів, які в певній ситуації спілкування за умови дотримання сучасних мовних норм та етики спілкування забезпечують найбільший ефект у досягненні поставленої комунікативної мети. Відповідно до цього важливим є те, що культура мови має забезпечити високий показник гарного мовлення не взагалі, а в певній ситуації і бути спрямованою на виконання не будь-яких, а чітко поставлених, конкретно сформульованих комунікативних завдань. Усе це має здійснюватися за умови обов'язкового

дотримання сучасних мовних норм та етики спілкування з урахуванням конкретної ситуації. Отже, гарне мовлення – це насамперед доречне. Виокремлюючи ознаки культури української фахової мови, А. Старунова тлумачить доречність як «такий добір мовних засобів, що відповідає змістові, характерові, експресії, меті повідомлення. Доречність мовлення – це врахування ситуації мовлення, комунікативних завдань, складу слухачів (читачів), їхнього стану, настрою, зацікавлень» [2, с. 121].

Безумовна ознака гарного мовлення – його відповідність етиці спілкування і з погляду змісту, і з погляду безпосередньо використовуваних мовних форм: вибір лексики, форм імперативу й вокативу тощо. Наприклад, у традиційній українській комунікації спостерігаємо використання імені або імені та по батькові (хоча останнє викликає низку суперечок щодо свого історичного походження); Ви-спілкування не лише стосовно незнайомих, малознайомих осіб або в офіційній комунікації, але й у родинному спілкуванні (це є рисою спілкування саме в родині українців); уживання регулятивів *пані, пан* (вони набули своєї актуальності й частоти вживання не лише в офіційній комунікації) тощо. У такому разі вибір самих слів, словесних форм безпосередньо залежить від ситуації спілкування, у якій важливим є співвідношення адресанта й адресата. Безумовно, критерієм гарного мовлення в будь-якому випадку залишається її зрозумілість адресату.

Влучність мовлення маємо право розглядати як опосередкований критерій гарного мовлення на тій підставі, що вона характеризує не безпосередньо мову людини, а радше – її психологічні якості, як-от: здатність до швидкої реакції або наявність почуття гумору. Без цих якостей людина навіть зі знанням норм літературної мови чи найвищим рівнем мовної культури може зазнавати труднощі у виборі слова, довго добирати влучні і вдалі слова, шукати потрібні пояснення або навіть звертатися за допомогою до співрозмовника. Звичайно, таке мовлення не викличе захоплення, не буде блискучим, проте саме в умовах спонтанного й невимушеного спілкування залишиться гарним.

Гарне мовлення – це мовлення без повторюваних штамів і виразів, не стереотипне, а творче, що виражає інтенції його автора й викликає адекватне розуміння в адресата. Саме адекватність розуміння робить мовлення ефективним, тому не кожне творче чи оригінальне мовне висловлення можна назвати гарним. Відсутність у свідомості носіїв мовної культури належного словникового запасу не дозволяє їм використовувати у своєму мовленні широких синонімічних можливостей літературної мови, котра перетворює їхню комунікацію на використання набору мовних штамів. Це є загрозою, що

полягає в засиллі зниженої лексики, до використання якої і зводиться прагнення мовця зробити мовлення експресивнішим.

Важливим убачаємо проаналізувати критерії гарного мовлення і в аспекті фатичного спілкування. Без сумніву, усна комунікація покликана поліпшувати міжособистісні стосунки. Наше мовлення має бути з настановою на співрозмовника, а не проти нього. Тому комунікативна взаємодія, прагнення до узгодження своєї мовленнєвої поведінки з мовленнєвою поведінкою комунікативного партнера, збереження установки на позитивний психологічний настрій співрозмовника є актуальним і потребує подальшого вивчення. Дотримання мовленнєвих ознак поваги до партнера у спілкуванні – одна з умов цивілізованої усної комунікації.

Отже, з огляду на сказане вище можна зробити такі висновки:

1) гарне мовлення чи погане – не можна вирішувати поза знанням конкретної комунікативної ситуації, умов його здійснення та поширення, цілей і завдань, відносин між комунікантами, характеру та властивостей адресанта й адресата мовлення;

2) гарне мовлення – це доречне мовлення, успішне для адресанта й ефективне для адресата; правильне мовлення, яке є обов'язковим, але недостатнім для розгляду його як критерію гарного мовлення;

3) гарне мовлення завжди відповідає потрібному в конкретній ситуації функціональному стилю літературної мови, її нормам, національним традиціям спілкування та етичним нормам поведінки.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ: Академія, 2004. 342 с.

2. Старунова А. Л. Культура української фахової мови. Види і жанри професійного спілкування. *Література та культура Полісся*. 2018. Т. 93. № 11f. С. 118–124. URL : <https://doi.org/10.31654/2520-6966-2018-11f-93-118-124>

Костусяк Дмитро,
здобувач ОР магістр,
Волинський національний університет імені Лесі Українки.
Науковий керівник: кандидат філологічних наук,
доцент Васейко Ю. С.

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНА КОРЕЛЯЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Проблема дослідження мовних одиниць, їхніх семантичних, граматичних, стилістичних та низки інших ознак, а також особливостей функціонування досі не втрачає своєї актуальності. Специфіку студій такого спрямування визначає висунення теоретичних ідей, побудованих як на матеріалі однієї мови, так і на основі різних мов, що скеровує до питань загальнолінгвістичного рівня. Протягом останніх десятиріч з'явилося чимало досліджень, присвячених міжмовному аналізу різнорангових одиниць, об'єднаних певною ознакою. Останнім часом науку про мову поповнили напрацювання, що віддзеркалюють зіставний аспект вивчення лінгвістичних категорій та одиниць. У такому плані написано низку студій, у яких визначено семантичні параметри, комунікативно-прагматичний потенціал, структуру фразеологізмів різних мов. Зокрема, В. Ю. Дроботенко дослідила стійкі вирази з опорним компонентом *Бог* в українській, англійській та іспанській мовах [1]. Французькі, іспанські та італійські соматичні фраземи схарактеризувала Н. Я. Стрілець [5]. Специфіку українських та іспанських стійких виразів, що слугують засобом концептуалізації жестових рухів і міміки людини, виявила Л. А. Миронова [3]. Українсько-польські паралелі в межах стійких сполук проаналізували Н. М. Костусяк, О. І. Приймачок [2], А. Самадова [4; 8; 9; 10] та ін. Попри наявність праць, присвячених опису українсько-польських фразеологічних корелятивів, проблему зіставного аналізу стійких виразів в обох мовах не можна вважати вичерпно розв'язаною. Одне з важливих завдань – визначення спільних та відмінних структурно-граматичних ознак стійких виразів, що намагатимемося з'ясувати в нашій статті.

У сучасній лінгвістиці пріоритетним є дослідження ідіом з акцентом на антропоцентризм, що дає змогу вважати їх формулами передавання певної інформації, які «відбивають ментальність, культурні традиції народу й вирізняють його з-поміж інших» [2, с. 74]. Крім того, своєрідність ідіоматичних сполук полягає в емоційно-оцінній, почасти експресивній реалізації змісту. Такі функційні параметри виявляють фразеологізми в різних мовах, зокрема

українській та польській. Зіставляючи близькі за семантикою стійкі вирази в обох мовах, ми виявили одиниці, у яких трапляються, з одного боку, ідентичні слова, а з іншого – різні лексеми, що можна простежити на прикладах фразеологізмів, структурованими номінаціями тварин, птахів, комах та ін. Пор.: *сивий (сива) як голуб* [6, с. 160] і *siwy jak gołąb* [11]; *як оселедців у бочці* [6, с. 469] і *jak śledzie w beczce* [11]; *мати мухи (муху) в носі* [6, с. 374] і *mieć muchy w nosie* [11]. Певні відмінності простежуємо в семантично близьких фразеологізмах такого зразка: *[і] комар носа не підточить* [6, с. 306] і *tucha nie siada* [11]; *важливий (важний, великий) птах, важлива (важна, велика) птиця* [6, с. 582], *знатна птиця* [6, с. 583], *птах (птиця) високого польоту* [6, с. 582] і *gruba ryba* [11].

Уважаємо за потрібне також звернути увагу на структурно-синтаксичні параметри стійких мовних одиниць. В енциклопедії «Українська мова» зазначено, що «будь-який фразеологізм сучасної мови виник унаслідок тривалого семантичного розвитку, стабілізації закріплення у мовленнєвій практиці народу стійких і відтворюваних словесних комплексів, співвідносних із словосполученнями або реченнями» [7, с. 708]. Цілком погоджуючись із поданим міркуванням, додамо, що структура словосполучення чи речення притаманна не тільки українським стійким сполукам, а й польським, наприклад: *клеїти (корчити, стоїти) дурня* [6, с. 300], *robić coś na wariata (kaspra)* [11]; *з'їсти хліба чийого* [6, с. 265], *їсти хліб, їсти чужий хліб* [6, с. 282], *nie darmo chleb (kaszę) jeść* [11]; *працювати, робити й под. як віл* [6, с. 109], *працювати, робити й под. як [чорний] віл [у ярмі]* [6, с. 110], *koń (wół) roboczy* [11]. Важливо зацентувати, що речення-фразеологізми можуть бути не лише розповідними, а й питальними: *Co ta piernik do wiatraka?* [11].

Зіставний аналіз структури українських і польських стійких мовних одиниць дав змогу виділити дві групи фразеологізмів. До першої належать однакові за рангом висловлення, тобто ті, що в українській і польській мовах мають будову словосполучення, пор.: *вискочити на сухе* [6, с. 86] і *wurchnąć (wykręcić) się sianem* [11]. Другу групу структурують фразеологізми, які відрізняються за своєю структурою. Наприклад, українському фразеологізмові у формі речення *ведмідь (слон) на вухо наступив* кому [6, с. 56] відповідає стійка сполука, реалізована словосполученням *kocia tużuka* [11], де роль опорного слова припадає на іменник; українська прийменниково-відмінкова форма *з перцем* [6, с. 500] корелює з фразеологізмом *rogata dusza* [11]. Подекуди фразеологічні кореляти представлені однаковою за статусом синтаксичною одиницею – словосполученням, але з різною формою синтаксичного зв'язку між головним та залежним словом. Наприклад, фразеологізм *теревені правити*

(рідше *розводити, розпускати* й т. ін.) / *розвести (розпустити)* [6, с. 555], *плескати (паякати, плести)* *язиком (язиками)* [6, с. 518] корелюють із вільними словосполученнями зі зв'язком керування. Натомість їхній польський відповідник *austriackie gadanie* [11] співвідносний із вільною сполукою слів, для якої характерний синтаксичний зв'язок узгодження.

Крім структурних параметрів, варто звернути увагу на частиномовну належність опорного у фразеологізмі слова. Як засвідчує порівняльний аналіз, у сполуках української та польської мов роль опорного компонента можуть виконувати різні лексико-граматичні класи слів, зокрема:

1) дієслова, пор.: *почувати себе як риба у воді* [6, с. 598], *купатися як сир у маслі* [6, с. 319] і *czuć się jak ryba w wodzie, czuć się jak usiebie w domu* [11]; *будувати повітряні замки* [6, с. 47] і *budować zamki na lodzie* [11]; *западати / запастися в [саму] душу (в серце)* [6, с. 250] і *czuć miętę do kogoś, wpaść komuś w oko* [11]; *гризти / прогризти голову* [6, с. 169], *допикати (дошкуляти, діймати і т. ін.) / допекти (дошкулити, дійняти й т. ін.) до живих печінок (до живого, до [живого] серця й т. ін.)* [6, с. 215], *в'їстися / в'їдатися в печінки* [6, с. 114] і *wiercić komuś dziurę w brzuchu* [11]; *встати на ліву (не на ту) ногу* [6, с. 133] і *być nie w sosie* [11]; *обвести (обкрутити, обернути і т. ін.) / рідше обводити (обкручувати, обертати і т. ін.) круг (навколо, довкола і т. ін.) пальця* [6, с. 445] і *nabić kogoś w butelkę, wpuścić w malinę* [11];

2) іменники, пор.: *велике цабе* [6, с. 754], *велика цяця* [6, с. 760], *важливий (важний, великий) птах, важлива (важна, велика) птиця* [6, с. 582], *знатна птиця* [6, с. 583] і *gruba ryba* [11];

3) прикметники, пор.: *бистрий на розум* [6, с. 27], *бистрий на слово* [6, с. 27] і *radosny jak skowronek* [11];

4) займенники: *та що* [6, с. 782], *[та] що там* [6, с. 782], *то [ї]* *що* [6, с. 782] і *coś jest jakz bajki* [11].

Акцентування на частиномовній спеціалізації близьких за значенням фразеологізмів в українській і польській мовах уможливило виділення стійких сполук, які моделюють різні самостійні класи слів, пор.: *ni se ni te* [6, с. 638] – *ni pies, ni wydra* [11]. В українському відповідникові вжито займенники, а в польському – іменники.

Зорієнтованість на структурні параметри стійких сполук дає змогу вказати на своєрідність розташування прикметників щодо опорних іменників в обох мовах. Як відомо, у польській мові прикметникові форми, які реалізують сталу, узвичаєну ознаку предмета перебувають у позиції після субстантива. Натомість в українській мові звичною є препозиція прикметникових форм. У польських фразеологічних сполуках місце прикметників великою мірою

зумовлене традицією, пор. структуру аналізованих одиниць, виникнення яких має міфологічні джерела: *syzyfowa praca*, але *koń trojański*. Натомість в українській мові їхні кореляти представлені як сполуки прикметник + іменник, наприклад: *сізіфова праця, троянський кінь*.

Спільність у структуруванні українських та польських фразеологізмів убачаємо в тому, що подекуди в їхніх межах можуть функціювати застарілі лексеми. Наприклад, *аршін*: *аршин у плечах, на один аршин, під аршин*) [6, с. 21]; *прах*: *іти (розлітатися) / піти (розлетітися) прахом* [6, с. 280], *обернути / обертати на прах* [6, с. 447], *повергати / повергнути в прах* [6, с. 523], *в пух і прах* [6, с. 588], *струсити давній прах* [6, с. 699]; *вершок*: *від горшка два (три) вершка* [6, с. 58]. Аналогічні явища простежуємо й у межах польських стійких сполук. Наприклад, застаріла лексема *pilno* представлена у фразеологізмі *pilno komuś do kogoś / do czegoś*, наприклад, *pilno mi do domu* [11]; дієслово *narodzić się* входить до складу сполуки *jakby się (na nowo) na świat narodził* [11].

Отже, близькі за семантикою українські та польські фразеологізми переважно виявляють спільність у граматичних характеристиках компонентів, які їх структурують. Роль опорних слів в обох мовах виконують дієслова, іменники, прикметники, займенники. До споріднених ознак належить співвідносність зі словосполученням та реченням, почасти наявність застарілої лексики та супровідної емоційно-оцінної конотації. Водночас трапляються випадки, коли стійкі вирази в обох мовах виявляють відмінність у межах синтаксичного зв'язку між компонентами.

Перспективу дослідження вбачаємо у визначенні функційних особливостей фразеологізмів, представлених у художніх творах українських та польських письменників, що дасть змогу не тільки виявити своєрідність ідіом в обох мовах, а й вказати на випадки їхньої модифікації.

Література

1. Дроботенко В. Ю. Фразеологічні утворення в різноструктурних мовах (на матеріалі української, англійської, іспанської мов). *Філологічні студії*. 2017. Вип. 8. С. 36–41. URL : http://elibrary.kubg.edu.ua/19870/1/V_Drobotenko_FS_8_2017_IF.pdf.

2. Костусяк Н., Приймачок О. Вербалізація поведінкових стереотипів в українській та польській фразеологічних картинах світу. *Лінгвостилістичні студії*, 2020. Вип. 13. С. 72–83. URL : doi:10.29038/2413-0923-2020-13-72-83.

3. Миронова Л. А. Концептуалізація жестових рухів і міміки людини у фразеологічних одиницях української та іспанської мов. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія. 2014. № 10. Т. 2. С. 98–101. URL : <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v10/v10-2/29.pdf>.

4. Самадова А. Номінації їжі в українських і польських фразеологізмах. *Studia Ucrainica Varsoviensia 3*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2015. S. 179–186.

5. Стрілець Н. Я. Структурні та функціонально-семантичні особливості соматичних фразем у романських мовах (на матеріалі французької, іспанської та італійської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови». Львів, 2003. 20 с.

6. Словник фразеологізмів української мови / уклад. : В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін. ; відпов. ред. В. О. Винник. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.

7. Українська мова. Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. 3-є вид., зі змінами і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» імені М. П. Бажана, 2007. 856 с.

8. Samadova A. Stylistyka ukraińskich i polskich frazeologizmów z komponentem określającym jedzenie. *Семантика мови і тексту : матеріали XII Міжнародної наукової конференції*. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2014. С. 228–230.

9. Samadova A. Zjawisko ekwiwalencji frazeologizmów z komponentem nazywającym jedzenie w języku polskim i ukraińskim. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. 2015. Т. 44–45. С. 58–62.

10. Samadova A. Analiza stylistycznych kwalifikatorów ukraińskich i polskich frazeologizmów z nazwami potraw. *Studia Ucrainica Varsoviensia 4*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2016. S. 333–338.

11. Wielki słownik języka polskiego. [Zasób elektroniczny]. URL : <http://wsjp.pl/index.php?pwh=0>.

Костусяк Наталія,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЗАСОБИ ОРОЗМОВЛЕННЯ МЕДІЙНИХ ТЕКСТІВ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Головне призначення засобів масової інформації полягає в оперативному інформуванні про зміни в різних сферах життєдіяльності країни. Окрім того, масмедіа дотичні до мовної динаміки, що переважно відбувається в межах лексичної системи. Передумовою таких зрушень слугує низка різних зовнішніх чинників, серед яких чільне місце посідає активна фаза російсько-української війни. Описуючи події на фронті, жорстокість та безчинства ворогів і водночас намагаючись продемонструвати настроєву солідарність зі споживачем інформації, журналісти поряд із стилістично нейтральними одиницями послуговуються лексемами, що полишають береги публіцистики й, тяжіючи до невимушеної усної комунікації, реалізують низку прагматично-інтенційних завдань, виконують оцінну й експресивну функції, слугують засобом встановлення контакту із читачем.

Українські лінгвісти неодноразово досліджували лексеми та їхні сполуки, функційний вияв яких перебував поза усталеними стильовими вимогами, характерними для газетних видань. Серед порушених проблем – опис маркерів вираження образи [2], визначення ролі жаргонної лексики в перетворенні раціональної публіцистичної інформації в експресивно впливову [3], деструкція агресивної мовної поведінки в контексті динаміки стильової норми сучасної публіцистики [1], ситуативно маркована аномативність у газетних статтях [4] тощо. Останнім часом залучення різних за значеннєвим діапазоном мовних одиниць, які орозмовлюють медійні тексти, не стишує обертів, що спонукає не тільки до їхньої фіксації, а й визначення значеннєвих особливостей, контекстуального оточення, емоційно-оцінного навантаження та ін. Усе засвідчує актуальність порушеної проблеми.

Г. М. Сюта, акцентуючи на зовнішніх чинниках, які вплинули на динаміку мови української публіцистики, цілком обґрунтовано стверджує, що «реакція українців на російську агресію стала пусковим механізмом деестетизації і колоквіалізації мововираження, різкого виходу за межі комунікативно-етичних норм. Емоційно реагуючи на психологічно травматичну дійсність (окупація, обстріли шкіл, дитсадків та лікарень,

руйнування інфраструктури й житлових будинків, катування й убивства мирного населення), український соціум почав застосовувати нові моделі експресивно-оцінного мововираження, які донедавна були далеко за “червоними лініями” комунікативного етикету» [4, с. 179]. Солідаризуючи з міркуваннями дослідниці, зазначимо, що в сучасних засобах масової інформації сленгізми, жаргонізми, просторічні, зневажливо марковані одиниці використовують із певною комунікативною метою: задля вираження агресії й ненависті до ворогів, надавання текстам певного колориту, гумористичного, іронічного чи саркастичного відтінків, створення відвертості спілкування, впливу на почуттєву сферу читача та ін. Важливо, що вибір таких мовних засобів зазвичай свідомий і пов’язаний із навмисним порушенням усталених норм. Наприклад: *На початку листопада воїни Збройних сил України дали окупантам добрячого прочухана, відкинувши **путінську нечисть** із правого берега Дніпра на лівий* (<http://www.silskivisti.kiev.ua>, 31.01.2023); ***Рашистські тварюки** практично повністю зруйнували один 5-поверховий будинок* (<https://www.unian.ua>, 02.03.2023); *Сьогодні вранці **підступні кацапські вилупки** вдарили по житловому будинку у центрі Києва* (<https://provse.te.ua>, 17.10.2022). Як засвідчує дібраний ілюстративний матеріал, важливу прагматичну роль відіграють і підпорядковані атрибутивно оформлені епітети, що дають змогу сфокусувати увагу читача на негативних рисах ворогів й викликати осуд, зневагу, ненависть до окупантів.

У моделюванні поведінкових стереотипів ворожої армії беруть участь дієслова, які не тільки сприяють створенню об’єктивного образу загарбників та вказують на пов’язані з ними зло, терор, насильство, а й допомагають сформуванню у свідомості читачів відразу до окупантів, викликають гнів, обурення, злість, а також емоційно наповнюють текст: *«Крадуть, як востаннє»: окупанти в Херсоні ринули **«обчистити»** Епіцентр до приходу ЗСУ* (заголовок) (<https://gazeta.ua>, 02.06.2022); *Росіянам важко здобувати трофеї...А під час виступу з Херсона в листопаді вони **поцупили** єнота з міського зоокуточка* (<https://gazeta.ua>, 31.12.2022). Крім того, переносно вжиті лексеми дають змогу яскравіше описати невдачі загарбників: *Окупанти **провалили** наступальні дії у напрямках Оріхово-Василівки, Іванівського і Північного* (<https://gazeta.ua>, 07.06.2023). Про контекстуальну незвичність функціонування слів аналізованого різновиду, які сприяють орозмовленню текстів і водночас слугують засобом підкреслення сарказму, свідчить їхнє часте оформлення за допомогою лапок.

На створення певного контрасту й передавання негативних емоцій спрямоване поєднання кодифікованих, частовживаних, усталених і

некодифікованих лексем. Наприклад, у реченні *Сьогоднішня кацапня «гідно і достойно» наслідує приклад «старших товаришів» – чекістів, вищих командирів радянської армії, адже це вони у серпні 1941 року підірвали Дніпрогес* (<https://armyinform.com.ua>, 06.06.2023) комбінування мовних засобів (зневажливо-розмовної лексеми *кацапня*, прислівників *гідно* й *достойно*, написання яких у лапках указує на їхнє функціонування з протилежним значенням, та словосполучення *наслідує приклад*, що підсвідомо скеровує до чогось важливого, вартого поцінування, але в реченні набуває нового відтінку) уможлиблює об'єктивне зображення ворога, дає докладнішу характеристику його ганебним діям, пов'язаним із руйнування Каховської ГЕС.

Часто в заголовкових комплексах журналісти використовують цитування відомих політиків, активістів, культурних діячів, а також пересічних українців, які, емоційно висловлюючи свою думку, послуговуються згрубілою й навіть лайливою лексикою. У такий спосіб автори статей убезпечують себе від критики та дорікань щодо порушення етичних і мовних норм газетної публіцистики, проте намагаються надати повідомленням експресії й привернути увагу читача. Наприклад: *«Горіти вам у пеклі, чорти кацапські»: рашисти знищили дім лідера «Другої ріки» Валерія Харчишина* (заголовок) (<https://fakty.ua>, 28.03.2022); *«Виплодок пекла»: Данилко розповів про знайомство з Путіним* (заголовок) (<https://www.unian.ua>, 26.03.2022); *«Дикі тварюки»: Філіппов шокований кривавими звірствами рашистів в Україні* (<https://football24.ua>, 03.04.2022); *Сволота кацапська, хай поздыхають зі своїм Путіним, – жінка, в чий дім влетіла російська ракета* (заголовок) (<https://24tv.ua>, 15.03.2022).

Особливого коментаря потребують конструкції, у межах яких не представлена субстандартна лексика, проте особливого колориту й іронії таким реченням надають перифрази. Російські окупанти відомі своєю небайдужістю до сантехніки та предметів побуту українців, що не могли залишити поза увагою журналісти, наприклад: *Любителі українських унітазів та пральних машин вкрали панелі сонячної електростанції* (<https://varta1.com.ua>, 23.06.2022).

У медійних текстах періоду повномасштабної фази російсько-української війни вживання скерованих на орозмовлення одиниць активізовано в повідомленнях не тільки про російських військових, а й про очільника кремля, наближених до нього посадовців, жителів росії загалом, колаборантів, тобто тих, хто несе фізичну та моральну загрозу українцям: *До роковин свого вторгнення кремлівський карлик вирішив вилізти з бункера на публіку – щоб не зраджувати традиції щорічного звернення до так званих федеральних зборів*

(<https://www.5.ua>, 21.02.2023); *Усю пугінську нечисть дуже дратує те, що Україна не скорилася рашистським окупантам, а російську пропагандистську брехню не сприймають у цивілізованому світі* (<https://www.ukrinform.ua>, 05.06.2022). У деяких реченнях ефекту експресії досягнуто завдяки залученню до опису росіян переносно вжитих лексем і словосполучень, зокрема зооморфних метафор, наприклад: *Росіяни в порівнянні з іранцями – безмозгле і перелякане стадо овець, яких біснுவатий фюрер веде на убой, а вони покійно йдуть і навіть не мекають. П'ятнадцять років законодавці Раши дають за ухилення від мобілізації та стільки ж – за спробу повалення влади. Однаково. Але є нюанси. Хоча навряд чи стадо розуміє нюанси* (<https://gazeta.ua>, 22.09.2022). Функціонування вторинної номінації *стадо овець* та підпорядкованих епітетів *безмозгле й перелякане* надає тексту іронічного колориту. Принагідно зазначимо, що атрибут *безмозглий* на позначення нетямущої, розумово обмеженої людини – покруч, скалькована мовна одиниця. Проте її вживання не можна однозначно трактувати як недогляд автора публікації, оскільки нині в пресі значно частіше, ніж раніше, натрапляємо на транскрибовані російські висловлення. Журналісти навмисне їх використовують із метою вираження знущально-саркастичного відтінку, а почасти навіть задля надання висловленням експресії: *«Вторая армія міра» зламалася під час мобілізації! Показові кадри! (заголовок)* (<https://tsn.ua>, 24.09.2022); *«Аналогов нет». Фейкова зброя Російської Федерації (заголовок)* (<https://glavcom.ua>, 15.12.2022); *З'явилося ще одне відео, що спростовує вороже гасло «своїх не бросаем» (заголовок)* (<https://radiotrek.rv.ua>, 16.05.2023); *«Своїх не бросаем»: Росія кидає тисячі тіл своїх військових в Україні (заголовок)* (<https://tsn.ua>, 14.05.2022).

Серед засобів орозмовлення медійних текстів представлені оцінні номінації держави-агресорки. Зокрема, від абрєвіатури РФ утворено лексему *ерефія*, від англійського відповідника *Russia – Раша*. На початку повномасштабного вторгнення російських військових часто називали орками, що стало основою для виникнення неологізму *Оркостан*. Наприклад: *50 днів агресії, або Чого досягла «ерефія» війною з Україною (заголовок)* (<https://defence-ua.com>, 14.04.2022); *Всім наказано сидіти до останнього, щоб не показувати, що ерефія виходить з тимчасово окупованих територій* (<https://www.ukrinform.ua>, 13.05.2023); *Раша планувала захопити нас за десять днів (заголовок)* (<https://visnyk.lutsk.ua>, 17.12.2022); *«Міс оркостан»: участь росіянки у «Міс Всесвіт» під час трагедії в Дніпрі розлютила мережу (заголовок)* (<https://tabloid.pravda.com.ua>, 15.03.2023); *«Валіть у свій оркостан»: Усик звернувся до росіян і відкрито назвав країну ворогом*

(заголовок) (<https://www.rbc.ua>, 12.01.2023). Зрідка деякі з цих глузливо-зневажливих назв функціують як номінації російських військових: «*Оркостан, ви готові?*»: «*Едельвейси*» готують «сюрпризи» для ворога поблизу Бахмуту (заголовок) (<https://pik.net.ua>, 12.05.2023).

Отже, відносна мовна свобода стала передумовою залучення до вжитку одиниць, які виходять за межі встановлених норм публіцистики. Актуалізація номінацій цього різновиду зумовлена зовнішнім чинником – повномасштабним вторгнення Росії та цинізмом і жорстокістю окупаційних військ. Аби продемонструвати поведінкові стереотипи агресора й водночас передати негативнооцінне ставлення до ворога, очільника Росії та всього, пов'язаного з цією державою, медійники використовують мовні одиниці, що відповідають розмовно-побутовому стилю й перебувають поза межами канонів публіцистики. Такі стильові зміщення дають змогу реалізувати низку комунікативно-прагматичним завдань автора, уплинути на почуття споживачів інформації, продемонструвати їм свою солідарність у ставленні до росіян.

Література

1. Коць Т. А. Мовна агресія в інформаційному просторі: між стильовою нормою і деструкцією. *Українська мова*. 2021. № 3. С. 97–107.

2. Межов О. Г., Навальна М. І., Костусяк Н. М. Засоби вираження комунікативно-прагматичної інтенції образи в сучасних медіатекстах. *Лінгвістичні студії*. 2021. Вип. 41. С. 179–192.

3. Навальна М. І. Жаргонна лексика в заголовках інтернет-видання «Українська правда». *Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи* : зб. наук. праць. 2013. Вип. 15. С. 210–221.

4. Сюта Г. М. Тексти війни: ситуативно маркована аномативність і нові акценти норми. *Матеріали II Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія* / за ред. О. О. Маленко. Київ – Софія – Харків – Шумен : ХНПУ; ХІФТ, 2022. С. 179–187.

Костюк Ольга,
учитель української мови та літератури,
КЗЗСО «Луцький ліцей № 9 Луцької міської ради»

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЗАСОБАМИ СУЧАСНОЇ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

Нова українська школа поставила перед нами доволі непросте завдання: сформувати освітній простір, адекватний викликам ХХІ століття. Сьогодні школа творить сучасну людину – успішну особистість з високорозвиненими компетентностями. Вона креативно мислить, генерує ідеї, не боїться втілювати їх у життя. Ця людина розуміє себе та чує інших. Вона хороший командний гравець. Вона лідер, який не боїться вести за собою, готовий до конкуренції. Вона здатна до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству.

Свої уроки намагаюся будувати так, щоб навчання було захопливим і легким, надихало дітей на творчість, критичне й креативне мислення, утверджуючи учнів у думці, що урок – це цікавий майданчик обміну ідеями, взаємозбагачення й простір відкриттів, самовияву й самопізнання, яке відбувається в невимушений спосіб.

Впроваджую систему творчих робіт (твір-перевтілення, твір-міркування, твір-асоціація, твір-образок, роздум-спростування, твір на одну літеру, оповідання на основі крилатого вислову, оповідання-ланцюжок, етюди, художні пейзажі, роздуми, есе, дописи для блогів. гумористична оповідка, казка, сенкан, буріме, діамант, сторітеллінг, ліфтова промова) та творчих задач (скласти якнайбільше питань, поєднуючи два предмети; вигадати якомога більше подій, що можуть відбутися через названу подію;(н-д, сьогодні цілий день ішов проливний дощ) що б ти зробив, якби із хмари замість дощу почали падати родзинки;). Завдання такого характеру розвивають дивергентне мислення та творчу уяву школярів, сприяють образному висловленню думки.

Допомагають розвивати природні здібності, інтерес до предмета вправи аналітичного та аналітико-мовленневого характеру на основі тексту, на трансформацію тексту, створення тексту на основі зразка, написання власного фанфіку. Однією з улюблених форм роботи для дітей є такі завдання: розказати про героя очима одного з персонажів твору, «переклад» тексту з української мови на...українську, переказати що, як, чому відбулось у творі з позиції одного з персонажів, звернутись до героя у формі листа вдячного (обуреного) читача, вигадати нову пригоду героя, придумати власну версію закінчення твору або продовження небезпечних пригод, написати автобіографію від імені деяких знаменитих особистостей: Баби-Яги, Колобка, Мавки, Івасика-Телесика.

Інтерактивні методи, а саме: вільне письмо, асоціативний куш, аналіз історій і ситуацій, розв'язання проблем, метод «Прес», «Шість капелюхів», «Дерево рішень», «Займи позицію», «Мікрофон», «Гронування», «Думайте – працюйте в парах» – перетворюють навчання в цікаве дослідження, дають змогу учням робити безліч відкриттів.

Сучасні здобувачі освіти мають кліпову свідомість, мислення, тому застосування мнемотехніки, інфографіки, кадропланів та скрайбінгу... допомагає легше запам'ятати теоретичний матеріал, вчити вірші, переказувати тексти.

Починаючи з 5 класу, вчимо дітей вести дискусію, використовуючи метод «ПРЕС». Диспути, дебати, метод «Займи позицію» також допомагають учням аргументовано висловлюватися, поважати співбесідників, толерантно ставитися до чужих думок.

У 5-7 класах мотивація школярів має емоційно забарвлений характер. Саме тому креативність учнів цього віку ефективно розвивати за допомогою ігор-змагань «Хто більше?», «Хто швидше?», «Хто краще?», «Хто назве останнє слово», «Ромашка», «Змійка»; рольових ігор та інсценізацій творів: «Я – редактор», «Я – фотограф», «Режисер та актори», «Я – туроператор», «Я – диктор телебачення»; дидактичних ігор та ситуативних завдань. Такі види роботи стимулюють творче мислення й посилюють інтерес учнів до матеріалу, підвищують їхню активність у формуванні знань, творчих умінь і навичок.

У своїй педагогічній скарбниці використовуємо технологію проблемного навчання, Унікальність її в тому, що вона дає змогу дітям вчитися вирішувати складні життєві ситуації, змодельовані в художніх творах. Під час вирішення проблемних завдань намагаюся задіяти дивергентні процеси мислення, які формують навички планування, прогнозування, що забезпечує наполегливість у досягненні мети. Це дозволить за короткий час сприйняти й вирішити проблему, знайти необхідну інформацію для виконання креативних завдань та підтвердження своїх думок. Пропоную учням змінити назву твору (наприклад, роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного) і дати свою:

- назву-ідею («Виклик суспільству»);
- назву-антитезу («Злети й падіння Чіпки»);
- назву-запитання («А ви змогли б?...»);
- образну назву («Пропаша сила»);
- назву, у якій обігруються «вічні питання» («Де ж та правда?»);
- іронічну назву («Хто сміється останнім...»);
- номінативну (нейтральну) назву («Байстріук»).

Маленькі учнівські відкриття школярі здійснюють на уроках, які проходять під девізом «Навчаюся мислити». Наприклад, до поданих слів

дібрати синоніми-метафори (іменники в Н.в та Р.в), які б по-новому розкрили їх значення.

Зорі – ... (очі Всесвіту).

Україна – ... (мати патріотів)

Література – ... (подорож до інших світів) та ін.

Такі види завдань спонукають дітей не тільки шукати нестандартні рішення, а й висловлювати свою життєву позицію.

Активізації освітнього процесу сприяють проєктні технології, в основі яких лежить дослідження певної проблеми, що передбачає високий рівень творчої активності учнів. Саме працюючи над проєктом, школяр має проаналізувати певний матеріал, оцінити (тобто відібрати те, що йому потрібно) й синтезувати новий продукт.

Діти оформлюють результати роботи у вигляді доповідей, публікацій, лепбуків, буклетів, ментальних карт, колажів, мультимедійних презентацій.

Значно розширює межі уроку інтеграція медіаосвіти в предмети філологічного циклу, що дає змогу, використовуючи можливості інформаційного простору, перетворити процес читання з інструменту отримання знань у спосіб створення власного медіапродукту. Активно впроваджуємо медіавправи. Найцікавіші з них – фейсбук-сторінка автора чи героя твору, кроссенс, хмари слів, стрічка часу, мої плани на тиждень, крісло відвертості, резюме, створення постера, реклами.

Звичайно, будь-які зміни, нововведення, пошук нестандартних рішень – це знахідки, досягнення, здобутки, перемоги. Важливо, щоб у цьому процесі учні були не спостерігачами, а співтворцями уроку. Адже творити, шукати, розвиватися – це шлях до нових можливостей та життєвого успіху.

Література

1. Волобуєва Т. Б. Розвиток творчої компетентності школярів. Харків : Основа, 2005. 110 с.
2. Голобородько К. Ю., Ткаченко Н. П. Інтерактивне навчання на уроках української мови та літератури. Харків : Основа, 2007. 176 с.
3. Кочерга О. Розвиток творчих здібностей дитини. *Дивослово*. 2004. №12. С. 27–29.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : Видавництво А.С.К., 2006. 192 с.
5. Маленко О. О. Креативність як вияв оригінального, нестандартного мислення. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2010. № 16–18. С. 84–85.

Котович Віра,
доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

НАЗВИ МІСТ ВОЛИНИ В АСПЕКТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУВАННЯ

Науково-методологічні й інтерпретаційні координати сучасної лінгвістики зумовили взаємодію ономастики та лінгвокультурології, засновану на принципах антропоцентризму, культуроцентризму, онімоцентризму.

Антропоцентризм ставить у центр усіх звершень людину одухотворену. Мова постає як «дзеркало» людини, генератор її свідомості, а світ набуває тих барв, якими людина його оловила. Мовець – найбільша цінність і сама сутність мови, а мова – Всесвіт його звершення. Ґрунт, на якому проростають ідеї пізнання світу через симбіоз мови й культури, – *культуроцентризм*. Шляхи його становлення означені зміною наукових парадигм: мова нерозривно пов'язана з культурою, проростає в культурі й відтворює її. *Онімоцентризм* осердям наукових пошуків проголошує пізнання власної назви як найстійкішої одиниці культури та найвагомішої її засади, органічного сплетіння мови й духу, онтологічного й феноменального.

Аналіз ойконімів, здійснений у просторі лінгвокультурології, уможлиблює відчитування в іменах поселень світоглядних настанов етносу, специфічних прикмет його менталітету, розуміння психології та характеру людини-номінатора.

Відтворення культури українського ойконімного назовництва передбачає наявність в онімі і лінгвальної, і культурної інформації. Лінгвальну продиктовано певними мовними законами, культурологічну визначено самою сутністю культури та об'єктивовано за допомогою кодів культури [2, с. 21–28].

Важливим компонентом ономастико-культурологічного розгляду назви міського поселення є окреслення, структурування та моделювання *лінгвокультурологічного портрета* астіоніма. Він дає змогу якнайповніше об'єктивувати імпліцитні соціальні та культурно-національні характеристики назви міста.

Лінгвокультурологічний аналіз назв міст Волині здійснюємо на матеріалі астіонімів *Берестечко, Володимир, Горохів, Ківерці, Ковель, Луцьк, Любомль, Нововолинськ, Рожище, Устилуг*.

Берестечко. Найдавніші фіксації назви поселення припадають на першу половину XVI ст., приблизно на 1516 р.: *Берестечко* (якщо топонім *Берестки*, засвідчений під 1445 р. уважати таким, що не стосується теперішнього *Берестечка*). Назву поселення мотивовано апелятивом **берестець*.

Для творення апелятива (географічного терміна) **берестець* ‘зарості молодого бересту’ послуговував апелятив *берест* ‘листяне дерево з коричнево-сірою корою і овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живоплотів та захисних лісонасаджень’. В. Шульгач вважає, що назва поселення могла походити безпосередньо від апелятива **берестець* або опосередковано від однойменного мікротопоніма [5, с. 12].

Ойконіми-демінітиви нерідко вказують на міграційні процеси, тож жителі *Берестків*, *Берестя*, *Берестового* (пор. літописне *Берестовоє*) тощо після знищення чи розорення їхньої оселі могли заснувати нове поселення та поіменувати його *Берестечком*.

Місто ввійшло в історію України як місце безмежної звитяги, мужності та водночас трагедії й поразки запорозького козацтва. Конотативні значення астіоніма *Берестечко*: 1) трагічна подія в українській історії; 2) людська трагедія; 3) поразка [3, с. 59; 1, с. 35].

Володимир. Поселення засвідчене у Лаврентіївському літописі 988 р.: *и посадиша... Всеволода Володимери*; засноване за великого князя *Володимира Святославовича* та поіменоване, очевидно, на його честь.

Ім'я *Володими(у)рь* виводять від праслов. **Voldimirь* з препозитивним **Voldь-* < **voldъiti* ‘володіти’ та постпозитивним **mirь* ‘мир, спокій’.

Назва *Володимир* – одна з небагатьох назв, наукова версія походження якої відрізняється від народної тільки тлумаченням способу творення: колишне посесивне утворення на *-*jь* від імені-комполита *Володимир* переважно трактують у дусі народної етимології як перенесення власного імені у називному відмінку на назву міста [1, с. 90].

Горохів. У джерелах найдавніша фіксація назви поселення веде відлік від 1450 р., хоч побутує версія про 1240 р. як про час літописної згадки про поселення. Утворення ойконіма пов'язано з антропонімом *Горох*.

Горох – відапелятивна особова власна назва. Мотивовано антропонім апелятивом *горох* ‘польова й городня трав'яниста рослина родини бобових з круглим насінням (горошинами)’. В українській етнокультурі порівняння з *горохом* символізує незахищеність; сльози; нещастя, біду; незгоду, незлагодую; це може бути людина, яка швидко говорить, у якої в'ється волосся, яка мала ростом тощо. М. Худаш, надаючи перевагу відапелятивному походженню

базового антропоніма, допускає можливість його утворення від імені-компози́та на взірець *Горислав, Ciszogor, Dalegor* [4, с. 81].

За народною етимологією походження астіоніма пов'язують із вигаданими подіями: перші мешканці ховалися в *горах* від ворогів; поселення засноване на території, порослій диким *горохом* тощо [1, с. 116].

Ківерці. Місто виникло в другій половині ХІХ ст. як залізнична станція й перебрало собі давню назву сусіднього села *Ківерці*. У документах ХVІ ст. поселення зафіксовано: *въ Кивѣрцохъ*, 1532 р.; *до Киверецъ*, 1571 р. Сучасний астіонім утворено шляхом трансонімізації – перенесення назви села, яке тепер іменується *Прилуцьке*, на назву міста. Давню назву *Кі(и)верці* мотивовано родовою назвою *Кі(и)верці*.

Власна особова назва *Кі(и)верець* – дериват із суф. **-ець** від антропоніма *Киверъ*, базовим для якого став давньоукр. апелятив *киверъ*, *киверъ* ‘шапка’, пол. *kiwior* ‘вид високої чи широкої шапки, ковпак’, чес. *kyvíř* ‘тюрбан, вид головного убору’.

Народні легенди побудовано на асоціаціях між назвою поселення та етнонімом *тиверці* [1, с. 196].

Ковель. Попри те, що історики називають тільки 1310 р. часом першої писемної згадки про *Ковель* (коли там перебував майбутній польський король Казимир Великий), його йменування відбулося, очевидно, ще в києво-руський період, оскільки навіть в ХІ–ХІІ ст. суфікс **-*jь**, за допомогою якого утворено назву поселення, був уже малопродуктивним. Етимомом назви міста став відапелятивний антропонім **Ковель*.

В. Шульгач наводить декілька апелятивів: **kovelь / *kovela* (бол. *ковель* ‘ковиль’, укр. діал. *кавела* ‘в’яла слабка людина’) або **kavьль / *kavьль* (серб., хрв. діал. (похідне) *kavelica* ‘кістка’, слов. *kávelj*, *-vlja* ‘гачок, паросток’, діал. *kavelj* ‘орало’) тощо [5, с. 64].

Народний переказ розповідає про «переможний меч», викований майстром для Данила Галицького. Ніби легендарний *коваль* відмовився від дарів короля, тож останній у нагороду наказав переназвати село *Ковлем*. Така версія не має не тільки лінгвістичного, але й історичного підґрунтя, позаяк не відомий факт перейменування поселення [1, с. 200].

Луцьк. Поселення відоме з літописних джерел ХІ ст.: *Луцьскъ*, 1085 р. Первісна назва *Луцьскъ* мотивована апелятивом *лука* < давньоукр. *лука*.

Значення апелятива *лука* – ‘кривизна, вигин, затока’ < праслов. **lōka* ‘кривизна, вигин’, пор. *лука* ‘рівна місцевість, вкрита травою, луг; вигин річки або берега моря; заплашний луг у вигині річки’, ‘вигин, утворений річкою’,

‘заплавна лука’, ‘великий, довгий вигин річки’, ‘дуга; крута, довга меандра’, ‘мис, затока’, ‘вигин’, ‘лучний або лісовий простір у річковій дузі’.

Давні легенди пов’язують назву міста з племенем *лучан*, з іменем вождя дулібів *Луки*, з пастухом *Луцьком* тощо [1, с. 239].

Любомль. Першу відому писемну згадку про поселення датовано 1287 р.: *приѣха в Любомль*. Ойконім мотивовано антропонімом *Любомль*.

Слов’янська відкомполитна особова власна назва *Любомль* (пор. старопол. Јап *Libot*, 1424 р.) – похідне утворення від імені-комполита *Любомиль*. Первісна апелютивна семантика відкомполитного компонента *Люб(о)*- < прасл. *ljubъ* ‘милий, приємний, коханий’.

За народною легендою, князь Володимир Василькович, небіж короля Данила Галицького, фундатор поселення, сказав «*любо мне* [тут]», що й дало назву містові та спричинило дескрипцію *улюблене місто князя* (насправді князь їхав до міста, яке уже на той час іменувалося *Любомль*) [1, с. 241].

Нововолинськ. Шахтарське місто споруджено з початком освоєння Львівсько-Волинського кам’яно-вугільного басейну 1950 р. на землях сіл *Низкиничі, Дорогиничі, Будятичі, Русовичі*.

Астіонім мотивовано прикметником *новий* та хоронімом *Волинь* з указівкою на заснування нового поселення *на Волині*.

Спочатку шахтарське селище іменувалося нововолинське, а з отриманням статусу міста назву переоформлено з типовим «міським суфіксом» *-ськ* [1, с. 280].

Рожиче. Поселення відоме з XIV ст.: *Рожиче*, 1322 р. Ойконім мотивовано мікротопонімом *Рожиче*.

Назву місцевості *Рожиче* утворено від апелютива (географічного терміна) *рожище* ‘житня нива’, бол. *рѣжище* ‘місце, де сіяли жито’, пор. *ржище* ‘т. с., що *ржисько*’, ‘вижате житнє поле’.

За народною етимологією назва міста пов’язана з *рожами*, з розташуванням *на розі*, з місцевими *ровищами* тощо. Відома низка легенд, за якими в назві поселення збережено вказівку на природну красу довкілля [1, с. 347].

Устилуг. Ойконім засвідчено в історичних джерелах 1150 р. (*на покормъ Оустилогъ*). Складна назва утворена поєднанням географічного терміна *устя* та назви ріки *Луг*, п. Західного Бугу п. Вісли.

Гідронім *Луг* мотивовано апелютивом *луг* ‘ліс на низовині; низовина, поросла лісом’; ‘поросла травою і кущами лука, що використовується як пасовисько та сіножать’ або укр. діал. *лог* ‘заглиблення в рельєфі; яр з пологими

зарослими схилами; широка низина; орна земля, яку перестали обробляти'.
Значення апелятива *устя* – 'устя ріки'; 'те саме, що гирло'.

Місто *Устилуз* розміщене біля впадіння р. *Луз* (*Луга*) до Західного Бугу.
Звідси й мотивація назви – 'поселення біля *устя* р. *Луз*' [1, с. 420].

Отже, астіоніми – згорнуті лінгвокультурні тексти, здатні не тільки слугувати лінгвістичним знаком заселеного людиною об'єкта, а й ословлювати обжитий та поіменований простір через призму культури назовництва. Дослідження назв міст в лінгвокультурологічному аспекті дає підстави стверджувати, що вони за своєю суттю національно-українські та слугують багатим джерелом пізнання культури, ментальності, світобачення та світовідчуття народу.

Література

1. Котович В. Назви міст України: лінгвокультурологічний словник. Дрогобич: Посвіт, 2021. 472 с.

2. Котович В. В. Ойконімний простір України: ономастичний та лінгвокультурологічний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Луцьк, 2020. 40 с.

3. Лукаш Г. П. Словник конотативних власних назв. Вінниця: ТВОРИ, 2018. 280 с.

4. Худаш М. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2004. 536 с.

5. Шульгач В. П. Ойконімія Волині: етимологічний словник-довідник. Київ: Кий, 2001. 189 с.

Кухарук Лілія,
здобувач ОР магістр,
Національний університет «Острозька академія».
Науковий керівник: кандидат філологічних наук,
доцент Максимчук В. В.

НЕОСЕМАНТИЗМИ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Лінгводинаміка нерозривно пов'язана із соціодинамікою. Аксиоматичним стало твердження про найбільш динамічний розвиток лексико-семантичного рівня мови, що зумовлено багатовимірністю її будови й здатністю віддзеркалювати дійсність за допомогою лексичних одиниць.

У сучасному українськомовному просторі зафіксовано появу неологізмів, утворених шляхом семантичної деривації, яка, на думку О. Стишова, є продуктивним шляхом поповнення лексичного складу мови [8, с. 365]. Н. Тропіна зазначає, що семантична деривація – «складний багатогранний процес породження нових значень слів, який призводить до перебудови їх (слів) семантичної структури і впливає в цілому на всю лексикосемантичну систему мови, робить її динамічною, здатною швидко реагувати на зміни в екстралінгвальній дійсності, відображаючи їх» [9, с. 28]. Ми вважаємо, що семантична деривація сприяє забезпеченню економії мовних ресурсів. У сучасному мовознавстві тривають суперечки щодо статусу семантичної деривації, що зумовлено непомітністю семантичних зрушень [5, с. 45], проте це лише зовнішня непомітність. Ми погоджуємося із думкою Ж. Колоїз про те, що з погляду лінгвістики теорію семантичної деривації потрібно розвивати [2, с. 11].

Оскільки з процесом семантичної деривації пов'язують процеси утворення омонімів і розширення структури слова [9, с. 54], у лінгвістиці з'явилася низка термінів для номінації продуктів семантичної деривації: семантичний неологізм, семантичний дериват, семантична інновація, неосемантизм. На нашу думку, семантична деривація пов'язана з явищем полісемії, оскільки зумовлює модифікацію значення слова. Ми свідомі того, що в окремих випадках нові слова втрачають семантичний зв'язок зі значенням твірного слова, проте переважно цей зв'язок збережено. Уважаємо, що найбільш доречно вживати термін неосемантизм, який указує на збереження семантичного зв'язку між вихідним і похідним. Крім того, ця лексична одиниця забезпечує тенденцію до однослівної номінації термінів.

Упродовж 2014–2023 років в українському суспільстві відбулися значні зміни, що зумовлено передусім російсько-українською війною, яка 24 лютого 2022 року перейшла в активну фазу.

Науковці виокремлюють різні лексико-семантичні групи номенів військової лексики, ураховуючи переважно хронологічний аспект або особливості діяльності конкретного підрозділу. Нам імponує класифікація Д. Василенка, який диференціює тематичні групи, що номінують управління військом, військовослужбовців, зброю, військову техніку, укріплення, споруди, військові дії, агресію, поразку, перемогу, цивільний сектор під час війни [1]. Принагідно зауважимо, що не всі ці лексико-тематичні групи представлені низкою неологізмів, які виникли під час російсько-української війни.

Аналіз неосемантизмів, екстралінгвальним чинником появи яких стала російсько-українська війна, дав змогу розподілити їх на такі лексико-семантичні групи:

- номінації російських військових;
- номінації Росії;
- номінації перебігу воєнних дій і реалій, пов'язаних із ними;
- номінації українських захисників;
- назви зброї;
- назви зі значенням «бити / вбити ворога».

Номінації російських військових. З 2014 року українські військові почали називати російських окупантів орками. На думку Н. Костусяк і Н. Шульської, цю лексему варто трактувати як міфоморфну метафору [3, с. 61]: *Вдова орка приперлася з малою дитиною на руках розповідати про те, як її ванька мріяв про берет, а отримав чорний пакет* (1). У медіапросторі наявні чимало коментарів про номінування орками російських окупантів. Нам імponують такі пояснення: «У літературі орками називали армію міфічних істот, які були відлюдниками з низьким інтелектом, нечупарами і не організованими»; «Сучасником орків став англійський письменник Джон Толкін. У його розумінні орки – це темні створіння, які втілюють зло. Цей варварський народ підкорявся Темному Володарю і становив основу його збройних сил. Їх військо підкорювало не силою, а кількістю. Орки мали вкрай низький інтелект і не звикли жити в комфорті» (7). Актор Сала Бейкер закликає не використовувати цю лексему для номінації російських окупантів, оскільки справжні орки не вбивають жінок і дітей, не крадуть пральні машинки, не гадять на килими, бо вони справжні воїни (4).

Убитих російських військових називають *бандеролями*, оскільки їх потрібно відправляти в Росію в чорних сміттєвих пакетах: *ЗСУ перетворили в*

бандеролі на Росію ще 450 рашистів: Генштаб назвав втрати російських військ за 30 квітня (2).

Номінації Росії. Із твору Дж. Толкіна «Сильмариліон» запозичено назву країни Чорного Володаря Саурона – Мордор: *Це не кадри Мордора із «Володаря пернів», а російський обстріл Бахмута (9).* Ми свідомі того, що така номінація позитивно впливає на психоемоційний стан українців, проте вважаємо, що країну-агресора потрібно називати не завуальовано, щоб точно означувати ворога.

Номінації воєнних дій і реалій, пов'язаних із ними: *аборт* – «вилучення зі ствола міни, що дала осічку», *зашивати* – «вмикати електропостачання», *зрада* – «складна ситуація», *молоко* – «простір навколо мішені», *мультик*, *піксель* – «камуфляжне забарвлення», *нора* – «бліндаж», *нуль* – «перша лінія розмежування» (*Перемикаємо на фугас, щоб пробити бетонний дах, – і «аборт»...* (6)). Такі лексеми детермінуємо як військовий жаргон.

Номінації українських військових. Російські пропагандисти називають українців *укропами*: *Як українці стають «Укропами» (8).* Ця лексична одиниця походить від лексеми *укропитек*. 2015 року було засновано партію «УКРОП» («Українське об'єднання патріотів»), представників якої називали *укропівцями*, *укропцями*, *укропівками*.

Зафіксовано низку лексем, які можуть вказувати й на українських, і на російських військових: *аватар* – «військовий, які зловживає алкогольними напоями», *буратіно* – «військовий, який витрачає свою зарплату відразу після її нарахування», *контрабас* – «контрактник».

До цієї лексико-семантичної групи зараховуємо назви на позначення підрозділів: *бобри* – «інженерний підрозділ», *еноти* – «десантники», *мішки* – «танковий підрозділ» (*«Бобри» святкують День народження (3).*)

Назви зброї. Услід за І. Литовченко [4, с. 48] до центру цієї лексико-семантичної групи зараховуємо такі лексико-семантичні підгрупи:

боєприпаси: *олівець* – «осколковий снаряд для РСЗВ», *порося* – «снаряд для міномета»;

військова техніка: *бардак* – «бойова розвідувально-дозорна машина (БРДМ)», *бумер* – «бойова машина піхоти (БМП)», *пташка* – «безпілотний літальний апарат», *сушка* – «авіаційний винищувач Су», *черепаха* – «танк Т-34», *химера* – «Хаймарс».

Назви зі значенням «бити / вбити ворога». Лексему *зажмурити* в українській літературній мові вживають зі значенням «прикривати повіками очі» [6, с. 124]. Це дієслово почали використовувати зі значенням «нищити ворога»: *Зажмурити Так блогер Михайло «Doktor Faust», у минулому*

житомир'янин, нині – канадець, називає знищення окупанта, з якого роблять «хорошого» росіянина (5). Семантична деривація зумовлена інтралінгвальними чинниками, зокрема сленгове слово *жмур* означає «покійник, труп» [7, с. 138].

Лексему *бавовна* вживають для номінації вибухів у Росії, які російські пропагандисти називали *хлопками*. *Хлопок* українською означає *бавовна*, у зв'язку з чим ця лексема набула нового значення. Лексема *селітра* номінує вибухи на складах із боєприпасами, які, за словами російських пропагандистів, спричинила денотація *селітри*.

Проаналізувавши неосемантизми, можемо стверджувати, що розширення значення слова відбувається внаслідок метафоризації. Російсько-українська війна стала потужним екстралінгвальним чинником, який вплинув на процеси семантичної деривації лексем, що номінують українських і російських військових, зброю, підрозділи, Росію, воєнні реалії.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі неосемантизмів з погляду словотвору, психо- й прагмалінгвістики.

Література

1. Василенко Д. В. Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2008. 237 с.

2. Колоїз Ж. В. Семантичні неологізми як результат семантичної деривації. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Серія: «Філологія». Харків, 2005. № 659. Вип. 44. С. 6–11.

3. Костусяк Н. М., Шульська Н. М., Костриця Н. М. Метафорична вербалізація концепту війна в сучасних медійних заголовках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2022. № 56. С. 60–65.

4. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія. Кривий Ріг : Видавець Р. А. Козлов, 2016. 206 с.

5. Непійвода Н. Ф. Про вплив термінології на загальноживану мову. *Українська мова і література в школі*. 1983. № 5. С. 44–47.

6. Словник української мови : в 11 томах. Том 3. 1972. 744 с.

7. Ставицька Л. Український жаргон : словник. Київ : Критика, 2005. 494 с.

8. Стишов О. А. Семантичні неологізми в дискурсі українськомовних мас-медіа початку ХХІ століття. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Філологічні студії. 2015. Вип. 13. С. 364–374.

9. Тропина Н. П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование : монографія. Херсон, 2003. 336 с.

Джерела

1. Боже, яке кончене! *Телеграм*. URL: <https://twitter.com/Donetskyi/status/1572474109497573376?s=20&t=ZaKvSuBVm1hEJeRb11hixA> (дата звернення: 17.04.2023).
2. ЗСУ перетворили в бандеролі на Росію ще 450 рашистів: Генштаб назвав втрати російських військ за 30 квітня. *5 канал*. 01.05.2023. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/zsu-peretvoryly-v-banderoli-na-rosiiu-shche-450-rashystiv-henshtab-nazvav-vtraty-rosiiskykh-viisk-za-30-kvitnia-304453.html> (дата звернення: 17.05.2023).
3. Командування сил підтримки Збройних Сил України. Фейсбук. 01.10.2020. URL: https://www.facebook.com/KSP.ZSU/posts/1288654934827585/?paipv=0&eav=AfbeiPuLptFda6oV15Jq3GkroyJkKJTCNU_wQiiwjewJmJ_A3Q8DcylvMldz4mQ8B4E&_rdr (дата звернення: 23.02.2023).
4. «Ми воїни, а не якийсь непотріб»: орки з «Володаря перснів» попросили не називати росіян «орками». *РБК-Україна*. 2022. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/styler/my-voiny-hlam-orki-vlastelina-kolets-poprosili-1660896938.html> (дата звернення: 23.02.2023).
5. Мислово : онлайн-словник неологізмів та сленгу сучасної української мови. URL: <https://myslovo.com> (дата звернення: 19.05.2023).
6. Повернись живим. *Фейсбук*. 15.08.2019. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=1376457842522321> (дата звернення: 19.05.2023).
7. Сончковская Я. Чому російських окупантів в Україні називають орками і до чого тут Толкін. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/vojna-v-ukraine/u-harkovi-snaryad-okupantiv-potrapiv-v-avto-zaginulo-dvoe-lyudej.htm> (дата звернення: 17.04.2023).
8. Стельмах І. Як українці стають «Укропами». *Радіо Свобода*. 07.08.2014. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26519406.html> (дата звернення: 19.05.2023).
9. «Це не кадри Мордора із «Володаря перснів», а російський обстріл Бахмута»: як окупанти знищують місто. ТSN. 19.09.2022. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/ce-ne-kadri-mordora-iz-volodarya-persniv-a-rosiyskiy-obstril-bahmuta-yak-okupanti-znischuyut-misto-2160886.html> (дата звернення: 23.02.2023).

Литвиненко Юлія,
здобувач ОР бакалавр,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького.
Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор Калько В. В.

МЕТАФОРИЧНА ПРИРОДА КОЛЬОРОНАЗВ У СТРУКТУРІ УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ

Метафора – результат пізнавальної діяльності індивіда, вона занурена не лише в буденну мову, а й водночас змінює способи сприйняття й розуміння світу, виражаючи й формуючи нові поняття, маркуючи етапи розвитку осягнення довкілля загалом. Як один із ключових елементів категоризації й концептуалізації світу, мови, мислення й сприйняття, вона зликовує воєдино мовні й мисленнєві структури, поєднуючи дійсність, свідомість, пізнання. Метафора наділена високим образним потенціалом, тісно пов'язана з культурою, традиціями, менталітетом народу [1, с. 85].

Колір є багатоплановим та неусталеним у вживанні, тому із легкістю набуває вторинних, переносних (метафоричних) значень. Переосмислення семантики основних кольорів у зв'язку зі звичними поняттями, явищами широко відображено в узагальнено-образній системі паремій, яка формувалася під впливом етнокультурних чинників і свідчить про рівень свідомого відображення дійсності. В українському мовознавстві прислів'я та приказки досліджено в працях Б. М. Ажнюка, О. В. Дуденко, В. С. Калашника, В. В. Калько, Ж. В. Колоїз та ін. Вживання кольору в пареміях і фразеологічних одиницях частково розглядали Г. М. Яворська [7], Т. М. Лучечко [5], А. О. Кучерук [4] та інші. Проте аналіз метафоричної природи колірної компоненти в структурі паремійних одиниць української мови не був предметом спеціальних досліджень. З огляду на це актуальність нашої статті зумовлена потребою пояснення переносної семантики кольору як механізму творення значення українських прислів'їв та приказок. Метою статті є комплексний аналіз метафоричної природи кольору в структурі українських паремій. Метафору, слідом за О. О. Селівановою, розуміємо як «найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, вияв мовної економії, семіотичну закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої» [6, с. 388].

Колір не тільки надає важливу інформацію про предмет, але й має здатність викликати думки та почуття, збагачені низкою образів, асоціацій і уявлень. Назви кольорів уживають з метою надати предмету або явищу поняттєво-логічну інформацію. Асоціативно переосмислюючи значення кольорової гама навколишнього світу, попередні покоління зіставляли його з манерою поведінки і вчинками людей, а потім узагальнювали це засобами мови відповідно до комунікативної ситуації [3, с. 40]. Колірна лексика як структурний компонент паремійної моделі світу являє собою дієвий засіб формування змісту прислів'їв. Так, *Насупився, як чорна хмара* пряме лексичне значення компонента «*чорна хмара*» переосмислено й перенесено на людину, яка похмурніла, розсердилась на когось. Прикметник *чорний* у свідомості народу відтворює негативні риси особистості, адже цей колір наближає нас до чогось страшного, темного, недоброго. Кольороназва *чорний* також метафорично відтворює темноту душі людини: *Чорну душу і милом не відмиєш*. Ця паремія характеризує лиху, злу особу, яку вже не можна виправити. Наявне й прислів'я, де душа людини асоційована з одягом ченця на основі їхньої схожості за кольором: *Душа чорна, мов у ченця ряса*. Усі відтінки темного здебільшого наділені метафоричною семантикою пейоративної оцінки, їх асоційовано також з діяльністю людини: *Справи як сажка чорні*; психоемоційними станами: *Сердите, аж у роті чорно*; із життєвими негараздами: *Пізнаєш, як чорний віл на ногу наступить*; *Копійка на чорний день*; *Берегти на чорну годину*. Відзначимо, що в українських прислів'ях активно представлено фразеосполуку *чорний день* як поняття вразливості та безнадійності, труднощів, крайню матеріальну скруту: *Всякі гроші хороші, та бережи їх про чорний день та про лиху годину*; *Рідня тільки до чорного дня*; *Гроші – хороші, бережи їх про чорний день та лиху годину*; *Держи копійчку про чорний день*; *Чорний день не мирись, не кумись – сварка буде*. Метафорична симіляція чорного кольору передає одну із засадничих настанов українського етносу – дбати про майбутнє, передбачаючи скрутний час, пору, берегти, відкладати. Виявлено паремію, яка описує концепт погоди із метафоричним вживанням кольору: *Оце дощ глухий: не йде, де просять, а йде, де косять, не йде, де чорно, а йде, де вчора*.

Повною протилежністю чорного кольору є *білий*. Метафорична семантика цього кольору в українській паремійній системі не завжди однозначна. Негативну конотацію цей колір здебільшого має у тих прислів'ях, які репрезентують словосполучення *білі руки*, які позначають неробство, лінь в українській системі цінностей. Наприклад: *Білі руки роботи бояться*; *Білі ручки чужим потом миті*; *Білі ручки чужею працею живуть*; *Біленькі ручки*

люблять цупкі пучки; Білі руки чужу роботу люблять. Проте й фіксуємо позитивне метафоричне значення білого кольору: *Хоч руки чорні, та робота біла*. Позитивна конотація білого кольору виявлена у паремії, яка описує зовнішню ознаку людини і проводить асоціацію: *Як кришталь біла*. Співвіднесеність білого кольору з бездоганністю визначила специфіку переносного значення цієї кольороназви в українській паремії: *Кожному своє і не мите, а біле*. Під білим кольором у цій паремії розуміємо вияв чогось хорошого, найкращого, адже у світогляді наших предків білий символізував чистоту та святість.

У паремійному світі кольори *чорний* та *білий* опозитивні один до одного. Наприклад, прислів'я *З чорної кішки білої не зробиш* описує ту людину, яка вже не зміниться у кращий бік, хоч би що для цього робив. Образне наповнення таких прислів'їв, ужитих у переносному значенні, створено на основі спостережень за світом птахів, тварин, звички і поведінка яких часто нагадують риси характеру людей [3, с. 42]. Метафоричне значення двох протилежних кольорів за своєю семантикою та символікою представлено також у пареміях: *Руки білі, а сумління чорне; Сорочка біленька, так душа черненька; Світло біле, так люди чорні*, де чомусь доброму, світлому, яке виражене у білому кольорі, протиставлено щось зле, лихе у чорній кольороназві. У структурі прислів'їв *Уже він уміє з чорного біле зробити; Він мастак з чорного біле зробити; З білого легко чорне зробити, але з чорного біле тяжко; Робить з білого чорне, а з чорного біле* аксіологічне протиставлення чорний – білий пов'язане з глибинним змістом «тлумачити щось не так, як є насправді, а навпаки» [2, с. 458]. У паремії *Біле вінчальне – чорне сумне* лексеми, які стоять поряд з кольорами, і несуть саме асоціативно значення та символіку цих кольорів: *вінчальне* – щось чисте, святе; *сумне* – пов'язане з горем, бідною.

Менш уживаними в українських прислів'ях та приказках є кольороназви червоний, зелений та сірий. У ментальній свідомості народу кольоропозначення *червоний* потрактовано, з одного боку, як повнота життя, свобода та енергія; з іншої – ворожнеча, помста й агресивність. В українських пареміях *червоний* колір найчастіше вживають для опису зовнішності людини. Метафорично переносять ознаки людини з речами за подібністю. Наприклад: *Почервонів, як рак; Червоний як кат, як огонь, як кармазин; Червона як ружі; Червоний як цвик; Червоний як кров*. Вживання кольору у цих пареміях відтворює червоний вигляд обличчя, тіла людини. Проведена аналогія між живою істотою та тваринним світом саме за червоним кольором: *Варений рак хіба тим красний, що червоний; Чоловік у біді хіба тим, що з плачу почервоніють очі*. Приказка *Дурень червоному радий* містить пейоративну оцінку та стверджує, що головне

не зовнішній ефект, із чим асоційовано *червоний* колір, а внутрішнє наповнення. Метафоричну семантику негативної конотації червоного кольору виявлено у паремії: *Сердиться, як індик на червоне*. У ній кольороназва асоційована з психоемоційним станом людини та переноситься на поведінку тварини. Індик за своєю природою виявляє злість, агресію, коли бачить червоний колір.

Використання кольороназв у пареміях зумовлено особливостями логіко-інтуїтивного мислення, естетичного світовідчуття і світорозуміння народу: *Молоде зелене; Зелений виноград не солодкий, а молодий розум – не міцний; Молодо – зелено, так змолоду – чесно*, де представлено асоціативне зіставлення зеленого кольору з молодістю. Паремія *Молодий та зелений, гарбуз у спасівку* порівнює та переносить ознаки молодості на світ природи за суміжністю.

Менш продуктивним в українській пареміології є сірий колір. Взагалі це кольоропозначення означає спокій, реалізм і здоровий глузд. Виявлено паремію з метафоричною семантикою: *Сіре, як той кнур сірий товстий*. Людина асоціативно порівнюється з представником тваринного світу за подібністю, а саме за кольором.

Отже, дослідження метафоричної природи колірної компоненти дає підстави говорити про те, що метафора в пареміях є складником, який збагачує та насичує паремійний світ образністю. Метафора репрезентує асоціативно-образне розуміння предмета чи явища позамовної дійсності. Переосмислення кольору в пареміях надає змогу глибше пізнати механізми опанування світу. Метафора в українській паремійній системі віддзеркалює особливості сприймання навколишньої дійсності народом, сприяє опису своєрідного світобачення, процесів мислення та пізнання довкілля. Реалізацію метафоричної природи кольороназв у мовленні зумовлено потенційними можливостями рідної мови, її художньо-естетичною і пізнавально-інформативною функціями.

Література

1. Калько В. В. Метафорична інтерпретація доменів свійська тварина → людина в українських прислів'ях. Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2016. С. 85–95.
2. Калько В. Українські паремії: семантика, синтактика, прагматика. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2019. 562 с.
3. Клименко Н. Ф. Як народжується слово. Київ: Радянська школа, 1991. 288 с.

4. Кучерук А. О. Образна природа семантики кольороназв в українських фразеологізмах. Житомир: *Дивослово*, 2006. Вип. 12. С. 40–42.
5. Лучечко Т. М. Семантика білого кольору в українських та англійських пареміях. *Філологічні студії*. 2022. 232 с.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2010. 884 с.
7. Яворська Г. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації). *Мовознавство*. 1999. № 2–3.

Малишева Дарина,
здобувач ОР магістр,
Запорізький національний університет.
Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор Христіанінова Р. О.

МІНІМАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТАРНІ ПРОСТІ ДВОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

За І. Р. Вихованцем, елементарні прості двоскладні речення репрезентовані двома типами синтаксичних конструкцій – мінімальними елементарними конструкціями, формально-синтаксична структура яких сформована тільки головними членами, та елементарними конструкціями опосередкованої структури, до складу яких, крім головних членів, увіходять усі іменникові компоненти, зумовлені семантико-синтаксичною валентністю предиката [1, с. 105–106]. Перші називають мінімальними елементарними простими двоскладними реченнями [1, с. 110]. Семантика таких речень залежить від предикатної синтаксеми, яка окреслює якісну характеристику суб'єктної синтаксеми.

Елементарні прості двоскладні речення мінімальної структури в поезії Ліни Костенко натепер ще не були досліджені, що й визначає актуальність пропонованої розвідки, мета якої – проаналізувати функціонування та стилістичний потенціал зазначених речень у ліричних творах письменниці.

Студіювання фактичного матеріалу, дібраного методом суцільної вибірки, дає підстави стверджувати, що мінімальні елементарні прості двоскладні речення в поезіях Ліни Костенко репрезентовані двома типами конструкцій – структурами з простим номінативним підметом і простим дієслівним присудком та структурами з простим номінативним підметом та складеним іменним присудком. Простий дієслівний присудок співвідносний у семантико-синтаксичній структурі дібраних речень із предикатами дії, процесу, існування, стану, а складений іменний – із предикатами якості, кваліфікації, кількості. Розглядані речення посилюють емоційність поезій, створюючи враження природності та спонтанності, лаконічності та стислості, а також впливають на ритм поезій, підкреслюють індивідуальний стиль авторки. Ці речення Ліна Костенко вживає не часто, але влучно.

У текстах проаналізованих поезій Ліни Костенко переважають речення, формовані предикатом, співвідносним у формально-граматичній структурі з простим дієслівним присудком. До їхнього складу входить, крім присудка, простий номінативний підмет на позначення суб'єкта, синтаксичну семантику якого визначає лівобічна семантико-синтаксична валентність предиката.

Найчастіше Ліна Костенко використовує мінімальні елементарні прості двоскладні речення, семантико-синтаксичну структуру яких визначає предикат дії, виражений дієсловами власне-дії, переміщення та процесу. Такий предикат позначає діяльність, яку породжує діяч [1, с. 137], тому позицію підмета в цих реченнях в сучасній українській мові посідає переважно іменник на позначення істоти або його заміник – особовий займенник, бо саме істотам ми приписуємо активні дії: *Жінки танцювали* (... І вийшов Колумб на берег Америки вранці); *Здригнувся лось. Регоче браконьєр* (Сувид); *Гула бджола* (Брейгель. «Падіння Ікара»); *Пастух оглянувся* (Брейгель. «Падіння Ікара»); *А ми ішли* (Ранесенько, акації ще спали); *І виє вовк* (І я не я, і ти мені не ти); *І співають птиці* (Щасливиця, я маю трохи неба). Але ліричним творам зазвичай притаманна образність, використання різних художніх засобів, зокрема метафор, що впливає і на засоби вираження суб'єкта дії в поезії Ліни Костенко. У ролі такого суб'єкта в дібраному нами фактичному матеріалі нерідко постають неживі предмети, які в поезії оживають, набувають ознак істот: *Бринять берези* (Сосновий ліс перебирає струни); *Він не прощався* (Ліс був живий. Він не прощався); *Заходить сонце* (Зонька); *І хмари йдуть* (Сніги в снігах. Ріку скувала крига). *Кричить гілля* (Буває мить якогось потрясіння); *Сніги метуть* (Сніги метуть. У вікнах біле мрево); *Лиш блукають луни* (Сосновий ліс перебирає струни); *Одплачеться природа* (Пекучий день... лісів солодка млява...).

Значно рідше подибуємо в поезії Ліни Костенко мінімальні елементарні прості двоскладні речення, формовані предикатами процесу, існування та стану. Предикати процесу позначають динамічні явища в рослинному світі, кількісні та якісні зміни, що стосуються людини та інших істот [1, с. 137]. В аналізованому фактичному матеріалі фіксуємо в реченнях із предикатами процесу суб'єкти, виражені іменниками, рідше займенниками на позначення як неживої, так і живої природи, людей: *Акація цвіте* (Як холодно! Акація цвіте...); *Сади цвітуть* (Цей дощ – як душ. Цей день такий ласкавий); *І сіє дощ...* (Природа мудра. Все створила мовчки); *І минають роки* (Ти співав для мене); *І донечка росте* (Навшпиньки повертаюся в ті дні); *Я прокидаюся* (Які щасливі очі у казок!).

Предикати існування [2, с. 288] стверджують реальну наявність суб'єктів. У поезіях Ліни Костенко суб'єктами існування постають реальні предмети, явища природи, ментальні поняття: *І Київ стоїть* (По цьому Дніпру плвли човни з Візантії); *Лежать сніги* (Лежать сніги. Я виглядаю весну); *І є природа* (Заходить сонце за лаштунки лісу); *Буде гроза!* (Сонце моє, оченята карі...); *Стояла тиша* (Ранесенько, акації ще спали); *І щастя є* (Навшпиньки повертаюся в ті дні).

Мінімальні елементарні прості двоскладні речення з предикатами стану в аналізованих поезіях Ліни Костенко репрезентовані конструкціями з дієсловами на позначення фізіологічного та психоемоційного стану. Такий стан зазвичай притаманний істотам, але Ліна Костенко рідко поєднує названі предикати з суб'єктами-істотами, частіше фіксуємо біля предикатів стану суб'єкти, виражені іменниками на позначення неживих предметів, що створює особливу образність поезії: *Болять дисонанси. Сумують симфонії* (Готичні смереки над банями буків); *Ріка умерла* (Притча про ріку); *Чекає кіноплівка* (Незнятий кадр незіграної ролі); *А я закохалася...* (Сонце моє, оченята карі...).

Мінімальні елементарні прості двоскладні речення, репрезентовані конструкціями зі складеним іменним присудком, уживані в поезії Ліни Костенко досить рідко. Зокрема, зафіксовано речення з присудками, іменна частина яких виражена: 1) прикметниками. Такі присудки позначають предикати якості: *Ліс був живий* (Ліс був живий. Він не прощався); *Природа мудра* (Природа мудра. Все створила мовчки); *Я щаслива*. (Отак пройду крізь твій великий подив); *Я спокійна* (Хуртовини); 2) іменниками. Ці присудки мають значення предиката кваліфікації, суб'єкт кваліфікації у формально-граматичній структурі речення співвідносний із займенниковим підметом: *Ти Вельзевул* (Отак пройду крізь твій великий подив); *Грішниця я* (Сонце моє, оченята карі...); *Він міф. Він мох* (Сувид); *Вона як хліб* (Біль єдиної зброї); 3) прикметниками з кількісним значенням на позначення предиката кількості: *А ти один* (І не минає, не минає!).

Отже, мінімальні елементарні прості двоскладні речення в поезіях Ліни Костенко у формально-граматичному аспекті репрезентовані конструкціями з простим дієслівним та складеним іменним присудком. Простий дієслівний присудок позначає предиката дії, процесу, існування, стану, складений іменний – предиката якості, кваліфікації, кількості. Підмети і в тих, і в тих прості номінативні, виражені іменниками або особовими займенниками. Найчастіше вживаними постають мінімальні елементарні прості двоскладні речення, семантико-синтаксичну структуру яких формує предикат дії. Речення з іншими предикатами трапляються в поезії Ліни Костенко нечасто.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
3. Костенко Л. Триста поезій. Вибрані вірші. 21-ше вид. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2021. 416 с.

Малишева Ірина,
здобувач ОР магістр,
Запорізький національний університет.
Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор Христіанінова Р. О.

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ Б. ТОМЕНЧУКА «СПОВІДАЙТЕСЬ, МОЇ ТРИВОГИ»

Односкладні речення посідають значне місце в поезії багатьох українських письменників. Традиційно односкладні речення визначаємо як «речення з одним наявним головним членом, що не потребують поповнення другим головним членом» [3, с. 113]. Схоже потрактування знаходимо й у підручнику П. Дудика: «Односкладне речення – речення з одним головним членом, яке для вияву повноти і своєрідного характеру своєї синтаксичної будови та об'єктивно-суб'єктивного змісту не потребує доповнення другим головним членом» [1, с. 131]. Вищезгаданими реченнями часто послуговуються поети заради створення індивідуального стилю та унікальної творчої манери. Односкладні речення в поезії Б. Томенчука натепер ще не були досліджені, що й визначає актуальність цієї розвідки, мета якої – проаналізувати функціонування та стилістичний потенціал зазначених речень у збірці «Сповідайтесь, мої тривоги».

Студіювання досліджуваних поетичних творів показало, що Б. Томенчук у своїй збірці широко використовує означено-особові односкладні речення із головним членом у формі першої особи однини. Вживання зазначених речень допомагає автору відобразити власні почуття та думки, створюючи враження прямого звернення до читача. Такі речення тонко передають внутрішній біль автора, що допомагає залучити реципієнта в інтимний світ таких віршів, як «Вийду, повию на місяць» та «Відзорію, сумним журавлем»:

Вийду, повию на місяць.

Пораненим вовком

Ляжу конати у зоряну персть...

(Вийду, повию на місяць)

Відзорію, сумним журавлем

***Відзорію. Сумним журавлем відкурличу,
небокром твоїм до студених полів притулюсь.***

(Відзорію, сумним журавлем)

Речення з розгляданою формою головного члена вживає Б. Томенчук для змалювання надломленого емоційного стану, порожнечі у власній душі у віршах «Клаптик ночі чужої – уривок довічного суду» і «Все. Вивішую білий прапор»:

Не живу – проминаю. Молюсь незагоєним криком.

(Клаптик ночі чужої – уривок довічного суду)

Все. Вивішую білий прапор

передчасної сивини.

(Все. Вивішую білий прапор)

У останньому вірші автор послуговується також означено-особовими односкладними реченнями із головними членами, вираженими формами наказового способу, які надають висловленим автором проханням виразності та емоційності наполегливості:

Лиш не йди по хиткому трапу

недоречності і вини. <...>

Не карай мене – відречись...

(Все. Вивішую білий прапор)

Згадані речення є досить поширеними у збірці Б. Томенчука. Зокрема, часто вживає поет заперечні речення з головними членами у формі наказового способу, звернені до уявної ліричної героїні. Зазвичай це благання інтимного характеру, сердечні прохання утримуватися від висловлювань, які можуть завдати болю та заклинання не заважати авторові спокійно спати вночі, не розбурхувати його емоції:

Не посміхайся винувато

і слів терпких не говори.

(Не посміхайся винувато)

Не снися, не муч, не шматуй мої ночі.

Не рвись, як ріка крізь порожні млини.

(Не снися, не муч, не шматуй мої ночі.)

Означено-особові речення із головним членом у формі першої особи множини теперішнього часу подибуємо у віршах «Ви задрите нам, манекени вітринні», «За що воюєм», де автор виступає від імені народу, створюючи зазначеними реченнями почуття спільності та згуртування:

Радієм уголос, ридаем в кутку,

Згораєм в польоті, як метеорити,

І падаєм, вбиті, з коней на скаку.

(Ви задрите нам, манекени вітринні)

За що воюєм? Боремося з ким?

І входим всоте в цю смердючу воду?

(За що воюєм)

Означено-особові речення із головним членом у формі першої особи множини наказового способу звучать немов заклик до побратимів письменника:

Пиймо, хлопці, до дна...

Пиймо, хлопці, до дна цих небес, цього світла...

(Пиймо, хлопці, до дна.)

Б. Томенчук досить широко послуговується буттєвими номінативними реченнями, що надають поезії зображувальності, допомагають підтримувати потрібний ритм. У творі «Гучні афіші модного ансамблю» такі речення візуалізують в уяві читача пейзаж ранніх років автора:

Гучні афіші модного ансамблю...

Дитинство. Хата...

Нагромадження номінативних речень в інших віршах збірки автор використовує заради уповільнення та увиразнення розповіді фіксуванням наявності певних предметів та явищ:

Іржава церква. Кілька лип.

Гучних ворон чоренні грона.

Старої хвіртки тихий схлип.

Дзвіниці зсунута корона.

(Іржава церква)

Вино. Кришталь. Солодкий спів фанфар...

(Ми смертні – і сліпці, й поводитирі)

Передмістя. Передісторія.

Трохи смутку і трохи кави.

(Передмістя. Передісторія)

Пожовкле листя. Вуличне кафе.

І ваш такий до болю рідний профіль.

(Пожовкле листя. Вуличне кафе)

Інфінітивні речення в поезії Б. Томенчука трапляються нечасто, підкреслюють невпевненість ліричного героя у потребі виконання дії або ж неминучість здійснення чогось:

*Знову **постати** і знову **повстати**?*

(Вийду, повию на місяць)

***Прожити. Озирнутись.** Через поле
мандрує босим спомином хлопча.*

(Прожити. Озирнутись. Через поле)

Ніяк мені від себе не втекти.

(Як два тумани – лебідь і лебідка)

Отже, у збірці «Сповідайтесь, мої тривоги» Б. Томенчука односкладні речення є досить типовим явищем. За допомогою них письменник досягає більшої емоційності та психологічності. Широко представлені в поезіях дієслівні означено-особові речення та субстанційні номінативні речення. Зрідка трапляються інфінітивні односкладні речення.

Література

1. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови. Київ : ВЦ «Академія». 2010. 384 с.
2. Томенчук Б. М. Сподівайтесь, мої тривоги. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2002. 176 с.
3. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 408 с.

Масицька Тетяна,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ВИБІРКОВОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «МАЙСТЕРНЯ РЕПЕТИТОРСТВА З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» У ЗВО

Вибірковий навчальний компонент «Майстерня репетиторства з української мови» запропонований для вивчення відповідно до «Положення про порядок формування індивідуальної траєкторії навчання студентів Волинського національного університету імені Лесі Українки» [6], розробленого відповідно до Закону України «Про вищу освіту» про «...вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та робочим навчальним планом...» [1].

Навчальні матеріали для вивчення дисципліни складено з орієнтиром на можливість вільного проектування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня та враховано специфіку освітньо-професійних програм «Середня освіта. Українська мова та література. Світова література» і «Українська мова та література. Світова література».

Вибірковий навчальний компонент «Майстерня репетиторства з української мови» репрезентує особливості організації навчального процесу викладання української мови учням, внутрішньо переміщеним (російськомовним) громадянам, іноземцям, які хочуть розмовляти українською. Основу увагу під час вивчення дисципліни зацентровано на заняттях репетитора з учнями 9-11 класів. Курс складений із 2-х змістових модулів: «Професійна майстерність репетитора з української мови» і «Теорія і практика навчання української мови» що спрямовані на вироблення необхідних умінь, потрібних для роботи репетитором.

Мета освітнього компонента – отримання знань про професійну майстерність репетитора з української мови; систематизація й поглиблення знань з української мови; формування вмінь самореалізації та самовдосконалення, *професійних* навичок та якостей. Після вивчення вибіркового навчального компонента здобувачі вищої освіти повинні вільно володіти професійною лексиною та термінологією, необхідними орфоепічними, лексичними, граматичними та стилістичними нормами; знати особливості роботи репетитором з української мови; уміти працювати з учнями; знати

специфіку організації заняття з учнями, російськомовними внутрішньо переміщеними особами та іноземцями.

У Волинському національному університеті імені Лесі Українки на вивчення вибіркової дисципліни «Майстерня репетиторства з української мови» відведено 150 годин (5 кредитів). Навчальна дисципліна передбачає відвідування лекційних і практичних занять. На лекційних заняттях здобувачі вищої освіти ознайомлюються з низкою важливих питань на кшталт: яким повинен бути успішний репетитор; які основні критерії для вибору репетитора; що потрібно вміти репетитору; чому цікаво займатися репетиторством; як почати займатися репетиторством; які є різні форми репетиторства з української мови; які особливості організації першого заняття з української мови; у чому полягає специфіка проведення занять з учнями загальноосвітніх закладів середньої освіти; які особливості вивчення фонетики, лексикології, словотвору, морфології, синтаксису. Важливо звернути увагу студентів на рекомендовану літературу: на програму для загальноосвітніх навчальних закладів [5; 8; 9], на нові тестові посібники [2; 10].

Вивчення вибіркової дисципліни «Майстерня репетиторства з української мови» у 2022/2023 навчальному році обрало 80 студентів (76 здобувачів освіти з факультету філології та журналістики, 4 – з факультету іноземної філології). Під час першої зустрічі зі студентами було проведено бліц-опитування. Усі бажаючі вивчати цю вибіркoву дисципліну мають уявлення про репетиторство, оскільки мали заняття з репетиторами у підготовці до ЗНО (93 %); деякі студенти вже працюють репетиторами з першого курсу (5%) та мають невеликий досвід, який хотіли б удосконалити.

На практичних заняттях здобувачам освіти потрібно запропонувати рольові ігри: «Як знайти учнів», «Розмова з батьками учня», «Перший урок репетиторства», «Знайомство з учнем», «Налагодження контакту з учнем», «Мотивація учня», «Неслухняний учень», «Неуважний учень», які допомагають відчувати себе в діловому середовищі, уможливають зробити перші спроби. Основне призначення рольових ігор полягає в тому, щоб проаналізувати реальну навчальну ситуацію. За допомогою рольових ігор здобувачі вищої освіти набувають компетентності, необхідні для майбутньої діяльності. Для дистанційної форми вивчення вибіркового навчального компоненту «Майстерня репетиторства з української мови» розроблено електронний курс дистанційного навчання в програмі «Moodle» [7].

Для поглибленого ознайомлення з методикою роботи з внутрішньо переміщеними (російськомовними) особами здобувачам освіти рекомендовано відвідати заняття клубу української мови (ВНУ імені Лесі Українки)

(координатор проєкту – доцент Приймачок О. І.) [7]. Репетиторство з іноземцями базується на особливій методиці, яку зацікавлені студенти можуть опанувати під час вивчення вибіркового освітнього компонента «Українська мова як іноземна: комунікація» [3].

Під час виконання самостійної роботи студенти опрацьовували тестові завдання з української мови та робили відеозвіт заняття з учнем, на якому робили першу спробу працювати репетитором. Здобувачі вищої освіти з цікавістю переглядали відеоуроки та могли визначити деякі організаційні помилки.

Вивчення вибіркового освітнього компонента «Майстерня репетиторства з української мови» спонукає самостійно виявляти прогалини в знаннях деяких мовознавчих дисциплін («Фонетика», «Лексика», «Словотвір», «Морфологія», «Синтаксис», «Культура українського мовлення»), тому здобувачі вищої освіти отримують хорошу мотивацію для навчання та поштовх до вдосконалення своїх знань.

Література

1. Закон України про вищу освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

2. Костусяк Н. М., Масицька Т. Є., Межов О. Г., Мельник І. А. Сучасна українська мова : збірник тестових завдань : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2023. 356 с.

3. Масицька Т. Є., Сур'як М. В. Комунікація: я розмовляю українською : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 324 с.

4. Масицька Т. Є. Майстерня репетиторства з української мови: електронний курс дистанційного навчання в програмі «Moodle» для здобувачів освіти напряму підготовки бакалавра, усіх галузей знань (рекомендовано до використання в навчальному процесі науково-методичною радою ВНУ імені Лесі Українки. URL : <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2133>

5. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

6. Положення про порядок формування індивідуальної траєкторії навчання студентів Волинського національного університету імені Лесі Українки. URL: <https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2022-01.pdf>

7. Розмовний клуб української мови для вимушено переміщених осіб.
URL: <https://vnu.edu.ua/uk/news/rozmovnyy-klub-ukrayinskoyi-movy-dlya-vymusheno-peremishchenykh-osib>

8. Українська мова. 10–11 клас. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Рівень стандарту (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407). URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

9. Українська мова. 10–11 клас. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407). URL : [https:// mon. gov. ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv](https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv).

10. Хворостяний І. Г. Українська мова: лайфхаки. Харків : Ранок, 2022. 350 с.

Матвєєва Наталя,
*доктор філософії,
асистент кафедри української мови та методики її навчання,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені В. Гнатюка;
молодший науковий співробітник відділу стилістики,
культури мови та соціолінгвістики,
Інститут української мови НАН України*

МОВНІ ПИТАННЯ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ТНПУ ІМЕНІ В. ГНАТЮКА

На сучасному етапі очевидними є зміни мовної ситуації в Україні. Українська мова все частіше стає основною мовою повсякденної комунікації українців. Після початку повномасштабної російсько-української війни багато людей, зокрема й популярних зірок, інфлюенсерів, блогерів, перейшли з російської на українську мову спілкування, унаслідок чого великою мірою зріс престиж державної мови. Тому не викликає сумнівів той факт, що 2022 рік виявився досить успішним для української мови.

Наприклад, згідно з результатами опитування, що його провела компанія Gradus Research на замовлення «Суспільного» в жовтні 2022 р., від початку повномасштабного вторгнення Росії 57 % українців почали більше спілкуватися або повністю перейшли на українську мову: 42 % українців почали спілкуватися українською мовою більше, а 14 % повністю перейшли на державну мову комунікації [1]. Помітно збільшилася кількість українськомовного контенту у всіх сферах – музиці, телебаченні, соціальних мережах тощо. З огляду на це зараз маємо можливість спостерігати нову потужну хвилю українізації, яку спричинила повномасштабна війна Росії проти України. Саме війна сприяє українізації комунікативного простору України, адже вона згуртувала українців і змусила дистанціюватися від Росії, а мова стала фактором консолідації українського народу.

Мета нашого дослідження – з'ясувати погляди молоді на актуальні сьогодні мовні питання. Задля цього взимку 2022 – 2023 рр. ми провели анкетування серед студентів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Обсяг вибірки становить 300 анкет. Питання нашої соціолінгвістичної анкети перегукувалися з питаннями студентського опитування 2017 р., яке ми проводили серед студентів столичних ЗВО [3, с. 153–156], а також із анкетуванням, що його здійснив Центр соціологічних досліджень «Громадська думка» у 2000 р. [2]. Найбільшу увагу

зосереджено на міркуваннях тернопільських студентів стосовно функціонування української та російської мов у воєнний період.

Так, важливо наголосити на тому, що 100 % опитаних студентів вважають своєю рідною мовою українську. 98 % респондентів користуються українською мовою в повсякденному спілкуванні. Видно, що у свідомості студентів ТНПУ поняття рідної мови та мови повсякденного спілкування збігаються. Звичайно, великою мірою це зумовлено тим, що Тернопіль є українськомовним містом, а тому російська мова тут не має можливості конкурувати з українською, як ми спостерігали, наприклад, у Києві.

Цікавість викликає рівень престижу української та російської мов у розумінні студентів ТНПУ. Відповіді показали, що 99 % опитаних студентів вважають спілкування українською мовою на сучасному етапі престижним. Ситуація з російською мовою кардинально відрізняється: 99 % респондентів переконані, що спілкуватися російською мовою в Україні зараз не престижно. З огляду на це стає зрозумілим, що негативне сприйняття Росії молоді люди переносять і на російську мову.

Підтверджують таку ситуацію і думки студентів з приводу того, чи змінилося їхнє ставлення до двох мов після початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 р. Зауважимо, що 65 % опитаних студентів підкреслюють, що їхнє ставлення до української мови певною мірою покращилося з початком повномасштабного вторгнення, для 35 % сприйняття української залишилося без змін. Ситуація з російською мовою знову виглядає зовсім по-іншому: 94 % респондентів указали, що їхнє ставлення до російської мови погіршилося, 6 % опитаної молоді не змінили свого ставлення до російської мови.

Зосередимося на реальних мовних практиках тернопільських студентів. Наприклад, на звернення українською 100 % респондентів дасть відповідь українською. Водночас на звернення російською 93 % студентів ТНПУ також відповідатимуть здебільшого українською. Така ситуація засвідчує низький рівень двомовності студентів. Нагадаємо, що двомовність – практика наперемінного використання двох мовних кодів в одному комунікативному середовищі [3, с. 15]. Результати анкетування доводять також той факт, що більшість студентів ТНПУ не вважають себе двомовними. Так, 83 % опитаних студентів називають себе монолінгвами, тимчасом як 16 % – білінгвами.

Упадає у вічі те, що тернопільські студенти майже ніколи не змінюють свого звичного мовного коду, коли спілкуються з російськомовними людьми. Серед відповідей домінують такі: *«Я все одно спілкуюся українською»*, *«Не переходжу, говорю тільки українською»*, *«Не роблю переходу, якщо не розуміють української, тоді стараюсь перейти на англійську»*, *«Не переходжу на російську, це принцип»*. Отже, із відповідей видно, що молоді

люди виражають мовну стійкість та не змінюють мовні коди автоматично залежно від мови співрозмовника, як це зазвичай роблять типові білінгви.

Цікаво, що 70 % усіх респондентів вважають, що сучасний стан вживання української мови не відповідає її статусу державної, як наслідок, українська функціонує у меншому обсязі, ніж цього вимагає статус. Окрім цього, слід зазначити, що 97 % опитаних гадають, що російська мова не повинна мати жодних переваг на законодавчому рівні порівняно з мовами інших національних меншин.

Неможливо оминати і зв'язок мовного питання з розв'язаною Росією війною проти українського народу та з вимушеною міграцією українців зі східних та південних територій до безпечніших міст і сіл на Заході України. Ми поставили студентам декілька запитань, які б охарактеризували їхнє розуміння цих актуальних проблем.

Наприклад, три чверті студентів вважають, що питання статусу російської мови стало однією з причин повномасштабного вторгнення Росії. Разом з тим, більшість студентів переконана, що українську мову стали використовувати частіше після початку повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 р.

У цьому контексті потрібно підкреслити той факт, що вимушена міграція переселенців до безпечніших міст і сіл на Заході України спричиняє конфлікти на мовному ґрунті. Зокрема, близько 70 % студентів спостерігали конфлікти на мовному ґрунті після переїзду до їхнього населеного пункту переселенців. 62 % студентів хоча б один раз просили російськомовних українців перейти на державну мову спілкування. Зазначимо, що ми одразу поставили зустрічне запитання про те, якою була реакція на такі прохання: наприклад, половина респондентів стверджує, що переселенці намагалися перейти на українську мову, хоч їм це давалося досить важко, тимчасом як 24 % студентів наголошують, що переселенці зовсім не виявляли бажання комунікувати державною мовою. На думку 9 % студентів, зміна мовного коду відбувалася охоче й без жодних проблем. Утім 4 % опитаних ділилися думками про те, що прохання перейти на державну мову спілкування викликало приступи агресії та злості, переселенці рішуче відмовлялися користуватися державною мовою.

Упадає у вічі той факт, що на запитання про те, як має розвиватися мовна ситуація в Україні в перспективі, 100 % опитаних студентів наголосили, що українська мова має стати основною в усіх сферах спілкування, а це, безумовно, налаштовує на позитив. Окрім цього, студенти не хочуть, щоби їхні майбутні діти вивчали російську мову та літературу в школі. Звичайно, це свідчить про бажання молоді повністю дистанціюватися від усього російського.

Цікавими є міркування тернопільських студентів стосовно мовних проблем. Зокрема, серед питань анкети є відкрите питання, де необхідно

викласти свої думки з приводу функціонування української та російської мов на території України. Більшість респондентів є дуже категоричними й виступають за повне викорінення російської мови з України: *«Російська мова не повинна функціонувати на території України», «Категорично проти всього російського, особливо мови!», «Українська мова – єдина державна мова, російська як мова нацменшин», «На території України повинна функціонувати тільки українська мова», «Нічого російського в нас не має бути. Наша русофобія недостатня», «Викорінювати повністю російську мову», «На мою думку, російська мова на території України ніколи і ні в якому вигляді не повинна вживатися», «Цього потрібно позбуватись. Це мова іншої країни і вона має бути іноземною, а не впроваджувати її в Україні, як другу державну мову», «Я проти мови країни агресора», «Російська мова недоцільна у нашій державі», «Російську мову повністю заборонити», «Мову окупанта потрібно викорінити з України та забути як страшний сон!».*

Уважаємо, що основною причиною такої ненависті молодих українців до російської мови та держави є повномасштабне вторгнення Росії на нашу територію, адже в попередніх студентських опитуваннях такої агресії не спостерігалось.

Отже, результати студентського опитування підтверджують позитивну налаштованість студентів на впровадження державної мови у всі комунікативні сфери. Звичайно, результати анкетування великою мірою зумовлені регіональним чинником, адже Тернопіль є українськомовним містом, де не використовували російську мову й до початку повномасштабного вторгнення. Утім вважаємо, що патріотичне налаштування молодих людей та намагання дистанціюватися від Росії та її продукції, безперечно, свідчить про високий рівень мовної свідомості молодих українців, що в перспективі сприятиме подальшій українізації комунікативного простору.

Література

1. 57 % громадян стали більше спілкуватися або перейшли на українську – опитування. *Українська правда*. URL : <https://life.pravda.com.ua/society/2022/10/20/250940/>.

2. Залізняк Г. М., Масенко Л. Т. Мовна ситуація Києва: день нинішній та прийдешній / НДІ соціально-економічних проблем Києва, Центр соціологічних досліджень «Громадська думка», Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ : Урок української, 2002. 32 с.

3. Матвеева Н. Двомовність у сучасному комунікативному просторі Києва: монографія. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2022. 158 с.

Межов Олександр,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА

Предметом лінгводидактики, яка на основі лінгвістичних досліджень розробляє зміст мовознавчих дисциплін для вищої та середньої школи, є методики, форми, принципи, способи, засоби навчання й викладання мови. Сучасні теоретико-прикладні аспекти дослідження мови в академічній науці (когнітивній, комунікативній лінгвістиці, дискурсології й лінгвістиці тексту, психо- і соціолінгвістиці, лінгвокультурології, етнолінгвістиці) знаходять своє відображення як у вишівських, так і шкільних програмах та підручниках з української й іноземних мов, зокрема мовній, мовленнєвій (комунікативно-діяльнісній), соціокультурній змістових лініях, а також принципах навчання, міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язках. Підготовка вчителя-словесника в закладах вищої освіти вимагає не лише набуття ґрунтовних філологічних знань, а й формування фахових методичних компетентностей, що можливо завдяки введенню до освітньо-професійних програм та навчальних планів відповідних освітніх компонентів, зокрема «Сучасні методики навчання в закладах загальної середньої освіти» «Професійна майстерність вчителя-філолога». Невелика кількість кредитів, відведена на магістерську підготовку, на жаль, унеможлиблює опанування здобувачами вищої освіти окремих лінгвометодичних і літературно-методичних курсів. У зв'язку з цим магістрантам спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова та література. Світова література) запропоновано вивчення інтегрованих освітніх компонентів, наприклад «Фахова українська мова та педагогічна риторика», «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови», «Мовна освіта в контексті НУШ», «Сучасна література з методикою навчання», «Методика навчання теорії літератури» [4]. Серед них важливу роль у лінгводидактичній підготовці вчителя-словесника відіграє освітній компонент «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови». Саме взаємодія лінгвістичних та лінгводидактичних (і теоретичних, і практичних) підходів покладена в його основу.

Мета курсу – формувати у здобувачів вищої освіти фахові компетентності на основі теоретичних знань про тенденції й напрями наукового пошуку в сучасній лінгвістиці й лінгводидактиці, здобутки й перспективи їх

новітніх галузей, які виникли внаслідок взаємодії з іншими науками; зумовлені потребами суспільства практичні вміння й навички різноаспектного комплексного аналізу мовних одиниць і мовленнєвих явищ, створення усних і письмових текстів державною мовою, їх оцінювання, інтерпретації, перетворення та використання в різних жанрах, стилях і реєстрах спілкування, зокрема педагогічному дискурсі. Завдання дисципліни: формувати у магістрантів сучасні погляди на проблеми лінгвістики з опертям на здобутки та історію розвитку (основні періоди, школи, течії, філософські основи й актуальні ідеї) її новітніх міждисциплінарних галузей в українському та європейському мовознавстві; розширити науковий світогляд майбутніх фахівців шляхом вивчення вагомих досягнень вітчизняних та зарубіжних мовознавців, метамови, теоретичних засад і прикладних аспектів пріоритетних напрямів сучасної лінгвістики й лінгводидактики; визначити основні орієнтири, традиційні методи й новітні методики дослідження мовних одиниць та мовленнєвих явищ на сучасному етапі розвитку лінгвістики в контексті міжгалузевої взаємодії; поглибити знання майбутніх учителів-словесників про лінгводидактичні засади, зміст, форми, методи, принципи, способи і засоби навчання української мови в ЗЗСО; закономірності й труднощі засвоєння мовного матеріалу, їх причини, шляхи формування мовної особистості, комунікативних і соціокультурних компетентностей здобувачів освіти старшої школи; розвивати уміння й навички ефективно застосовувати основні положення сучасних лінгвістичних теорій, лінгводидактики, а також методи дослідження й навчання мови у науково-дослідницькій і практичній діяльності, зокрема роботі вчителя-словесника; аналізувати, оцінювати, інтерпретувати мовні одиниці й мовленнєві явища в контексті новітніх освітньо-наукових парадигм; доцільно використовувати виражальні засоби у різних жанрово-стильових різновидах мовлення, зокрема педагогічній комунікації; урізноманітнити вектори наукового пошуку магістрів у парадигмальному просторі сучасної лінгвоукраїністики та лінгводидактики [2, с. 3–4].

Кожна із 12 тем курсу, присвячена різним аспектам вивчення мови – системно-структурному (власне лінгвістичному), комунікативно-прагматичному, текстово-дискурсивному, когнітивному, психолінгвістичному, соціолінгвістичному, гендерному, етнолінгвістичному, лінгвокультурологічному, лінгвостилістичному, передбачає також питання й завдання з лінгводидактики середньої школи щодо специфіки педагогічного дискурсу й текстоцентричного підходу, мовної (лінгвістичної), мовленнєвої (комунікативної), соціокультурної змістових ліній; навчання української мови

крізь призму етнолінгвістики, етнопсихології та лінгвокультурології; вивчення виражальних можливостей мовних одиниць у різностильових текстах тощо.

Крім того, магістранти мають нагоду опрацювати окрему тему «Лінгводидактичні засади навчання української мови у старшій школі» й обговорити на практичному занятті такі питання: предмет, завдання, концептуальні засади та галузі української лінгводидактики; нові підходи до мовної освіти; єдність теорії і практики у процесі навчання мови; особливості відображення в змісті шкільного курсу української мови теоретичних основ наукової лінгвістики (*лінгвістичні основи навчання мови*); сутність і мета компетентнісного, практико-орієнтованого (комунікативно спрямованого) навчання мови; змістові лінії *Програми* з української мови рівня стандарту для старшої школи [7]; специфіка мовнокомунікативної підготовки у профільній філологічній школі за *Програмою* з української мови (профіль – українська філологія) для старшої школи [8]; мета і завдання профільного навчання з української мови; особливості організації профільного навчання за філологічним напрямом (профіль – українська філологія); можливості предмета «українська мова» (профіль – українська філологія) у формуванні ключових компетентностей через наскрізні лінії; взаємопов'язок лінгвістичної, мовної, мовленнєвої (комунікативної), соціокультурної, діяльнісної (стратегічної) змістових ліній; принципи навчання української мови. Значна увага приділена ознайомленню здобувачів освіти з типами, функціями і принципами побудови підручників з української мови для учнів старших класів і профільної школи ЗЗСО; традиційними й новітніми методами навчання української мови у старших класах і профільній школі ЗЗСО; особливостями застосування міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків, інтегрованого та проблемного навчання; способами удосконалення лінгвістичних (мовних) і мовленнєвих компетентностей учнів старшої школи; траєкторією мовної освіти майбутнього вчителя-словесника: теоретико-методичною й культуромовною підготовкою на заняттях з дисциплін лінгвістичного та лінгводидактичного циклу в ЗВО [2, с. 17–25].

Теоретико-пізнавальну частину освітнього компонента доповнює практико-орієнтоване навчання, яке охоплює низку завдань щодо розробки конспектів уроків української мови за програмою старшої школи, де магістрант має продемонструвати реалізацію мовної, мовленнєвої, соціокультурної, діяльнісної змістових ліній, лінгвокультурологічного, етнолінгвістичного, лінгвостилістичного підходів до навчання мови, внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків, а також застосування інноваційних форм, методів, інформаційно-комунікаційних технологій навчання. Для закріплення

практичних навичок майбутні вчителі-словесники можуть також провести фрагмент віртуального уроку зі студентами групи офлайн чи онлайн (із використанням платформи Zoom), зробивши його відеозапис, а в наступному семестрі під час педагогічної практики в старшій школі ЗЗСО – сформувати необхідні фахові компетентності. Практичні завдання до кожної теми освітнього компонента розміщені на платформі дистанційного навчання Moodle ВНУ імені Лесі Українки. Для їх виконання потрібно зареєструватися на електронному курсі «Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови» за покликанням <https://moodle.vnu.edu.ua/course/view.php?id=2063> та ознайомитися з інструкцією.

Отож, лінгводидактичні дисципліни в системі підготовки магістрів спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова та література. Світова література), узагальнюючи знання здобувачів вищої освіти з низки освітніх компонентів лінгвістичного циклу, допоможуть їм сформувати професійно орієнтовані методичні та мовнокомунікативні компетентності, необхідні для викладання в ЗЗСО й ефективного спілкування в умовах педагогічного дискурсу.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ No 898 від 30.09.2020 року. Режим доступу: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/

2. Державний стандарт базової середньої освіти: 5-9 класи Нової української школи. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/10/08/derzhstandartbazovoiosvityprezentatsiya.pdf>

3. Межов О. Г. Теоретичні та прикладні аспекти вивчення мови : методичні рекомендації для підготовки магістрів спеціальності 014 «Середня освіта» освітньої програми «Українська мова та література. Світова література» / Волинський національний університет імені Лесі Українки, факультет філології та журналістики, кафедра української мови. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2022. 96 с.

4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola>

5. Освітньо-професійна програма «Українська мова та література. Світова література» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 «Середня освіта» галузі знань 01 Педагогіка/Освіта. <https://vnu.edu.ua/uk/all-educations/serednya-osvita-ukrayinska-mova-ta-literatura-svitova-literatura-2022-r>

6. Підготовка вчителя-філолога у педагогічному вищому навчальному закладі: монографія / за ред. В. Мельничайка, Л. Струганець. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. 420 с.

7. Українська мова. 5–9 кл. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.

8. Українська мова. 10–11 клас. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Рівень стандарту (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407)). Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

9. Українська мова. 10–11 клас. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень (затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407)). Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

10. Методика навчання української мови [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://subject.com.ua/ukrmova/method/index.html>.

Межов Олександр,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Мірченко Микола,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЛІНГВОДИДАКТИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ФІЛОЛОГІЇ

Підготовка викладача-філолога у закладах вищої освіти відповідно до Стандарту [12] вимагає не лише набуття ґрунтовних лінгвістичних і літературознавчих знань, а й формування фахових методичних компетентностей, що можливо завдяки введенню до освітньо-професійних програм та навчальних планів відповідних освітніх компонентів, зокрема «Сучасні методики навчання в закладах вищої освіти», «Професійна майстерність викладача-філолога» [6]. Невелика кількість кредитів, відведена на магістерську підготовку, на жаль, унеможливує опанування здобувачами вищої освіти окремих лінгвометодичних і літературнометодичних курсів. У зв'язку з цим магістрантам спеціальності 035 Філологія (Українська мова та література. Світова література) запропоновано вивчення інтегрованих освітніх компонентів, наприклад «Теорія мови та лінгводидактика вищої школи», «Фахова українська мова та академічна риторика», «Сучасна література з методикою викладання», «Порівняльне літературознавство як наука та навчальна дисципліна». Серед них важливу роль у лінгвометодичній підготовці викладача-філолога відіграє освітній компонент «Теорія мови та лінгводидактика вищої школи», в основі якого закладена взаємодія лінгвістичних та лінгводидактичних (і теоретичних, і практичних) підходів до вивчення мови.

Мета освітнього компонента – розширити загальнолінгвістичну й лінгводидактичну підготовку здобувачів вищої освіти, поглибити їхній теоретичний та методичний рівень, ознайомити з найважливішими науковими концепціями й основною проблематикою теоретичного мовознавства та лінгводидактики; озброїти методами і прийомами лінгвістичного аналізу; сформувати необхідні для викладача-філолога лінгводидактичні компетентності. *Завдання* освітнього компонента: засвоїти основні

термінопоняття та категорії теорії мови й лінгводидактики вищої школи; усвідомити взаємозв'язок мови і мовлення, мови й мислення, мови та суспільства, мови й історії, мови та культури; поглибити знання про знакову природу й системний характер мови, зокрема взаємодію її фонологічного, лексико-семантичного, граматичного рівнів; опанувати загальнонаукові й лінгвістичні методи та прийоми дослідження мовних одиниць, категорій, явищ; ознайомитися із закономірностями засвоєння мови як системи; змістом, методами, прийомами, засобами та формами організації мовної освіти; основними підходами, принципами, дидактичними засадами викладання лінгвістичних дисциплін у закладах вищої освіти; засвоїти принципи планування навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти, створення навчально-методичного забезпечення лінгвістичних дисциплін; формувати вміння майбутніх викладачів мовознавчих і лінгводидактичних дисциплін організовувати та проводити лекційні, практичні заняття, доцільно застосовуючи методи, прийоми й засоби навчання; розвивати навички раціонально організовувати самостійну, науково-дослідницьку роботу, практики здобувачів вищої освіти; формувати здатність належно контролювати та оцінювати навчальні досягнення здобувачів вищої освіти [10, с. 3–4].

Перший змістовий модуль «Теорія мови й лінгвомедодологія» висвітлює фундаментальні загальнотеоретичні питання мовознавства, зокрема такі вузлові проблеми, як предмет мовознавства і його місце в системі наук, знакова природа мови, мова, мислення та свідомість, мова і мовлення, мова й суспільство, мова та історія (розвиток мови), структура мови, основні та проміжні рівні мовної системи, методи, прийоми і принципи наукового лінгвістичного аналізу.

Предметом лінгводидактики вищої школи, яка на основі лінгвістичних досліджень розробляє зміст мовознавчих дисциплін для закладів вищої освіти, є методика, форми, принципи, способи, засоби навчання й викладання мови. Отож, під час опанування другого змістового модуля «Лінгводидактика вищої школи», який охоплює 6 тем, здобувачі освіти можуть дізнатися про організаційне, методологічне та правове підґрунтя мовної освіти у вищій школі, нормативні документи про вищу школу й мовну освіту; особливості компетентнісного підходу до навчання мови; зміст та організацію процесу формування фахових лінгвістичних і лінгводидактичних компетентностей магістрів філології в умовах університетської освіти; принципи проектування освітніх компонентів лінгвістичного циклу при формуванні освітніх програм та навчальних планів підготовки філологів у закладах вищої освіти; загальнодидактичні й лінгводидактичні принципи навчання у вищій школі;

сучасні підходи до навчання мови в закладах вищої освіти: системно-структурний, мовнокультурний і функційно-стилістичний, комунікативно-діяльнісний, текстцентрований і дискурсивний, українознавчий, етнолінгвістичний і лінгвокультурологічний, психолінгвістичний і когнітивний; лінгвометодологічний і лінгводидактичний; суть когнітивно-комунікативної методики навчання української мови у вищій школі; завдання, зміст і дидактичні засади викладання лінгвістичних дисциплін у вищій школі (сучасної української мови та практикумів, культуромовних, історико-лінгвістичних, лінгвометодичних дисциплін); форми організації викладання лінгвістичних дисциплін у закладах вищої освіти (лекції, семінари, практичні заняття, консультації); словесні, наочні, практичні методи навчання лінгвістичних дисциплін, їх види та особливості застосування; засоби й інформаційно-комунікаційні технології навчання у вищій школі; рівні, форми й методи організації самостійної роботи студентів в аудиторних та позаудиторних умовах; форми, види та умови ефективно організації навчально- і науково-дослідницької роботи здобувачів вищої освіти з лінгвістичних дисциплін; навчальних і виробничих практика студентів-філологів; контрольні заходи та систему оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти з лінгвістичних дисциплін: види, форми й методи контролю, облік успішності та критерії оцінювання.

У практичному блоці змістового модуля доцільно запропонувати здобувачам освіти завдання такого зразка: опрацюйте законодавчі акти, нормативні документи про державну мову та мовну освіту; нормативні документи ВНУ імені Лесі Українки; ознайомтеся зі змістом і структурою силабусу однієї з навчальних дисциплін лінгвістичного циклу, прокоментуйте особливості побудови; складіть анотацію на підручник з сучасної української літературної мови; доберіть дидактичний матеріал до практичних занять із розділів курсу сучасної української мови, який демонструватиме реалізацію українознавчого, етнолінгвістичного і лінгвокультурологічного підходів до навчання мови; доберіть тренувальні вправи, тестові завдання до однієї з тем курсів «Культура мови», «Правописний практикум з української мови»; доберіть зразки текстів усіх жанрово-стилістичних різновидів для здійснення їх лінгвостилістичного аналізу на практичних заняттях з курсів «Стилістика української мови» та «Лінгвістичний аналіз тексту»; схарактеризуйте модель мовленнєвої комунікації в педагогічному дискурсі; окресліть структуру дискурсивної компетентності викладача-філолога; опишіть підготовку оратора до лекційного виступу на занятті; спроектуйте практичне заняття однієї з історико-лінгвістичних чи загальномовознавчих дисциплін з використанням ментальних

карт, таблиць, схем як наочних засобів для активізації уваги здобувачів освіти; укладіть список літератури, рекомендований студентам нефілологічного факультету для самостійного опрацювання однієї з тем; змодельуйте конспект лекційного, семінарського, практичного заняття освітнього компонента з обґрунтуванням доцільності використання методів, прийомів і засобів навчання; укладіть план лекції проблемного викладу матеріалу; запропонуйте власний проєкт практичного заняття з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» для студентів нефілологічного профілю з урахуванням специфіки спеціальності (на вибір); розробіть план і практичні завдання для самостійної роботи студентів з курсу; розробіть систему запитань і завдань для активізації пізнавальної діяльності студентів під час самостійної роботи над вивченням однієї з тем з курсу; наведіть приклади застосування принципів індивідуалізації та диференціації навчання у вищій школі під час опанування лінгвістичних дисциплін, укладіть вимоги до ІНДЗ та критерії його оцінювання; розробіть завдання модульної контрольної роботи з лінгвістичної дисципліни (на вибір) та критерії її оцінювання; укладіть список тем курсових робіт із сучасної української мови та вимоги до них. Формуванню лінгводидактичних компетентностей майбутніх магістрів філології сприятиме також виробнича (асистентська) практика в закладах вищої освіти, де здобувачі освіти спробують себе в ролі викладача філологічних дисциплін.

Отже, лінгводидактична підготовка магістрів філології забезпечить набуття задекларованих в освітньо-професійній програмі фахових компетентностей, зокрема здатності ефективно використовувати набуті лінгвістичні та методичні знання, сучасні методи й форми, інформаційно-комунікаційні технології навчання української мови в закладах вищої й фахової передвищої освіти, а також визначеному у Стандарті ПРН 13 – доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцям, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються.

Література

1. Копусь О. А. Теоретичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів у вищому навчальному закладі : монографія. Одеса, 2012. 429 с.
2. Любашенко О. В. Лінгводидактичні стратегії: проектування процесу навчання української мови у вищій школі : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 296 с.

3. Магістр філології: лінгвістика та лінгводидактика: навчально-методичний комплекс / заг. ред. Р. О. Христіанінової. Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2015. 512 с.

4. Нікітіна А. В. Українська лінгвометодика для магістрантів : навчально-методичний посібник; Держ. закл. Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Старобільськ : Вид-во ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2015. 375 с.

5. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.

6. Освітньо-професійна програма «Українська мова та література. Світова література» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія, галузі знань 03 Гуманітарні науки. Режим доступу: <https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2023-02/опп-035-маг-2022-на%20сайт.pdf>.

7. Остапенко Н. М. Теорія і практика формування лінгводидактичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ : монографія. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2008. 330 с.

8. Пентиліук М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: зб. статей. Київ : Ленвіт. 2011. 256 с.

9. Семенов О., Дейниченко Н. Методика викладання української мови у вищій школі: навч. посіб. Суми : Вид-во СУМДПУ імені А.С.Макаренка, 2014. 2-е вид., перероб. та доп. 216 с.

10. Силабус освітнього компонента «Теорія мови та лінгводидактика вищої школи» підготовки магістра галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 035 Філологія, за освітньо-професійною програмою Українська мова та література. Світова література. Режим доступу: <https://vnu.edu.ua/uk/all-educations/ukrayinska-mova-ta-literatura-svitova-literatura-2022-r>

11. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / М. Пентиліук та ін.; за заг. ред. М. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2015. 319 с.

12. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 Філологія. Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 20.06.2019 р. № 871. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-magistr.pdf>

Мельник Ірина,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ФОРМУВАННЯ МОВНОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ВИБІРКОВОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ОСНОВИ КОМУНІКАТИВНОГО УСПІХУ»

Вибірковий освітній компонент «Основи комунікативного успіху» орієнтований на вільне проєктування індивідуального освітнього простору здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня Волинського національного університету імені Лесі Українки. Він також ураховує особливості освітньо-професійних програм «Середня освіта. Українська мова та література. Світова література» та «Українська мова та література. Світова література» і посідає вагомe місце з-поміж навчальних компонентів, які, без сумніву, забезпечують вищу лінгвістичну освіту, сприяють подальшій належній соціалізації майбутніх фахівців, можливості успішного провадження їхньої професійної та подальшої навчальної діяльності. Водночас зазначений вибірковий освітній компонент адресований усім тим здобувачам освіти, які прагнуть оволодіти ефективними методами та прийомами успішної комунікації на основі теоретичних здобутків національного й світового досвіду у сфері мовленнєвої комунікації, риторики, найкращих зразків красномовства тощо. Його вивчення пов'язане з реалізацією надважливого завдання сучасних закладів вищої освіти – підготувати фахівців, які вільно оперують комплексом компетентностей – динамічною комбінацією знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей та ін. [5]. Останні дадуть змогу успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність, ефективно взаємодіяти в різних функційних сферах, ознайомитися з психологічними, логічними засобами впливу, послуговуватися в різноманітних мовленнєвих ситуаціях ефективними комунікативними моделями, стежити за культурою свого мовлення, розвивати мовнокомунікативні якості лідера, виховувати почуття відповідальності за свої мовленнєві дії, миттєво реагувати на комунікативні та інформаційні потреби ХХІ сторіччя тощо [8].

Мета нашого вибіркового освітнього компонента – опанувати найважливіші теоретичні й методологічні знання про ефективне мовне спілкування відповідно до різних мовленнєвих ситуацій, про дієву систему засобів та прийомів мовного впливу на учасників комунікативного процесу, а

також виробити та вдосконалити необхідні вміння і навички, що сприятимуть самостійному поповнюванню знань, їх творчому застосуванню з урахуванням різних мовленнєвих ситуацій, вихованню духовно багатих особистостей з високим рівнем національної свідомості, мовнокомунікативної компетентності, здатних до новітніх інформаційно-комунікативних та професійних викликів.

На лекційних і практичних заняттях здобувачі освіти першого (бакалаврського) рівня набудуть ґрунтовних теоретичних знань про природу, компоненти і форми комунікації, ознайомляться з ефективними методами та прийомами комунікативного впливу на співрозмовників, які сприятимуть їхній успішній взаємодії в професійній та побутовій сфері, дадуть змогу зорієнтуватися в соціокультурному просторі, набудуть практичних умінь використання вербальних і невербальних засобів у процесі спілкування; опанують мистецтво успішної усномовленнєвої комунікації, мовленнєві тактики спілкування; навчатися доречно послуговуватися правилами мовленнєвого етикету; ознайомляться з правилами ділового етикету, зокрема й особливостями іміджу ділової людини та психологією ділового спілкування; системно засвоять фонетичні, ортоепічні, наголосові, лексичні, морфологічні, синтаксичні та інші норми сучасної української літературної мови відповідно до випрацюваних провідними українськими науковцями чинних і новітніх рекомендацій, пов'язаних із низкою мовних і позамовних чинників, які сприятимуть закріпленню важливих умінь і навичок вимови звуків і звукосполук, нормативного наголошення слів, словозміни, словотворення та слововживання, збагаченню словникового запасу здобувачів освіти, вихованню поваги до державної мови, засвоєнню й дотриманню принципів академічної доброчесності. Крім того, здобувачі освіти ознайомляться з мовнокомунікативними девіаціями, їхньою типологією, усвідомлять причини неуспішної мовної комунікації, що дозволить у майбутньому уникати помилок, застосовувати доцільні прийоми і методи ефективно мовної комунікації, уміти адекватно реагувати на некоректну поведінку співрозмовника тощо. Усе це закладе основи і слугуватиме надійним підґрунтям професійного успіху майбутніх фахівців.

Готуючись до практичних занять, здобувачі освіти матимуть змогу самостійно опрацювати необхідний матеріал з низки запропонованих навчальних, наукових і довідкових джерел. Це передусім підручники і навчальні посібники С. Д. Абрамовича і М. Ю. Чікарькової [1], Ф. С. Бацевича [2], О. В. Красницької [6], О. М. Мацько [7], І. А. Мельник [9], О. А. Сербенської [11], Л. В. Струганець [12], праці І. Р. Вихованця [3], К. Г. Городенської [4], О. Д. Пономарева [10], інші спеціальні студії, дотичні до

тематики освітнього компонента, а також найновіші академічні словники, довідники тощо.

Важливо зауважити, що зазначений вибірковий компонент пропонує здобувачам освіти комплексне обґрунтування низки проблем, які до сьогодні не мають однозначного потрактування в науковій літературі, а також чинні і нові рекомендації відомих мовознавців щодо написання окремих слів, їхнього наголошування, вимови, уживання тих чи тих лексичних одиниць, певних граматичних форм, які зазнали змін упродовж трьох останніх десятиріч, а також ознайомить із нововведеннями, що їх запропонувала українська мовна практика протягом кількох останніх років, зорієнтує в складному лінгвальному просторі, допоможе осягти барви українського мовленого слова.

Здобувачі освіти також отримають поради щодо цілісного засвоєння й систематизації мовного матеріалу, опанування нових знань, орієнтації в новітньому мовно-інформаційному просторі, самостійного пошуку, опрацювання й аналізу потрібної інформації з різних джерел, набудуть необхідних умінь та навичок ефективного використання української мови в усній та писемній формах, у різних жанрово-стильових різновидах та реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), здобудуть навички вільного використання спеціальної термінології для розв'язання професійних завдань; отримають знання, необхідні для надання консультацій з дотримання норм сучасної української літературної мови та культури мовлення; принципів доброчесності, компетентності, законності, що слугуватиме надійним підґрунтям для успішного провадження майбутньої професійної діяльності, підвищення їхньої комунікативної компетентності, розв'язання комунікативних завдань у побутовій, суспільній, науковій, навчальній, професійній сферах життя.

Майбутні фахівці, що успішно опанували запропонований курс, набудуть низки необхідних *soft skills*, зокрема здатності самонавчатися, логічно і критично мислити та аргументувати, працювати в команді, виявляти інноваційність, креативність, оригінальність, лідерські якості, навички ефективної комунікації; розв'язувати проблеми та формувати ідеї; вчасно та якісного виконувати поставлені завдання, ефективно керувати своїм часом і под.

Література

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Мовленнєва комунікація : підручник. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 464 с.

2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академвидав, 2004. 344 с.
3. Вихованець І. Р. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди. Київ : ПУЛЬСАРИ, 2012. 160 с.
4. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ : КММ, 2019. 208 с.
5. Закон про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 19.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 25 травня 2023 року).
6. Красницька О. В. Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації : практикум / Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняховського, каф. сусп. наук. Київ : Компрінт, 2019. 109 с.
7. Мацько О. М. Практична риторика : навч. посібник / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Київський університет, 2019. 239 с.
8. Мельник І. А. Силабус вибіркового освітнього компонента «Основи комунікативного успіху» підготовки здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня. 29 серпня 2022 р. 12 с.
9. Мельник І. А. Основи правописної та культуромовної компетентності вчителя. Практикум : навч. посібник. Луцьк : Надстир'я, 2022. 192 с.
10. Пономарів О. Українське слово для всіх і для кожного. Київ : Либідь, 2013. 360 с.
11. Сербенська О. Антисуржик: вчимося ввічливо поводитися і правильно говорити. Львів, 2019. 304 с.
12. Струганець Л. В. Мовнокомунікативна компетентність учителя-лідера : навч. посібник. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.

Меркулова Оксана,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови,
Запорізький національний університет

Махмудова Оксана,
магістр філології,
вчитель української мови та літератури
Відраднівської гімназії Широківської ОТГ

ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ NOMINA ABSTRACTA

Окрім загальних відомостей про категорію абстрактності в академічних граматиках різних мов, бачимо численні спроби науковців охопити абстрактні найменування єдиним поглядом у всіх їх властивостях та проявах. Здійснюючи спроби параметризації *nomina abstracta*, дослідники по-різному підходять до їх поділу.

Дехто з науковців пропонує враховувати і семантичний, і словотвірний критерії. Наприклад, Н. Матузна (1990) запропонувала класифікацію іменників, де групи абстрактних і конкретних імен діляться на єдині й неєдині у своєму роді, що поділяються далі на власні / невластні, збірні / незбірні та на обчислювані / необчислювані. У результаті такої класифікації було виокремлено дев'ять груп абстрактних іменників [6, с. 32]. Проте ми погоджуємося з думкою тих науковців, котрі ставлять під сумнів віднесення, наприклад, імен *новини*, *інформація* до незбірних, а *музика*, *мова* тощо – до конкретних [4, с. 24].

Л. Савельєв, розподіляючи абстрактні назви з урахуванням сполучуваності, позиційного розподілу й типу семантичного зв'язку в таких словосполученнях, виокремив 5 рівнів класифікації: 1) абстрактні іменники вузької та широкої семантики; 2) усередині підкласу вузької семантики імена діляться на стативи й динаміви; 3) стативи поділяються на іменники ознаки і стану, а динаміви – на найменування подій та процесів; 4) абстрактні іменники ознак діляться на квантифікативні та кваліфікативні; абстрактні іменники станів – на модальні й немодальні стани; абстрактні іменники події – на власне подієві, репрезентативно-подієві й фазові; абстрактні іменники процесів – на репрезентативно-процесуальні та власне процесуальні; 5) квантифікативні абстрактні іменники поділяються на об'єктно- й суб'єктноквантифікативні, а кваліфікативні – на емотивно- й темпоральнокваліфікативні; абстрактні

іменники немодальні діляться на абстрактні іменники загальних і приватних емоційно-психічних станів [9, с. 27–28].

Т. Гівон виокремлює серед розглядової групи слів «іменники-властивості» (здебільшого це деад'єктиви) та «іменники-явища» (девербативи); дещо осібно виокремлюється група абстрактних імен, які неможливо звести до прикметників або дієслів [16].

Т. Золотарьова, поєднуючи семантичний і словотвірний критерії для класифікації абстрактних іменників [4, с. 22] та послуговуючись при виокремленні підкласів методом аналізу словникових дефініцій, пропонує ділити все абстрактні імена на власне абстрактні та приховано-збірні. Власне абстрактні, своєю чергою, поділяються на імена якості, дії та стану. Абстрактні імена дії за способом словотворення діляться на конвертовані (ділені далі за обчислюваністю) та афіксальні. Абстрактні іменники стану поділяються за семантичною ознакою на імена, що позначають екзистенційне, фізичне, психічне, тимчасовий стан і стан-подію. Імена «психічний стан» включають власне психічний стан, емоційний стан (почуття-стан і почуття-ставлення) і раціональне стан-ставлення [див. докладніше: 4, с. 24–26].

Проте необхідно згадати ще низку класифікацій, які своєю метою ставили створення шкали абстрактності, поділяючи імена за ступенем конкретності / абстрактності. Наприклад, Т. Соколова умовно диференціює іменники цього підкласу на три групи: 1) що відрізняються мінімальним ступенем абстрактності (*мистецтво, сенс, війна*), 2) середнього ступеня абстрактності (*любов*) і 3) максимального ступеня абстрактності (*захоплення, мужність, уява*) [10, с. 8]. У класифікації О. Коломійцевої імена поділяються за шкалою абстрактності, де найбільш абстрактними є найменування властивостей, відносин, далі йдуть іменники з позначенням дії, а найменший ступінь абстрактності мають іменники, що позначають події [5, с. 9]. М. Башкуєва засновує свою шкалу абстрактності на лінгвістичному, екстралінгвістичні, логіко-філософському і когнітивному підході. Найменша ступінь абстрактності спостерігається у імен дій і далі йде по наростанню - імена, що позначають психофізичні стану, здатності, якості, параметри предметів, відносини, етичні та естетичні норми, культурні концепти; максимальний ступінь абстрактності спостерігається у метаімен [1, с. 9].

Звернення дослідників до шкали як до форми класифікації не є випадковим: такий формат дозволяє уникнути жорсткого структурування й обмеження числа класів. Незалежно від принципу, на якому ґрунтується та чи та шкала, вона відображає поступовий перехід від конкретності до

абстрактності, що видається найбільш оптимальним підходом до розглядової дихотомії.

Ще одним дослідженням, у межах якого іменники розбивалися на групи залежно від ступеня абстракції, була антропоцентрична шкала абстракції, розроблена Л. Чернейко. За визначенням авторки концепції, «в основі створення шкали – не характер ідеї, закладеної в імені, і не її сприйняття розумом ..., а можливості сприйняття розумом самих речей – можливості сенситивні й інтелектуальні» [15, с. 103]. Ієрархія понять вибудовується в дослідженні Л. Чернейко залежно від здатності сприйняти їх органами почуттів або розумом. Так, поняттями, що володіють найбільшою ступенем конкретності є «їжа» (тому що сприймається всіма органами почуттів), «речі» (видимі й відчутні) і «предмети» (як поодинокі, так і доступні для огляду безлічі). Разом із більш віддаленими від людини об'єктами простору (*площа, парк, річка*) і станами, тілами і явищами атмосфери (*гора, дощ, комета*) до фізичного світу, відчутного або такого, що людина відчуває, авторка приписує і слова, що позначають фізичні дії (*плач, погляд, бесіда*), які зазвичай відносять до абстрактних. Проте не можна не погодитися, що ступінь абстрактності різних дій буде відрізнятися: пор. фізичне «крок», вербальне «питання» і поведінкове «мужність». На протилежному кінці спектра розташовуються оцінки (що відносяться до суспільства, людини й норм) і абсолютні. Метаімена посідають проміжне місце й характеризуються як «параметри» (*довжина, явище, процес*). У розгляданій класифікації свідомо не відводиться місце субстантивом зі значенням особи, вони виносяться за рамки шкали, але і їх можна поділити на абстрактні й конкретні. До останніх у цьому випадку можна віднести назви професій (*лікар, слюсар*), а такі імена власні, як *лідер, діяч, дорослий*, увійдуть до розряду абстрактних [15, Там само]. Подібний підхід можна дискутувати з позицій логіки, заснованих на позначуваніх предметі або явищі. Однак, на думку Н. Хохлової, приймаючи за об'єкт дослідження мову, розроблена антропоцентрична шкала може допомогти встановити ступінь конкретності / абстрактності певного субстантива і, як наслідок, ступінь абстрактності мови певної соціальної групи [14, с. 41]. На думку Л. Чернейко, «у класі абстрактних імен-субстантивів традиційно об'єднуються імена психічних станів (емоційних та ментальних) (*страх, щастя, сумнів*), імена ситуацій (*зрада, карантин*), імена відносин (*конфлікт, дружба*), імена етичних та естетичних понять (*обов'язок, совість, краса*), імена-категорії природного (природного та соціального) світу (*матерія, соціум*), гіпероніми (*водоймище, рослина*)» [15, с. 5–6]. Стосовно до гіперонімів на кшталт *водоймище, рослина*, то тут, гадаємо, варто говорити про вторинну номінацію й відносити подібні

лексеми на периферію, оскільки основне їх значення є досить віддаленим від абстрактного.

Г. Уфимцева вважає за необхідне диференціювати слова за ознакою конкретності – абстрактності, виокремлюючи також групу перехідного типу, а саме конкретно-абстрактні лексичні одиниці. До розряду абстрактних, що передовсім цікавлять нас, Г. Уфимцева зараховує субстантиви із сигніфікативним та сигніфікативно-денотативним значенням і поділяє їх на кілька груп: 1) імена, що виражають найвищою мірою узагальнене поняття ознаки (*геніальність, краса*); 2) наукові та інші терміни (*точка, лінія, трикутник, субстанція, матерія*); 3) імена на позначення категорій реального світу, що виконують роль родових понять по відношенню до видових (*речовина, рух, дерево, птах*); 4) імена понять, які є «мисленнєвим конструктом» ірреального предмета (*чорт, русалка, кентавр, єдиноріг* і т. ін.) [13, с. 36]. Такий поділ вважаємо не вельми коректним, оскільки він суперечить існуванню категорії істот/неістот, коли до істот зараховуються міфічні персонажі, що їх дослідниця відносить до абстрактів.

В українських академічних граматиках абстрактні іменники можуть класифікуватися з огляду на їх кореляцію з вивідними частинами мови. Наприклад, у «Курсі сучасної української літературної мови» за ред. І. Білодіда зазначено: «Крім того, іменниками виражаються опредмечені ознаки (*тильність, завзяття, хоробрість*), дії (*боротьба, хід, прибирання*), явища (*мороз, холод, грім*), абстрактні поняття (*дружба, перемога, ідейність*), що теж мисляться як своєрідні предмети; до них, як і до іменників, що виражають конкретні предмети, можна поставити питання що? (до іменників-назв осіб ставиться питання хто?) [...] Дієслова *працює, сплять* виражають процеси, що протікають у певному часі, мисляться у зв'язку з певним суб'єктом, діячем. В іменниках *праця, спання* дія і стан виражаються поза часом і без зв'язку з діячем; тут процес сприймається як опредмечене поняття. Іменники, що виражають опредмечені дії, своїм значенням близькі до інфінітива, однак різниця між ними виразна. Неозначена форма дієслова показує дію не як предмет, а як процес. Іменник на означення дії відповідає на питання що?, неозначена форма дієслова – на питання що (з)робити? Іменники, що є засобом вираження опредмечених процесів, понять і уявлень, семантично і формально мають складну систему взаємозв'язку з іншими частинами мови» [див.: 11, с. 32–33].

Л. Полюга до розряду абстрактних відносить «іменники, які називають поняття, що не мають реального втілення (хоч виникнення та існування їх неможливе без такої реальності), тобто вказують на стан (*сон, тиша*), почуття

(кохання, ненависть), процес (хід, біг), якість (чорнота, ясність), риси характеру (доброта, злоба, вихованість), різні вияви інтелектуального рівня людини (знання, розум), відносини між особами, народами (дружба, мир), поняття етикету (вітання), є науковими та виробничими термінами» [8, с. 7].

На думку А. Грищенка, який абстрактні найменування розглядає в контексті дериваційному, до словотвірного поля абстрактних назв входять деривати, що позначають властивості, ознаки, дії, процеси та їхні наслідки, стани, відрізки часу, побутові звичаї, почуття, психічний та фізичний стан, одиниці міри і ваги, наукові поняття [2, с. 325].

М. Жовнір, досліджуючи функціонування лексичних одиниць з абстрактною семантикою в жанрі світської бесіди, вважає прийнятною таку класифікацію абстрактних найменувань: 1) лексеми на позначення життєвих принципів світської особистості; 2) лексеми на позначення суспільних процесів; 3) номінації якостей особистості; 4) лексеми на позначення емоційних станів та людських взаємин; 5) лексеми на позначення етичних норм; 6) термінологія, що відображає ментальні процеси [3, с. 183].

Н. Тома класифікує абстрактну лексику за методом лексико-семантичних полів, який дав можливість виявити сім найважливіших лексико-семантичних мікрополів («Почуття та емоції», «Духовність», «Мораль», «Розум», «Риси характеру», «Фізичний стан людини», «Суспільне життя»), що засвідчують антропоцентричність мовної картини світу, оскільки більшість лексем пов'язана зі сферою життя людини та її діяльністю [див. докладніше: 12].

Н. Медведовська, розглядаючи абстрактні іменники ранньовісхіднонімецької мови, слідом за М. Ільїним, виокремлює чотири рівні лексичної абстракції: 1) ізолятивний: виникають найпростіші словопоняття, структура яких, окрім денотативного, містить і виражене сигніфікативне значення – наприклад, назви дій та процесів; 2) узагальнювальний: на ньому утворюються назви класів предметів та родові поняття дій та процесів; 3) так звана «ідеалізувальна абстракція», відповідні семантичні класи ту – назви родових понять мисленневих, психологічних, соціальних, моральних та інших категорій, властивих суб'єктивному (тобто, ідеальному) світу людини; 4) символічний рівень абстракції, до якого належать імена наукових понять та загальні імена – іменники з високим ступенем десемантизації [див. докладніше: 7, с. 7–8]. Далі дослідниця, з огляду на екстра- та інтраспрямованість поняття «абстрактне», наводить спробу класифікації абстрактних іменників ранньовісхіднонімецької мови в діахронії, а саме: I. **Фізична абстракція** (лексика зі значенням належності до «зовнішнього», фізичного світу). Перший рівень: 1. Назви реальних дій та процесів – іменники дієслівного походження

(виступ, миття, перехід); 2. Ознаки та властивості матеріальних предметів – іменники прикметникового походження (*жирне, солодке*). Другий рівень: 1. Родові поняття реальних дій та процесів, а також їх результатів (*практика, вправа*); 2. Назви реальних соціальних інститутів (*церква, імперія*); 3. Колективні поняття соціальної сфери (*селянство, священство*). Третій рівень: Родові назви соціальних відносин та категорій (*служба, офіс, професія*). Четвертий рівень: 1. Терміни точних наук – назви властивостей реальних явищ та предметів (*розмір, кількість*); 2. Десемантизовані іменники – символічні позначення реальних категорій (*час, робота*). II. **Метафізична абстракція** (лексика для позначення ментальних та психологічних явищ «внутрішнього світу» людської свідомості). Перший рівень: 1. Назви ментальних та психічних дій і процесів (*думка, інтерпретація*); 2. Ознаки та властивості ментальної сфери (*простота, помірність*). Другий рівень 1. Поняття якісної характеристики осіб та явищ – іменники з емотивнооціночним компонентом (*доброта, хитрість*); 2. Поняття відносин між людьми, їх взаємного ставлення (*послух, насильство, примус*). Третій рівень: 1. Родові назви психічного та емоційного стану, явищ ментальної сфери, почуттів (*радість, турбота, горе, любов*); 2. Назви моральних та етичних категорій (*справедливість, честь*). Четвертий рівень: 1. Терміни гуманістичних наук – символічні позначення ментальних категорій (*розум, дух, форма*); 2. Багатозначні прономіналізації символічного характеру (*річ, цінність, картина*) [див. докладніше: 7, с. 8–9]. Такий поділ видається нам загалом прийнятним із погляду логіко-філософського, оскільки відображає основні аспекти сприйняття світу людиною. Однак деякі аспекти наведеної класифікації вважаємо дискусійними: приміром, віднесення «колективних понять соціальної сфери (*селянство, священство*)» до абстрактів не є виправданим, оскільки основною семою таких абстрактів є збірність, і відносити їх усе-таки логічніше до *nomina collectiva*. Класифікуючи абстрактні найменування, також варто чіткіше говорити про їх периферію, на якій будуть первинно не-абстракти: наприклад, іменник *зборище* як основний має у своїй семантичній структурі компонент збірності, але за умови певного контексту вживання може сприйматись як *nomina abstracta*.

Як бачимо, лінгвісти й досі намагаються виробити універсальну класифікацію абстрактних найменувань, що враховувала б усі заявлені «опції» – як естралінгвальні, понятійні критерії розмежування конкретної й абстрактної лексики (тип поняття, тип референта і співвідношення денотативного й сигніфікативного компонентів значення слова), так і власне лінгвальні параметри: семантичні зв'язки абстрактних найменувань з іншими частинами мови (абстрактні іменники частіше від конкретних мають

синонімічні й антонімічні відношення), ідентифікаційні слова-маркери (дія, якість, процес, стан тощо).

Література

1. Башкуева М. Н. Структурно-семантические особенности группы существительных в современном английском тексте : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2000. 27с.
2. Грищенко А. П. Іменник. *Сучасна українська літературна мова* : підручник / Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. та ін. Київ : Вища школа, 1997. 493 с.
3. Жовнір М. М. Функціонування лексичних одиниць з абстрактною семантикою в жанрі світської бесіди. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Філологічні науки*. 2012. № 1. С. 179–185.
4. Золотарева Т. А. Семантические особенности английских абстрактных существительных, влияющие на употребление артикля : дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 2003. 196 с.
5. Коломийцева О. А. Дискретизация отвлечённых существительных в английском языке (на материале производных на-ance/-ence) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Киев, 1986. 24с.
6. Матузная Н. А. Грамматическое содержание и классификация имен существительных в современном английском языке : дисс. ... канд. филол. наук. Одесса, 1990. 200 с.
7. Медведовська Н. В. Розвиток абстрактної лексики в ранньонововісній німецькій мові (на матеріалі полемічних текстів XVI ст.) : автореф. ... дис. канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 20 с.
8. Полюга Л. М. Абстрактна лексика. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія, 2000. С. 5–7.
9. Савельев Л. А. Субкатегоризация абстрактных существительных в современном английском языке (на материале биномов модели абстрактное существительное + of + абстрактное существительное) : дисс. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1985. 214 с.
10. Соколова Т. В. Факторы, обуславливающие употребление неопределенного артикля с отвлеченными существительными в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 1979. 16 с.
11. Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969. 583 с.

12. Тома Н. М. Абстрактна лексика в мовосвіті Петра Могили : монографія. Тернопіль : Астон, 2014. 216 с.
13. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики. Москва : Знание, 1986. 240 с.
14. Хохлова Н. В. Абстрактные имена существительные в речи англичан (социолингвистический аспект) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2015. 2017 с.
15. Чернейко Л. О. Лингвофилософский анализ абстрактного имени. Москва : Либроком, 2010. 320 с.
16. Givon T. English grammar: A function-based introduction. Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins Publishing, 1993. 318 p.

Миронюк Катерина,
*вчителька української мови
та літератури, зарубіжної літератури,
КЗ ЗСО «Луцький ліцей №9 Луцької міської ради»*

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ

Сучасний світ стрімко розвивається: з кожним днем з'являються нові технології, пристрої, машини, які значно полегшують виконання раніше складних, подекуди навіть непосильних для людини завдань. З однієї сторони саме це покращує рівень нашого життя, але такий стрімкий науковий розвиток потребує миттєвої реакції. Адже раніше потрібні професії зараз зникають із ринку праці, а поява нових динамічних сфер роботи потребує нових – «м'яких» навичок. Що таке м'які навички, чому їх необхідно розвивати та як це зробити – це ті питання, які зараз є дуже важливими, але, на жаль, мало дослідженими на теренах української освіти.

Саме тому наша освіта повинна негайно почати розвивати м'які навички учнів під час навального процесу. Майбутні студенти та успішні випускники будуть вдячні за те, що в процесі здобуття знань зуміли набратися тих навичок і вмій, які допомагатимуть у професійній діяльності і будуть неодмінно поцінованими роботодавцями.

До одного з найважливіших умінь, яке вчитель-словесник може розвинути в учнях під час навчального процесу, належить навичка соціальної комунікації.

Спілкування може вплинути на успіх у багатьох сферах життя. Здібні комунікатори мають здатність коригувати свій тон і стиль спілкування відповідно до своєї аудиторії, розуміти інструкції та діяти ефективно, а також пояснювати складні питання колегам і клієнтам.

Однак серед усіх комунікативних навичок, часто забувають про ключову – слухання. Незалежно від того, чи маєте ви справу зі скаргою клієнта чи працюєте з колегами, вміння слухати є надзвичайно важливим. Хороші навички слухання допомагають навчитися та правильно реагувати на обставини, з якими ми зіштовхнемося [2].

Також важливими є наші словесні та невербальні вміння, адже вони є ключовими для розвитку взаємовідносин. Це також стосується нашого письмового спілкування. Зараз багато ділової комунікації відбувається за

допомогою електронної пошти, тому важливо мати знання про правильний етикет переписки.

Часто ми чуємо фразу: «Я знаю, як спілкуватися». Однак, ті, хто не має достатнього досвіду комунікації з людьми з різних сфер життя, не усвідомлюють, наскільки складним може бути спілкування. Скільки разів ви коли-небудь говорили чи писали щось комусь, а ваше повідомлення було сприйняте неправильно? Це відбувається постійно на робочому місці[4]. Роботодавці шукають лідерів, які вміють уважно слухати клієнтів, колег і відповідати на поставлені питання.

Грамотне письмо є головною складовою вашого професіоналізму. Багато талановитих людей часто мають проблеми з письмом. Це не тільки робить обмін ідеями та інформацією менш ефективним, але також впливає на ваш загальний імідж. Уміння правильно писати включає в себе чіткий, читабельний, добре організований, простий і лаконічний текст, і також допомагає поліпшити ваше вміння говорити і мислити краще.

Спілкування є невід'ємною частиною нашого життя, особливо в професійному аспекті. Розвиток комунікативних навичок, таких як слухання, словесні та письмові вміння, допоможуть нам ефективно спілкуватися з людьми, будь то клієнти, колеги або керівники. Такі вміння є важливими для досягнення успіху в будь-якій сфері діяльності.

Сучасна освіта ставить перед вчителями нові виклики, одним з яких є розвиток соціально-комунікативних навичок учнів. Традиційна схема «учитель-учень» вже не відповідає потребам сучасного суспільства, яке все більше цінує «soft skills» – м'які навички, такі як комунікація, співпраця, творчість та критичне мислення. У зв'язку з цим виникає потреба у зміні форматів та технологій взаємодії педагога та учнів на уроках словесності [1].

Основна мета розвитку навичок спілкування на уроках словесності полягає в тому, щоб допомогти учням стати ефективними спікерами, слухачами, читачами та письменниками. Вона також сприяє формуванню групової співпраці, розвитку критичного мислення, взаєморозуміння та співробітництва.

Одним з ключових аспектів розвитку м'яких навичок є вміння ефективно спілкуватися. Це включає в себе вміння висловлювати свої думки чітко та логічно, використовувати різні мовні засоби для передачі ідей, вміння слухати та розуміти інших людей, а також вміння адаптувати свою мову до аудиторії.

Розвиток соціально-комунікативних навичок також допомагає учням розвивати критичне мислення та аналітичні здібності. Вони навчаються

аналізувати та оцінювати тексти, розуміти різні точки зору, виявляти суперечності та виокремлювати головні ідеї.

До того ж розвиток міжособистісних комунікацій на уроках словесності сприяє формуванню взаєморозуміння та толерантності. Учні навчаються визнавати та поважати різні культури, переконання та думки інших людей. Вони розвивають здатність до співпраці, навчаються вирішувати конфлікти та досягати загальних цілей [3].

Не менш важливою є також здатність учнів працювати в команді, що допомагає дітям вчитися співпрацювати з іншими, вирішувати проблеми разом, ділитися ідеями та відповідальністю. Це сприяє розвитку лідерських якостей, тимчасового керівництва та вмінню працювати в колективі.

Розвиток цих умінь на уроках словесності може мати вирішальний вплив на здатність учнів ефективно спілкуватися, аналізувати тексти, виражати власні думки та переконливо аргументувати свої погляди.

Одним з ефективних інструментів розвитку соціально-комунікативних навичок є кооперативне навчання. При цьому методі клас поділяється на невеликі групи, перед якими ставляться конкретні завдання. Наприклад, використання "Дебатів" як вправи дозволяє організувати дискусію між командами, де кожен учасник висловлюється по черзі. Це сприяє розвитку мовленнєвих комунікативних умінь, а також тренує навички працювати в команді, стратегічно мислити та презентувати ідеї [1].

Наступним і не менш важливим є прийом активного спілкування. Один з найважливіших аспектів розвитку соціально-комунікативних навичок на уроках словесності – це створення сприятливого середовища для активного спілкування між учнями. Учителі можуть організовувати дискусії, групові проекти або парні діалоги, які вимагають взаємодії та обговорення літературних творів, авторських ідей та сучасних тем. Це дає учням можливість висловити свою думку, прослухати інші точки зору та розвинути навички активного слухання і конструктивного висловлювання.

Дуже важливим є метод колективних проектів. Учителі можуть організовувати групові завдання, такі як створення газети або журналу класу, підготовку презентацій про літературні шедеври або дослідження тематики, пов'язаної з уроками словесності. Ці проекти сприяють взаємодії, спільній роботі та обговоренню ідей.

Рольові ігри та драматизація літературних творів є чудовими методами для розвитку м'яких навичок. Учні можуть виконувати ролі літературних героїв, відтворювати ситуації з творів, аргументувати свої дії та вирішувати

конфлікти. Це дає можливість дітям розвинути емпатію, критичне мислення та вміння ефективно взаємодіяти з іншими учасниками.

Організація публічних виступів та презентацій перед класом або аудиторією може значно підвищити навички громадського виступу та комунікативну впевненість учнів. Учителі можуть надати можливість здобувачам освіти розповісти про свої улюблені книги, поділитися враженнями про літературний твір або виконати власну поезію. Це допоможе дітям зміцнити навички публічного виступу, вміння структурувати свої думки та ефективно передавати їх слухачам.

Отже, розвиток соціально-комунікативних навичок на уроках словесності є важливим завданням у навчанні, яке може сприяти не тільки успіху учнів на уроках, але й їхньому загальному розвитку. Використання рольових ігор, дискусій, письмових завдань, групових проєктів, аналізу текстів сприяє покращенню усного та письмового спілкування, а також розумінню та аналізу українських літературних творів. Застосування цих методів у предметній роботі допоможе учням ефективно розвивати свої комунікативні навички та збагачувати свої знання української мови та літератури. Такий підхід допоможе учням стати ефективними комунікаторами та критично мислячими громадянами. Такі навички будуть корисні учням не тільки під час навчання, але й у подальшому житті та професійній кар'єрі.

Література

1. Степчина Н.П. Розвиток «Soft skills» учителями-словесниками як основи життєвих компетентностей учнів. URL: <https://genezum.org/library/rozvytok-soft-skills-uchytelyamy-slovesnykamy-yak-osnovy-jyttevyh-kompetentnostey-uchniv>.
2. Natalie Brett. Future graduates will need creativity and empathy – not just technical skills. URL: <https://www.theguardian.com/education/2018/dec/20/future-graduates-will-need-creativity-and-empathy-not-just-technical-skills>.
3. Skill, re-skill and re-skill again. How to keep up with the future of work. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/07/skill-reskill-prepare-for-future-of-work/>.
4. Soft Skills List. URL: <https://www.wikijob.co.uk/content/interview-advice/competencies/soft-skills>.

Молоцький Вадим,
здобувач ступеня PhD,
Запорізький національний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОРІВНЯЛЬНО-ГІПОТЕТИЧНИХ ЧАСТОК У РОЛІ УСКЛАДНЮВАЧІВ ПРЕДИКАТА

Частки неоднаразово були предметом спеціальних досліджень. У традиційній граматиці їм надано статусу службових слів, що не мають самостійного лексичного значення й постають виразниками певних синтаксичних функцій. Натомість, згідно з концепцією, базованою на принципах функційно-категорійної граматики, їх кваліфікують як аналітичні синтаксичні морфеми, що обслуговують сферу синтаксичного слова та речення, вирізняючи тему й рему в актуальному членуванні чи формуючи комунікативний тип речення [2, с. 707]. Утім твердження про суто синтаксичне призначення часток не повною мірою розкриває їхню природу, оскільки частки невіддільні від семантичної структури речення і «перебувають у відношенні смислової сумісності з мовними елементами, які репрезентують конститутивні позиції у реченні» [1, с. 33]. У позиції при присудку частки ускладнюють його предметне та граматичне значення і постають модальними модифікаторами предикативної ознаки [5; 6, с. 14]. Центральне місце з-поміж маркерів модального значення в сучасній українській мові, на думку С. О. Педченко, посідають порівняльно-гіпотетичні частки, до яких уналежнюємо похідні від сполучників частки *мов, наче, ніби, буцім* та утворені на їх основі частки *немов, немовби, немовбито, начеб, начебто, нібито, буцімто*, відприслівникові частки *либонь, навряд чи, ледве не, десь* [3, с. 9]. Як зазначає Ф. С. Бацевич, у СУМ більшість згаданих часток тлумачать майже однаково [1, с. 138]. Утім у межах конкретного контексту ці частки потенційно можуть виявляти нове смислове наповнення в структурі окремих компонентів і речення загалом. Цей факт дає підстави передбачити, що, обслуговуючи сферу синтаксичного слова, порівняльно-гіпотетичні частки як ускладнювачі предиката вносять низку неповторних значеннєвих відтінків, коло яких вимагає комплексного дослідження. Потреба виявити чіткі інтегральні та диференційні критерії розмежування значень, що реалізує згадана група часток, зумовлює актуальність пропонованої розвідки, мета якої – проаналізувати вплив порівняльно-гіпотетичних часток на зміну семантики предиката.

Джерельною основою цього дослідження послужили художні твори українських письменників кінця XVIII ст. – початку XXI ст.

Як уже було зазначено вище, пропоноване тлумачними словниками твердження, що всі похідні від сполучників частки є абсолютними, або повними, синонімами, викликає певний сумнів. Нижче розглянемо специфіку кожної з часток з метою подальшого порівняння їхніх функційно-семантичних параметрів.

За результатами спостереження, частка *мов* та похідні від неї *мовби*, *мовбито*, ускладнюючи присудок, експлікують модальне значення приблизного й умовного порівняння найзагальнішого характеру з діями, процесами чи станами із семантичними відтінками «сумніву, непевності у достовірності висловлюваного» [4, IV, с. 768]: *А рябки мов поздыхали – нема...* (І. Багряний); *Хвилинами Андрій мовби непритомнів...* (М. Гоголь). Тонкі семантичні дистинкції досліджуваних часток, які ускладнюють присудок, значною мірою залежать від носіїв предикативної ознаки. У межах сфери носія статичної ознаки співвідносний із таким присудком предикат набуває образного, метафоричного значення: *Абсест- троянець був сердитий, / Згадав Ентелла-козака, / Зробився мов несамовитий, / Чимдуж дав відтіль дропака* (І. Котляревський); *Кожна станція мов театр* (В. Нестайко). Абсолютним, або повним, синонімом частки *мов* у подібних контекстах виступає лексема *як*, котра є крайнім виявом вирізненої семантики, неповними – *ніби* і *наче* «в силу обтяженості додатковими прагматичними смислами» [1, с. 140].

Набагато вищу міру вияву сумніву, непевності, вагання виявлено в уживанні в припредикатній позиції частки *немов* та похідних від неї *немовби*, *немовбито*: *...Мені немов полегшало відтоді* (Л. Костенко). Синонімами до частки *немов* та її похідних можна вважати частки *ніби* і *наче*, у яких цю непевність виявлено чіткіше. Сфера вияву описаних значень і сполучуваність часток *немов*, *немовби*, *немовбито* є обмеженою, зокрема сумнівною з предикатами – носіями статичної ознаки: **Я немов (немовби, немовбито) розумний (сильний)*.

Предикати, ускладнені частками *ніби*, *нібито*, підкреслюють відтінок приблизності й умовності того, про що говорить мовець, варіюючи загальне значення «прагматичними нюансами непевності, сумніву й усвідомленої приблизності порівняння сказаного з чимось конкретним» [1, с. 144]: *Я ніби переживаю все* (Ю. Яновський); *Тепер так буває, що одну нібито любить, а о другій думає* (І. Котляревський).

Уживання часток *наче*, *начеб*, *начебто*, *неначе*, *неначебто* в препозиції до присудка ускладнює його та надає співвідносному з ним предикату семантичного відтінку приблизного порівняння того, про що йдеться, «з кимось або чимось за їх виявом (формою, поведінкою тощо)» [1, с. 145]: *Уже ж ти не*

бачиш нічого, уже тебе наче взято із цього світу... (П. Куліш); *Мене неначе тягло до неї...* (О. Кобилянська). У наведених контекстах синонімами можна вважати частки *ніби, нібито*.

Частки *буцім, буцімто* у СУМ подають із розмовним маркером у значенні 'схоже на те, ніби, наче, немов' [4, I, с. 268], їх «мовець уводить усвідомлено з метою підкреслення умовності стверджувальної приблизності» дії, процесу чи стану [1, с. 151]: *Анничка буцім не хотіла й упиралась, але десятки рук випихали її з тісної юрми* (М. Коцюбинський). Заперечна частка *не*, сполучаючись із часткою *буцім* чи її похідною *буцімто*, у стверджувальних реченнях реалізує гіпотетичний сумнів щодо обізнаності, коли «мовець іронізує з удаваного незнання» [1, с. 148]: *Для того... а ти буцім не знаєш?* (І. Котляревський).

Зафіксовано ускладнення присудка відадвербіальною часткою *навряд чи*, котра маркує співвідносним із ним предикат відтінком беззастережної впевненості у вірогідності висловленої дії, процесу, стану тощо: *До речі, у своїх пантофлях ти навряд чи вишкандибаєш на Смотрич* (Д. Корній).

Нижчий рівень категоричності із семантичним відтінком надії та сподівання на протилежну дію, процес чи стан тощо експліковано часткою *ледве не*: *Я ледве не впав через борт* (Ю. Яновський).

Семантично близька до модальних слів зі значенням невпевненості частка *либонь* як ускладнювач предиката засвідчує досить високий рівень імовірності дії: – *А ось я її либонь і побачу, – подумав [В. М. – Павло]* (Марко Вовчок). Контекст уживання частки засвідчує надію, пов'язану з бажанням мовця виконати окреслену дію, або очікування запланованого, передбачуваного, зрозумілого.

Частка *десь*, модифікуючи загальне значення предиката властивим їй кількісно-видільним відтінком, експлікує додаткові характеристики щодо неповної міри й ступеня вияву предикативної ознаки: – *Забула десь і тая смерть про мене, – / Зітхнувши тяжко, він озвався* (Л. Глібов).

Отже, попри те, що порівняльно-гіпотетичні частки, обслуговуючи сферу синтаксичного слова й модифікуючи його значення, мають спільну властивість виражати модальні значення проблематичної достовірності, вони залежно від сфери носіїв предикативної ознаки, тобто контексту, реалізують низку додаткових унікальних характеристик і виявляють або навпаки унеможливають потенційну контекстну синонімію.

Перелік умовних скорочень лексикографічних джерел

СУМ – Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда та ін. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980.

Література

1. Бацевич Ф. С. Частки української мови як дискурсивні слова : монографія. Львів : ПАІС, 2014. 288 с.
2. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
3. Педченко С. О. Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2010. 20 с.
4. Христіанінова Р. О. Типологія присудків у сучасній українській мові. Типологія та функції мовних одиниць. 2016. № 1 (5). С. 182–201.
5. Чолкан В. А. Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2001. 18 с.

Набухотна Анастасія,
здобувачка ОР бакалавр,
Волинський національний університет імені Лесі Українки.
Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор Костусяк Н. М.

ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ В МОВІ МАСМЕДІА ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Мова – це не тільки система мовних знаків, використовуваних задля віддзеркалення інформації про різні соціальні явища, суспільно-політичні події, їхнє світосприйняття та пізнання людей, а й засіб спілкування, завдяки чому людина має здатність обмінюватися думками, принагідно розкривати свої емоції, оцінюючи явища, експресивно реагуючи на почуте чи прочитане. Великий спектр різнопланових емоційно-оцінних та експресивних мовних засобів, спрямованих на вираження почуттів і психологічних реакцій, містить мова масмедіа. За слушними спостереженнями О. Стишова, «найважливішою, визначальною рисою мови ЗМІ є постійний пошук і використання нових засобів експресії на тлі раціонального стандарту і штампів» [3, с. 117].

Газетна публіцистика неодноразово слугувала об'єктом лінгвістичних досліджень, викликаючи наукове зацікавлення в таких мовознавців, як Т. Коваль [1], М. Навальна [2], О. Стишов [3], О. Турчак [4], Т. Шинкар [5] та ін. Останнім часом з'явилося чимало праць, присвячених вивченню мовної динаміки періоду російсько-української війни [6; 7; 8]. Попри значну кількість наукових студій, емоційно-експресивні засоби потребують ґрунтовнішого опрацювання, удокладненого мовознавчого спостереження та аналізу, адже активна взаємодія емоційності, оцінності й експресивності, з одного боку, та нейтральності, з іншого боку, становлять постійний рушійний чинник розвитку мови. Зорієнтовані нових маркерів, що допомагають реалізувати задуманий автором комунікативно-прагматичний потенціал та вплинути на почуттєву сферу споживачів інформації. Крім того, вважаємо важливим дослідити порушені питання, сформувавши корпус фактичного матеріалу на основі волинських медійних видань.

Нині мова регіональних масмедіа рясніє засобами емоційності та експресивності, що зумовлено різними екстралінгвальними чинниками, зокрема складною ситуацією в країні, яка викликає занепокоєння в українців, слугує передумовою хвилювання, тривоги. Серед емоційно-експресивних лексем, що

функціують у волинських масмедіа, засвідчені дієслова на позначення дії на позначення:

1) передавання інформації. Цю групу структурують жаргонізми, використання яких у мові волинської періодики хоча й обмежене, проте зумовлене потребою закцентувати на певних групах людей: *Насамперед вони «зливали» актуальні місця вручення військовозобов'язаним повісток та закликали ховатися від представників військкоматів («Конкурент», 03.04.2023); Дві мешканки Краматорська, серед яких – медсестра тероборони, «зливали» РФ українські позиції під Бахмутом («ВолиньPost», 16.03.2023);*

2) знищення когось: *мочити, замочити*. У досліджуваних текстах зазначені дієслова представлені у висловленнях політиків, російських агресорів, тобто суто в цитатах. У частинах текстів, авторство яких належить журналістам, такі жаргонізми не представлені. Наприклад: *«Ніколи Путін мене не просив: давай, зайди, там когось замочи в Україні та інше...», – зазначив білоруський диктатор («ВолиньPost», 17.06.2022); Деякі тези Степана Івахіва подаємо дослівно: «...Будь-хто, хто замочить Путіна, буде героєм світу...» («ВолиньPost», 17.06.2022); «Його замочили» – рашисти обговорюють спробу вбивства співробітника Запорізької АЕС (заголовок) («ВолиньPost», 26.05.2022).*

Додаткове емоційно-оцінне навантаження здатні реалізувати іменники, зокрема на позначення чогось безглузлого, видуманого використано субстантив маячня: *Цікаво, що раніше інформацію про «лабораторії Пентагону в Україні» активно поширювали лише росіяни, тепер естафету відвертої маячні перейняли і білоруські медіа («ВолиньPost», 28.12.2022).* Близький супровідний відтінок реалізують вторинні номінації, серед яких сполуки на позначення очільника кремля та росії: *Зате московський фюрер не змирився з поразкою і незабаром у Криму з'явилися так звані зелені чоловічки, під яких маскувалися кадрові військовики московії («Волинь», 14.03.2023).* Таке метафоричне вживання спричинене максимальним бажанням журналіста ототожнювати путіна з німецьким фюрером та підкреслити його жорстокість і нав'язливу ідею заволодіти світом. У волинських масмедіа зрідка натрапляємо на відантропонімні утворення із негативнооцінним відтінком. Сюди належить складне слово з прикладковою частиною *путініст*, утвореною від прізвища президента росії. Аналізована лексема служить засобом маркування прихильників російсько-імперської ідеології та політики володимира путіна й водночас реалізує відкритий авторський осуд, зневагу, презирство, відразу, наприклад: *Естонія заборонила в'їзд російським артистам-путіністам Кіркорову та Гагариній («Конкурент», 26.04.2022).*

Негативне авторське ставлення репрезентує досить поширена в публіцистичних текстах періоду активної фази війни лексема *орки* на позначення російських солдат, чим підкреслено їхні варварські риси, зокрема жорстокість, злість, ненависть до всього українського, наприклад: *Крім того, у зворотньому напрямку орки вивозять цим шляхом українське зерно на територію рф* («Конкурент», 07.01.2023); *Під час обстрілу Броварського району Київської області, який вчоргове сьогодні влаштували орки, згорів овочевий склад «Вегі Тренд Інвест» та м'ясний склад «Вел Міт Інвест»* («Волинські новини», 23.03.2023). Ще одним негативним емоційно-експресивним засобом слугує лексема *рашисти* та її еквівалент – словосполучення *рашистські виродки*, наприклад: *За три місяці війни рашисти вбили в Україні 3998 цивільних* («Волинські новини», 27.05.2022); *Ракетні удари, чи наступальні дії: що готують рашисти до роковин війни.* («Конкурент», 23.03.2023); *Рашистські виродки вчилися у сталіна й берії, а тепер запроторюють туди жителів тимчасово окупованих територій* («Вісник», 01.04.2023).

Незначну кількість становлять лексеми, що мають позитивну оцінку. У такому аспекті позиціоновано українських військових, наділених епітетами *доблесні, мужні, відважні, незламні*, а також номінаціями *герой, легенда, гордість України*, що викликають у читача почуття вдячності, співчуття, любові: *Згадую наших танкістів доблесних* («ВолиньPost», 06.04.2023); *Не мріяв про небо, а став легендою: Герой України Карауа, який служив у Луцьку, готовий підкорити F-16 за три місяці* («Волинські новини», 24.02.2023); *Та що ж тут не зрозумілого: наші воїни – це гордість України!* («ВолиньPost», 08.07.2022).

Отже, у волинських медійних текстах періоду активної фази російсько-української війни представлені мовні одиниці, що реалізують емоційно-оцінні й експресивні функції. Виявлено помітне переважання негативнооцінних засобів, яким кількісно поступаються позитивно марковані лексеми. Серед перших домінують номінації російських військових, самої росії, очільника кремля, функціонування яких в умовах війни посилює негативне ставлення реципієнтів до агресорів. Супровідне позитивне значення виявляють лексеми, що характеризують українських захисників.

Література

1. Коваль Т. Експресивність та засоби її творення в сучасному дискурсі преси. *Лінгвістичні студії: збірник наукових праць*. 2012. Вип. 24. С. 120–123.

2. Навальна М. Стилістично нейтральна та стилістично маркована лексика. *Лексика українських мас-медіа: монографія* / за ред. Марини Навальної. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво К С В», 2019. С. 40–49.

3. Стишов О. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. 392 с.

4. Турчак О. Експресія та експресивність як складові функціональної характеристики okazionalizmів (на матеріалі преси кінця ХХ ст.). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки*. 2015. № 1. С. 164–169.

5. Шинкар Т. Демінутиви як засіб вираження експресії. *Лексика українських мас-медіа: монографія* / за ред. Марини Навальної. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво К С В», 2019. С. 113–117.

6. Konstankevych I., Kostusiak N., Shulska N., Stanislav O., Yelova T., Kauza I. Media Manipulation as a Tool of Information Warfare: Typology Signs, Language Markers, Fact Checking Methods. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2022. Vol. 12, Issue 2, Spec. Issue XXIX. P. 224–230. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120229/papers/A_39.pdf.

7. Kostusiak N., Navalna M., Skliarenko O., Masytska T., Sydorenko T., Prymachok O., Holoivukh L. Expression of Negation in Media Texts During the Russian-Ukrainian War. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2023. Vol. 13, Issue 1, Spec. Issue XXXIV. P. 123–131. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130134/papers/A_18.pdf.

8. Shulska N., Kostusiak N., Rymar N., Zavarynska I., Mykhalchuk S., Bovda O. Call Names in Unofficial Communication of the Military: Specificity of Creation and Lexico-Semantic Base. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2022. Vol. 12, Issue 2, Spec. Issue XXX. P. 53–60. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120230/papers/A_11.pdf.

Нестерчук Оксана,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ВИКЛАДАННІ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Процес формування кваліфікованих спеціалістів забезпечується через інноваційний розвиток освіти, оновлення його змісту, навчальних програм різних спеціальностей, навчально-виховного процесу відповідно до викликів ринку праці, сучасних науково-технічних досягнень. Головне завдання вищих навчальних закладів – підготувати кваліфікованих працівників, які здатні впроваджувати набуті теоретичні знання на практиці, конкурувати серед інших спеціалістів.

Традиційна педагогіка не завжди сприяє розвитку мислення студентів, колективному вирішенню проблем, знаходженню необхідних рішень для подальшого розвитку та досягненню результатів. Таке навчання найперше ставить за мету передати великий обсяг інформації та домогтися від студента його запам'ятовування. Педагог передає відому та осмислену інформацію, а здобувачі освіти мають відтворити якнайповніше ці знання, які не завжди вдається поєднати з іншими тематичними блоками та знайти їм використання у позанавчальних ситуаціях. Тому науково-педагогічні працівники інтенсивно впроваджують нові форми та методи роботи, а саме – інтерактивні методи навчання, що розвивають комунікативні навички, стимулюють та мотивують до пізнавальної діяльності, до самоконтролю, аналізу, синтезу, формування суджень про рішення, ідеї. Ці методи розвивають не тільки творчий потенціал, але й уміння швидко реагувати та знаходити рішення до поставлених завдань. Для кращого сприйняття здобувачами освіти інформації через поєднання естетичного, інформаційного, емоційного, аудіо-візуального джерел інформації, використовуємо уже добре відомі форми як дискусія, проблемна лекція, презентація проєктів, мозковий штурм, бесіди. М. Скрипник писала «інтерактивне навчання – це учіння, яке ґрунтується на взаємодії, і навчання, побудоване на взаємодії» [3, с. 30]. О. Пометун зазначає, що суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії всіх учнів» [2].

На сьогодні серед інтерактивного навчання набуло популярності тренінг-гра, робота у малих групах, рольова гра, виконання практичних проєктів,

навчання у неформальних умовах (музеях, виставках, театрах, установах та інших громадських закладах).

На практичних заняттях з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» для студентів факультету інформаційних технологій та математики використовуємо роботу у малих групах для закріплення знань, отриманих у курсі з теми «Основи культури української мови», «Риторика і мистецтво презентації». Такий метод ефективний для вирішення проблем разом з малим колективом. Робота із картками-завданнями або фрагментами текстів допомагає студентам виробляти навички комунікативного спілкування у групі, розвивати вміння співпрацювати у команді та конкурувати. Адже така робота у групах поєднана з ще одним методом – тренінг-гра. Ділячись на команди по 3-4 студенти, вони обирають завдання з відповідної теми та питання різної складності. За відповіді, відповідно до різної складності, отримують бали.

Викладач заохочує групи до роботи, повідомляє правила групової роботи, пропонує висловлювати думки по черзі, веде облік балів кожної групи, підбиває підсумки. Він пропонує групам показати результати роботи. У кінці викладач проводить опитування: що складного було у завданнях, чого навчилися? Їхні пропозиції потрібно врахувати наступного разу при проведенні навчання з інтерактивним методом.

Дискусійні форми навчання – це ціленаправлений та впорядкований обмін думками, твердженнями з метою «знаходження істини» або формування в учасників певної точки зору [1].

Вивчаючи тему «Форми колективного обговорення професійних проблем», студенти самостійно обирають ким стати: організаторами чи учасниками дискусії, конференції, круглого столу. Вони вчаться усно обмінюватися інформацією, висловлювати альтернативні думки та приймати виважені рішення, інформувати співучасників. Такі форми роботи допомагають студентам аналізувати свої думки, озвучувати, аргументувати їх так, щоб було зрозуміло усім.

Ефективним інтерактивним методом навчання, який запроваджуємо під час вивчення дисципліни, – «мозковий штурм». Викладач пропонує теми на вибір, які впроваджують за допомогою брейнсторму. Майбутні фахівці обирають організатора, який генерує висловлені думки учасників, аналізує усі варіанти, обирає креативнішу, найкращу серед запропонованих та підсумовує роботу команди. Завдання викладача – організувати роботу студентів, створивши сприятливі умови для висловлення власної думки кожного учасника, озвучити правильно сформульовані завдання та мету гри, наштовхнути до креативних ідей. Такий метод допомагає наблизити вирішення

проблеми в ігровій формі до реальності, що відбувається у професійному житті. Також сприяють покращенню у здобувачів освіти комунікативних навичок, виявленню креативних студентів, які раніше не проявляли себе, боялися критики. Від таких умінь залежить успіх здобувача у навчанні та подальшому професійному житті, зникають внутрішні бар'єри.

Отже, для поживлення навчання викладач має сприяти вдосконаленню організації групової роботи, де кожен учасник, не боячись, висловлював власні думки та рішення, умів працювати у команді та розвивав дух суперництва. Здобувачі освіти, працюючи у групі чи парами, розвивають комунікативні вміння та навички, вчатьса самостійному пошуку відповідей, креативності, критичному мисленню, професійному спілкуванню майбутніх фахівців.

Література

1. Годованець Н. І., Леган В. П. Короткий огляд інтерактивних методів навчання іноземної мови. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2017. Вип. 1 (40). С. 60 – 62.
2. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання. К.: А.С.К., 2003. С. 19 – 24.
3. Скрипник М. Інтерактивне навчання як інструмент засвоєння нового досвіду. *Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання.* Київ : Ред. загальнопед. газ., 2005. 128 с.

Нікітіна Алла,
*доктор педагогічних наук,
професор кафедри української мови,
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Полтава)*

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ В ЗДОБУВАЧІВ ТРЕТЬОГО РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Культура академічного письма в сучасних закладах вищої освіти є надзвичайно важливим змістовим чинником становлення кваліфікованих фахівців, зокрема майбутніх докторів філософії. Опанування ними правил культури академічного письма є частиною роботи над засвоєнням культури мовлення, що в лінгводидактиці визначають як «дотримання літературних норм вимови, наголошення, слововживання, побудови словосполучень, речень, текстів; нормативність усного й писемного мовлення, що полягає в його правильності, точності, ясності, чистоті, логічності, доречності, виразності, а також у різноманітності граматичних конструкцій, багатстві словника, дотриманні в писемному мовленні орфографічних і пунктуаційних норм» [2, с. 131]. Академічне письмо передбачає дотримання мовленнєвих і етичних норм, традицій, правил у сфері освітньої та наукової діяльності.

Здобувачі третього рівня вищої освіти опановують освітньо-наукові програми, спрямовані на формування компетентностей, необхідних для самостійної дослідницької діяльності в певній професійній галузі, на вдосконалення комунікативних умінь, зумовлених ситуацією наукового спілкування й пов'язаних зі створенням і сприйманням академічних текстів.

Формуванню культури академічного письма українською мовою майбутніх докторів філософії присвячений окремий освітній компонент освітньо-наукових програм, що узагальнює й систематизує зміст освітніх компонентів мовного, мовленнєвого, риторичного, комунікативного спрямування, розвиває, підносячи на вищий щабель, дослідницьку діяльність здобувачів вищої освіти, розкриває креативність молодого дослідника, дає змогу вдосконалюватися в роботі з академічними текстами різних жанрів.

Ця публікація присвячена досвіду роботи над формуванням культури академічного письма українською мовою майбутніх докторів філософії в інтегрованому курсі «Академічне письмо українською та іноземною мовами», що належить до циклу загальної підготовки й має практичне спрямування.

Визначальним у першому модулі цього освітнього компонента є формування науково-дослідницької компетентності здобувачів наукового ступеня доктора філософії шляхом опанування наукових і практичних засад академічного письма українською мовою в навчально-науковій діяльності.

Основними завданнями є практичне засвоєння наукових і етичних засад академічного письма українською мовою; опанування нормативних засобів вербального та невербального коду в науковому й навчальному спілкуванні; вироблення вмінь і навичок створення й аналізу наукових та навчально-методичних текстів різних жанрів українською мовою; учитися та оволодівати сучасними знаннями за допомогою української мови, використовувати інформаційно-комунікаційні технології, бути критичним і самокритичним у процесі навчально-наукової комунікації, діяти на основі етичних мотивів під час наукових дискусій; подальший розвиток здатностей генерувати нові ідеї у викладацькій і науковій діяльності; формування потреби мовного, мовленнєвого й комунікативного самовдосконалення.

Результатами навчання насамперед мають стати такі набуті *компетентності*:

опановані й поглиблені знання про наукові й етичні засади академічного письма українською мовою, зокрема про мовленнєві жанри наукового й навчального спілкування, тактики, стратегії наукового спілкування; засоби вербального та невербального коду, практику й техніку навчально-наукової комунікації в різних її формах; своєрідні риси наукового стилю української мови, основні жанрові різновиди наукового стилю; правила побудови й культури читання та аналізу наукового тексту, особливості анотування, реферування наукових джерел; мовні засоби організації наукової інформації в науковому тексті, правила техніки наукового редагування й саморедагування; композиційно-логічну побудову наукових жанрів; риторичні прийоми наукового спілкування; правила ведення наукової дискусії; *сформовані вміння* аналізувати тексти наукового стилю різних жанрів відповідно до рівня розвитку й нормативних вимог сучасної української літературної мови; здійснювати пошук, оброблення та аналіз інформації з різних наукових джерел; створювати й трансформувати наукові тексти різних жанрів українською мовою згідно з вимогами наукового стилю, зокрема з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; брати участь у наукових дискусіях, володіти полемічним мистецтвом, культурою конструктивного діалогу, етикою оратора; дотримуватися правил академічної доброчесності в різних видах наукової діяльності; *вироблені навички* спілкування державною мовою під час навчально-наукової комунікації, ведення наукових дискусій тощо; *отриманий*

досвід бути критичним і самокритичним у процесі навчально-наукової комунікації, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних науково-дослідницьких робіт різних жанрів; *сформоване ставлення до наукової діяльності*, зокрема діяти на основі етичних мотивів під час наукових дискусій, виявляти визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих на себе обов'язків.

Робота зі здобувачами вищої освіти в сучасних умовах навчання проводиться й у традиційному форматі, і дистанційно, що вимагає урізноманітнення методів, прийомів, технологій освітньої діяльності, пошук інноваційних засобів навчання. Розроблення вправ і завдань з освітнього компонента здійснювалося з дотриманням принципу студентоцентрованого навчання, тому й потребувало особливої уваги до індивідуального рівня компетентності здобувачів освіти, урахування особливостей їхніх наукових інтересів. Взаємовплив усної й писемної форм мовлення в сучасному науковому дискурсі пояснює увагу до вироблення в здобувачів вищої освіти умінь і навичок ведення наукової дискусії, удосконалення володіння паравербальними й невербальними засобами спілкування, що загалом формують імідж науковця. Слушною з цього приводу є думка О. Семеног про те, що в доктора філософії «...має формуватися особиста професійна установка на реалізацію саме академічних цінностей, імперативів наукової текстотворчості у процесі професійної діяльності» [1, с. 78].

Саме на розвиток індивідуальних особливостей, дослідницької пильності, креативності, гнучкості мислення, культури академічного мовлення спрямовані практичні завдання з академічного письма українською мовою.

Так, на першому занятті пропонуємо здобувачам освіти здійснити наукову самопрезентацію й самоаналіз за таким планом:

Тема мого наукового дослідження. Чому саме таку тему обрано?

Кого й чому я вважаю видатною постаттю в науці (з-поміж учених світу та українських учених).

Чиї наукові досягнення є основою моїх досліджень.

Які за жанром наукові тексти мені доводилося писати. Що дається легко, а в чому труднощі під час написання наукових текстів.

Що мені відомо по зміни в українському правописі.

Як я розумію поняття «академічне читання».

Які в мене сподівання на цей навчальний курс: яка допомога мені потрібна; чого хочу навчитися.

Така робота дає змогу здобувачеві освіти визначити готовність до опанування освітнього компонента й налагодження контакту з викладачем.

Виконання низки практичних завдань сприяє виробленню культури академічного письма, презентації власних поглядів, наукових здобутків, проведенню й узагальненню результатів досліджень. Приклади таких завдань:

Завдання. Доберіть і проаналізуйте відповідні визначення до таких *понять*: «наука», «культура наукової мови», «культура мовлення», «наукове мовлення», «культура мови». *Визначення*: 1. «Нормативне застосування наукової мови в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, високий рівень мовнокомунікативної культури». 2. «Функціонування національної мови у сфері наукової комунікації». 3. «Мовознавча наука, яка на основі даних лексики, граматики, стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови й оцінювання мовних одиниць і явищ, виробляє механізми нормування і кодифікації (уведення у словники та мовну практику)». 4. «Нормативність і доцільність викладу інформації, філологічне й психолого-педагогічне обґрунтування використання мовних одиниць відповідно до умов і вимог конкретної ситуації». 5. «Сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність; форма суспільної свідомості».

Завдання. Змодельуйте фрагмент свого виступу на науковому семінарі «Культура академічного письма». Поясніть, як ви розумієте поняття «культура академічного письма» як комунікативний феномен загалом і з'ясуйте значення культури академічного письма в навчально-науковій комунікації.

Завдання. Прочитайте текст і проаналізуйте визначення й окремі тези, що характеризують поняття «мовна особистість». Запропонуйте своє визначення поняття «мовна особистість дослідника». Опишіть структуру мовної особистості дослідника.

Завдання. Пригадайте, що вам відомо про текст, дискурс, такі інституційні різновиди дискурсу, як педагогічний, науковий. Яку інтегральну властивість має академічний дискурс? Прочитайте й усно проаналізуйте визначення й окремі тези, що характеризують поняття «мовна особистість», «педагогічний дискурс», «науковий дискурс», «академічний дискурс», «академічне письмо». Письмово аргументуйте власну позицію щодо розуміння поняття «академічний дискурс». Опишіть структуру академічного дискурсу та своєрідність академічного тексту.

Завдання. Пригадайте, що вам відомо про академічну доброчесність. Поясніть, як ви розумієте вислів Аристотеля «Хто рухається вперед у науках, але відстає у моралі, той швидше йде назад, ніж уперед».

Завдання. Складіть текст-огляд наукових праць з проблеми власного дослідження.

Завдання «Читаємо та аналізуємо мову наукового тексту». Прочитайте поданий текст. Визначте підстиль наукового стилю. Які його функції й особливості? Проілюструйте прикладами з тексту такі ознаки, як уживання термінів; використання абстрактної лексики; використання прикметників для уточнення змісту поняття через зазначення його ознак; використання форм особи дієслів та особових займенників у найбільш абстрактно-узагальнених значеннях; використання різноманітних складних речень і складного синтаксичного цілого.

Завдання. Випишіть з тексту «Основні жанри наукових досліджень» назви жанрів наукових досліджень. Користуючись довідковими джерелами, укладіть словничок назв наукових жанрів.

Завдання. Укладіть пам'ятку для здобувачів вищої освіти «Написання статті: крок за кроком». Спробуйте бути креативними.

Завдання «Ескіз редагування»: Прочитайте текст і бібліографічний опис книги, проаналізуйте помилки. Визначте й запишіть види помилок в технічному оформленні тексту. Виправте мовні (орфографічні, пунктуаційні, стилістичні) і технічні помилки. Пригадайте, для чого під час друкування використовують «нерозривний пробіл», чим відрізняється дефіс від тире, як оформляються абзаци. Запишіть текст правильно. Сформулюйте основні правила комп'ютерного набору тексту.

Завдання. Визначте й стисло запишіть спільні й відмінні ознаки в структурі й функціях дисертації, наукової статті, тез наукової статті, тез виступу на конференції, тексту виступу на науковій конференції чи науковому семінарі.

Завдання. Пригадайте й запишіть основні правила створення наукової презентації та правила її використання під час публічного виступу.

Завдання «Моделювання наукового писемного мовлення». Змодельуйте ситуацію використання чужого мовлення в своєму тексті. Уведіть різними способами подану цитату в складене вами речення. Додайте власні міркування чи висновки до чужої думки, наведеної в цитаті. Оформіть за чинними правилами покликання. Окремим рядком запишіть бібліографічний опис джерела цитати за чинними вимогами.

Завдання «Аналізуємо статтю». Складіть план надрукованої статті (власної або іншого автора) з проблеми вашого дослідження. Визначте структурно-композиційні елементи, з'ясуйте, чи відповідають вони чинним вимогам. Визначте способи передачі чужого мовлення та використання чужого наукового досвіду в тексті статті. Чи дотримані правила академічної доброчесності? Укажіть (за наявності) на порушення цих правил.

Завдання. Прочитайте й проаналізуйте текст (уривок з монографії). Визначте й запишіть ключові слова. Визначте й запишіть відомі й нові для вас поняття. Про значення яких слів вам довелося дізнаватися з довідкової літератури? Поясніть значення підкреслених слів. На основі прочитаного стисло сформулюйте думку про породження й сприймання мовлення.

Завдання. Визначте умови здійснення наукового й науково-навчального спілкування (мета спілкування, типові форми, учасники спілкування).

Завдання. Ознайомтеся з інформацією про невербальні засоби спілкування в педагогічному дискурсі (текст «Невербальні засоби спілкування в педагогічному дискурсі»). Спробуйте уявити себе за кафедрою, за столом під час наукового заходу, на екрані комп'ютера як учасника / учасницю відеоконференції. Проаналізуйте власний рівень володіння невербальними засобами. Сформулюйте для себе правила ефективного користування невербальними засобами в різних ситуаціях (зокрема під час виступу з науковою доповіддю на конференції в залі перед слухачами та під час відеоконференції). У чому, на вашу думку, полягають відмінності користування голосом у «живому» спілкуванні й за допомогою телекомунікаційних технологій?

Наведені приклади завдань, безумовно, не вичерпують усієї роботи над формуванням культури академічного письма, а спонукають до пошуку нових форм взаємодії викладача й здобувача вищої освіти як партнерів у спільній діяльності.

Література

1. Семенов О. М. Академічна культура дослідника: європейський та національний контексти: навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 216 с. URL :

https://jmm.sspu.edu.ua/images/2021/kursi_vse/ACR_course/pocibnik/Researcher_Academic_Culture_EURDOC_02a61.pdf.

2. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.

Ошурко Марія,
здобувачка ОР бакалавр,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Мельник Ірина,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ВОЛИНСЬКИХ ЗМІ)

Неологізми неодноразово були предметом зацікавлень науковців. Українські мовознавці С. Гриценко [1], Є. Карпіловська [2], Н. Клименко [3], Ж. Колоїз [4], Н. Кондратенко [5], Н. Костусяк [6], М. Навальна [7], О. Стишов [8] та інші, докладно вивчаючи неологізми, акцентували увагу на семантичній, словотвірній, прагматичній специфіці неолексем, досліджували частоту їхнього вживання, ступінь засвоєння, причини появи, вплив на стабільність мовної структури, особливості функціонування в різновидах дискурсу, питання кодифікації неозапозичень тощо.

Проблема вивчення неологізмів не втратила актуальності й дотепер. Узавши за основу волинські медіатексти останніх п'яти років, ставимо за мету дослідити семантичну специфіку лексичних інновацій, з'ясувати причини їхньої появи в аналізованому масмедійному просторі. Динамічна за своєю суттю мова засобів масової інформації миттєво віддзеркалює зміни, що відбуваються в житті соціуму, суспільній свідомості, формує потрібне сприйняття, розуміння тих чи тих фактів, явищ, ознак, дій, процесів, станів дійсності. Семантика лексичних інновацій, зафіксованих у волинських газетних текстах, варіюється залежно від контексту та специфіки конкретних видань. Однак загальні тенденції можна схарактеризувати на ґрунті тих змін, що відбуваються в інформаційно-мовному просторі загалом.

У волинських ЗМІ набула поширення неологічна та актуалізована лексика, яку поділяємо на такі семантичні групи:

1) лексеми на позначення осіб, що беруть участь у російсько-українській війні, а також номінації, які мають безпосередній стосунок до цієї війни: *айдарівець, АТОшник, самооборонець, вагнерівець, кадирівець, окупант, ракетноносій, шахід, дрон, Чорнобаївка, навідник і под.*, наприклад: *«І наполягаємо не плутати айдарівців, які пішли захищати Україну, з тими, що наживались на війні, грабуючи багаті села», – заявляють у «Аверсі»»*

(«Волинська газета», 2018); «Усі загиблі АТОшники луцького району отримали звання» («Волинські новини», 2019); «Частина самооборонців рушає на Схід» («Волинська газета», 2018); «ЗСУ передають на добраніч російським окупантам» («VSN Волинська Служба новин», 2022);

2) номінації людей за родом діяльності та занять: *селебритіз, хакер, кіберзлочинець, можновладець тощо*, наприклад: «Відомий український музикант Дмитро Монатік презентував мюзикл «Ритм», у якому знялися популярні вітчизняні селебриті» («Волинські новини», 2020); «Невідомий хакер вкрав у російських спецслужб біткоіни на 300 тисяч і переказав кошти Україні» («Волинська газета», 2023); «Однак якщо елементи такої системи не будуть добре захищені від несанкцінованого втручання, та замість користі вони принесуть шкоду, надавши кіберзлочинцям лазівку для підриву інформаційної безпеки» («Волинська газета», 2023); ««Заморозити й захопити»: Єврокомісія взялася за активи можновладців рф і Білорусі» («Волинь online», 2022);

3) слова, що позначають реалії зі сфери торгівлі, промисловості та обслуговування: *шопінг, гайд та ін.*, наприклад: «Безпечний онлайн-шопінг: як уберегти свої кошти» («Волинські новини», 2021); «Також студенти дізналися про гайд «Онлайн-безпека під час війни»» («Волинь online», 2023);

4) слова, пов'язані з розвитком технологій та науково-технічним прогресом: *селфі, хештег, лайфхак, бот, чат-бот, кавер тощо*, наприклад: «Яким було перше в історії людства селфі, зроблене майже 200 років тому» («Волинські новини» 2023); «Хештег #Волинь оновлено» («Волинь Post», 2021); «Українцям озвучили 7 лайфхаків» («Волинські новини», 2023); «На Волині створили телеграм-бот для пошуку роботи» («Волинь Post», 2023); «На Волині запрацював інформаційний чат-бот «Гаряча лінія Волинь», в якому передбачено оперативне надання інформації як мешканцям області, так і внутрішньопереміщеним особам з актуальною інформацією в умовах воєнного стану» («Волинські новини» 2022);

5) номінації понять зі сфери медицини: *ботокс, філер і под.*, наприклад: «Для домашнього ботоксу використовують професійні засоби відомих брендів» («Волинська газета», 2019); «Для того, щоб навчитись працювати із філером, Альона закінчила спеціальні курси в Луцьку» («Волинські новини», 2018);

6) номінації державних нововведень: *єВідновлення, єДопомога*, наприклад: «“єВідновлення”: в яких регіонах подали найбільше заявок на виплату допомоги» («Волинські новини», 2023); «Мінсоцполітики запустило платформу єДопомога» («Волинь Post», 2022);

7) номінації явищ світового значення: *коронавірус, ковід* тощо, наприклад: «У Волинській області наявні такі вакцини проти коронавірусу, як *Pfizer, CoronaVac, Janssen*» («Волинські новини», 2023); «Захворюваність на ковід знижується, але рівень госпіталізації та кількість смертей внаслідок ускладнень залишаються на високому рівні» («Волинські новини», 2023).

Отже, однією з основних сфер, у яких можна спостерігати лексичні новотвори, є газетні тексти. У волинській періодиці трапляються такі семантичні групи лексичних інновацій: номінації, що мають безпосередній стосунок до російсько-української війни; назви людей за родом діяльності та заняття; слова на позначення реалій зі сфери торгівлі, промисловості та обслуговування; лексеми, пов'язані з розвитком технологій та науково-технічним прогресом; назви понять зі сфери медицини; номінації на позначення державних нововведень; назви явищ світового значення тощо. Вони відіграють важливу роль у висвітленні подій, що відбуваються в соціумі, віддзеркалюють сучасні потреби суспільства, нові факти життя, ідеї, тренди, концепції.

Література

1. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2 (32). 2022. С. 3–13.
2. Карпіловська Є.А. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: регулятори системної рівноваги. *Мовознавство*. 2008. № 2–3. С. 148–158.
3. Клименко Н. Новотворення чи мавпування? *Урок української*. 2004. № 10. С. 23–25.
4. Колоїз Ж. В. Основні підходи до визначення лінгвістичного статусу неологізму. *Філологічні студії*. 2008. Вип. 1. С. 27–35.
5. Кондратенко Н. В. Неологізми в сучасному українському політичному дискурсі: семантико-словотвірний аспект. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2014. Вип. 37. С. 151–156.
6. Костусяк Н. М. Динаміка запозичених лексем із першою частиною відео в медіатекстах ХХІ ст.: семантика та проблема кодифікації. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). №2. Ч. 1 2020. С. 18–25.
7. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ ст. : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.

8. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.

Джерела

1. VSN Волинська служба новин [Електронний ресурс] : Режим доступу : URL: <https://vsn.in.ua/>

2. Волинська газета [Електронний ресурс] : Режим доступу : URL: <https://volga.lutsk.ua/view/59223/>

3. Волинські новини [Електронний ресурс] : Режим доступу : URL: <https://www.volynnews.com/>

4. Волинські новини, незалежна громадсько-політична газета «Волинь».

5. Волинь online [Електронний ресурс] : Режим доступу : URL: <https://volynonline.com/>

6. Волинь Post [Електронний ресурс] : Режим доступу : URL: <https://www.volynpost.com/>

Пивоварова Анна,
здобувачка ОР бакалавр,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького.
Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор Мартинова Г. І.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ ЛЕКСИКИ БДЖІЛЬНИЦТВА СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОЇ ГОВІРКИ

Одним з актуальних завдань сучасної діалектології залишається збереження говіркового мовлення, його фіксація на електронні носії та публікування у вигляді діалектних текстів, лексикографічних, лінгвогеографічних і описових праць. Особливої ваги набуває представлення різних тематичних груп назв, пов'язаних із життєдіяльністю людини, серед яких найменш репрезентованою є лексика бджільництва.

Деякі репрезентанти цієї тематичної групи зареєстровані в регіональних словниках, збірниках діалектних текстів і працях описового характеру. Найбільш широко її студіювали М. В. Никончук, О. М. Никончук та В. В. Анохіна [1; 5]. Г. Конторчук розглянула лексико-словотвірну структуру назв бджолої сім'ї в західнополіських говірках [4]. Т. М. Тищенко уклала тематичний словник лексики бджільництва Східного Поділля [6] та проаналізувала назви бджіл у говірках цього регіону [7]. Ареалогію окремих назв бджільництва представлено в «Атласі української мови» [2] та «Лінгвістичному атласі Закарпаття» [3].

Зазначимо, що словник, упорядкований Т. М. Тищенко, належить до праць недиференційного типу, оскільки дослідниця прагнула подати всю лексику, пов'язану з бджільництвом. Представлена авторкою словникова стаття включає реєстрове слово, фонетичні варіанти лексеми із локалізацією, граматичні ремарки, значення із вказівкою на говірку, де його зафіксовано. Реєстр охоплює номінативні одиниці на позначення бджіл та їхніх різновидів, продуктів бджільництва та їхньої переробки, пасічного інвентарю, процесів бджільництва. Як окрему реєстрову позицію подано форми множини лексеми з уваги на те, що в деяких номінативних одиницях – сталих словосполученнях – уживана лише форма множини [6, с. 5].

Метою цієї розвідки є лексикографічне представлення лексики бджільництва лівобережної середньонаддніпрянської говірки села Богодухівка Золотоніського району Черкаської області, що дає змогу зберегти та передати

нащадкам специфічну діалектну терміносистему, а також є кроком до розширення інформації про її склад, особливості семантики й репрезентації, а отже, до створення цілісної картину складу лексики бджільництва в українському діалектному континуумі.

Укладання словника лексики бджільництва середньонаддніпрянської говірки провадили із застосування уже відомих лексикографічних методів та підходів її представлення, однак ширше використано текстографічний підхід, оскільки речення для ілюстрування брали із власноруч записаного діалектного тексту, що уможлиблює точніше з'ясування семантики слова та його синтагматичних характеристик. Ураховавши досвід групування досліджуваного матеріалу, його структуровано на центральні та периферійні підгрупи. До центральних належать такі 8 мікрогруп назв: бджіл та складу бджолої родини (16 лексем); видів маток (9 лексем); бджіл за функцією, виконуваною в сім'ї (10 лексем); порід бджіл (6 лексем); етапів їхнього розвитку та частин тіла (6 лексем); хвороб бджіл (6 лексем); продуктів бджільництва (5 лексем); вуликів, пасіки та їхніх різновидів (13 лексем). До периферійних зараховано 4 мікрогрупи назв різновидів вощини (3 лексеми); різновидів меду (12 лексем); продуктів для бджіл (6 лексем).

Реєстрові слова в кожній мікрогрупі подано за алфавітним порядком у їхній вихідній формі зі збереженням фонетичних, акцентуаційних і граматичних особливостей лівобережної середньонаддніпрянської говірки. Словникову статтю побудовано за такою структурою: лексема (графічний запис); запис слова фонетичною транскрипцією; компоненти граматичних характеристик (форми родового відмінка, множини, рід); семантика лексеми; ілюстрація її слововживання. Розглянемо для прикладу кілька словникових статей. Так, інформацію про загальну назву корисної комахи та її різновиди містять такі словникові статті: **Бжола**, *бжo'ла*, бжo'ли, мн. б'жоли, ж. р., 'назва комахи, що носить нектар': *бжo'ла це та'ка ко'маха / йа'ку 'можна наз'ват' найпрац'о'вит'ішою / а'ле іног'да во'ни ку'сайуц':а*; **Божа бжола**, *божа бжo'ла*, 'божойі бжo'ли, 'бож і б'жоли, ж. р., 'назва бджоли, яка, за людським повір'ям, є символом працьовитості': *йі'йі так назива'ють бо йі'йі нам пос'лав бог / а'би во'на пос'т'ійно прац'у'вала*; **Льотна бжола**, *л'отна бжo'ла*, 'л'отнойі бжo'ли, 'л'отн'і б'жоли, ж. р., 'назва бджоли, яка літає по нектар чи пилок': *це ха'рош і б'жоли / йа'к і / 'можна ска'зат' / у рас:'в'ет'і сил / во'ни ви'кону'ють у'с'і сво'йі 'функц'ійі і йе основ'ними / кор'мил'ц'ами 'вулика*]; **Вуликова бжола**, *вуликова бжo'ла*, 'вуликовойі бжo'ли, 'вуликов і б'жоли, ж. р., 'назва молодої бджоли, яка ледве пересувається і потребує часу, аби зміцніти': *а ше йе 'вуликов і б'жоли / це та'к і сла'б і б'жоли / йа'к і 'т'іки 'вийшли з 'вулика / їх т'реба жс'л'ит'*;

Воровка, во/ровка, во/ровки, во/ровки, ж. р., ‘назва бджоли, що через свій значний вік, не може літати по пилок, а тому краде мед’: *це та/ка бжсо/ла / шо кра/де мед у сво/йїх а/бо чу/жїх /вуликах / йак/шо в д/ругому /вулику сто/рожса не^у ре^у/путає йї/йї з сво/йїми б/жолами*. Синонімічні назви й словотвірні варіанти подаємо в різних словникових статтях: **Лидача бжола**, ли/дача бжсо/ла, ли/дачойї бжо/ли, ли/дач і б/жоли, ж. р., ‘назва бджоли, яка не любить працювати і працює мало’: *ше /дуже по/гано / ко/ли у /тебе у /вулику йе ли/дача бжсо/ла / йа/ка пош/ти не^у при^е/носит[’] /корис /т і /вулику / і в основ/ному /т іки йїс /т ’], див. ледарка, ледацюга.*

Невелика частина реєстрових одиниць – однослівні: *бжсо/ла, т/рутин[’], /нас іка, мед, /вулик, /сушка, пад[’], вош/чина, че^уре^у/це, /жало, голо/ва*, проте частіше трапляються словосполучення, переважно атрибутивні – *укра/йїн /с /ка сте^упо/ва бжсо/ла, сторожсо/ва бжсо/ла, кв іт/ковий мед, /падевий мед, бжсо/лина вош/чина, т/рутне^ува вош/чина, ме/дова /нас іка, зрідка прикладкові конструкції – /вулик ле^у /жак, бжсо/ла бак/фаст*. Зазвичай атрибутивний компонент двослівних номенів реалізує відповідну диференційну ознаку, наприклад, за «місце побутування чи виведення породи» (*укра/йїн /с /ка сте^упо/ва бжсо/ла, /дика бжсо/ла, л ісо/ва бжсо/ла, се^уредн /оро/с ійс /ка бжсо/ла, кар/пац/ка бжсо/ла, італ /йан /с /ка бжсо/ла*), «функція у бджолиній сім’ї» (*/л /отна бжсо/ла, ро/боча бжсо/ла, сторожсо/ва бжсо/ла, ройо/ва /матка*) тощо. Наявність складених назв свідчить про незавершений процес номінації.

Аналіз зібраного матеріалу дає змогу вирізнити окремі фонетичні та морфологічні особливості досліджуваної говірки:

- реалізація [e] в ненаголошеній позиції звуками [ei] та [и]: *мате^уринс /ка с ім/йа, не^ур/га, не^ук/тар, т/рутин[’], ли/дача бжсо/ла;*
- наявність м’яких приголосних [д, т, з, с, л, н] в позиції перед [і] різного походження: */нас ічник, т/рут івка, р і/пак, про/пол іс*, але зрідка перед [і], що походить з *о, приголосний твердий: *стіл і/ник;*
- спрощення в африкатах проривного компонента [дж]: *бжсо/ла;*
- вживання інфінітива дієслів на -ти та -ть: */жалит[’], к/рити, нас ічнику/вати*.

Отже, лексикографічне представлення номенів бджільництва середньонаддніпрянської говірки сприяє збереженню та популяризації багатства народної виробничої термінології, містить нову інформацію про її склад, структуру та семантику, особливості реалізації в конкретній говірці, потенційно є складником регіонального тематичного словника, що забезпечить доступ до неї для майбутніх поколінь.

Література

1. Анохіна В. В., Никончук Н. В. Полесская терминология пчеловодства. *Лексика Полесья* (Материалы для полесского диалектного словаря). Москва, 1968. С. 320–366.
2. Атлас української мови. В 3-х т. Т. 1. Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі. Київ : Наукова думка, 1984.
3. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (лексика). Ужгород, 1958.
4. Конторчук Г. Лексико-словотвірні особливості поліських назв бджолої сім'ї. *Волинь-Житомиричина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. № 22 (II) Житомир : ЖДУ ім. Франка, 2010. С. 28–29.
5. Никончук М. В. Никончук О. М. Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся). Київ : Наукова думка, 1979. С. 204–229.
6. Тищенко Т. Лексика бджільництва Східного Поділля. Умань, 2008. 88 с.
7. Тищенко Т. М. Назви бджіл у говірках Східного Поділля. *Мовознавчий вісник* : збірник наукових праць. Вип. 29. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2007. С. 168–173.

Потужня Вікторія,
здобувачка ОР бакалавр,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького.
Науковий керівник кандидат філологічних наук,
доцент Кочерга Г. В.

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЗВ ОСІБ
(НА МАТЕРІАЛІ «СЛОВАРЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»
БОРИСА ГРІНЧЕНКА)**

Мовна картина світу є явищем, що вербалізує пізнання світу, закріплене в семантиці конститuentів лексико-фразеологічної системи мови. Як результат діяльнійності здатності етносу мовна картина світу має національно-антропоцентричний характер і відзначається складною різношаровою будовою. Її ядерну частину становлять базові для національної спільноти цінності, поняттєві категорії, образи, що виявляють свою культурно-історичну тяглість, і в такій своїй якості є значущими для різних поколінь. Периферію мовної картини світу становлять історично змінні елементи, лінгвокультурна плінність яких залежить як від лінгвальних, так і екстралінгвальних чинників. Такі елементи належать до плану змісту слова й становлять його сигніфікат. Численні дослідження лексичної системи мови дали можливість виділити визначальні параметри, за якими необхідно розрізняти парадигматичні мікросистеми, зокрема ЛСГ. Аналіз мовного матеріалу в межах ЛСГ, на думку багатьох дослідників, є продуктивним і результативним, оскільки дає можливість з'ясувати відношення та виявити системні зв'язки між лексичними одиницями на всіх рівнях мови. Така системна організація одиниць ЛСГ, як зауважує Ф. Бацевич, «проходить на рівні спільної семантики й морфологічної будови слів. Це насамперед означає, що найважливішою семантико-парадигматичною особливістю лексичних одиниць однієї лексико-семантичної групи (семантичного поля) є наявність у структурі їх значень спільної категоріально-лексичної семи (архісеми)» [1, с. 71]. Ж. Соколовська наголошує на критеріях, на основі яких усі лексичні одиниці, з якими сполучається досліджуване слово, можна об'єднати в ЛСГ: а) однорідність лексичних одиниць (слова належать до одного лексико-граматичного класу, мають спільне категорійне значення); б) сигніфікативно-семантична або денотативно-семантична співвіднесеність (залежно від того, яку з них беруть за основу, одержують групу слів, орієнтовану на сигніфікат або на денотат) [4].

Л. Лонська акцентує увагу на наявності спільної категоріальнограматичної семи (слова в групі належать до однієї частини мови, тому мають більшу смислову близькість), подібності узгодження й широкому розвитку функціональної еквівалентності, організації групи на підставі мовних, парадигматичних зв'язків, «зберігаючи при цьому певний зв'язок зі світом речей і сферою понять» [3].

На думку Ф. Жилка, диференційною ознакою ЛСГ є репрезентація в значенні слова його певного семантичного елемента. Саме тому дослідник розглядає ЛСГ як «сукупність слів у тих їх значеннях, де представлена відповідна категоріальна сема» [2]. Така група складається з гіперонімів і гіпонімів, синонімів та антонімів; «елементи лексикосемантичної групи пов'язані відношеннями включення й супідрядності» [2].

Аналіз семантики лексем назв осіб здійснюється через протиставлення окремої назви за певними ознаками іншим компонентам парадигм, у які вона входить. Компоненти виділених ЛСГ, об'єднані на основі спільних ознак семантики, а протиставлені за диференційними ознаками. Назви осіб широко представлені в «Словарі української мови Бориса Грінченка» за ред. С. Єфремова та А. Ніковського, що є важливим джерелом для вивчення лексичної системи української мови загалом. Вивчення будь-якої лінгвістичної одиниці на такому джерелі дасть можливість глибше пізнати мову, з'ясувати ті процеси, які відбувалися в семантичній структурі лексем, дізнатися про соціально-економічний устрій України в ХІХ столітті (адже матеріал для словника брався саме із джерел цього періоду), її адміністративно-державний та територіальний поділ, культурне життя наших предків, дізнаємося про те, якими були родинні стосунки українців тощо, що послугувало актуальністю й новизною нашого дослідження.

Для з'ясування лексико-семантичних особливостей назв осіб було виокремлено інтегральну ознаку, на основі якої виявлено, що найбільшу групу складають назви осіб, що позначали різні заняття людини, зокрема група, що називає людей, які займалися фізичною працею. Ці професії, ремесла майже зникли з життя сучасних українців. Так, не існує сьогодні назв таких професій: *бандурник, бендюжник, брикар, бгайниця, бублейниця, бублейниця, бердник, гладун, браля, бральниця, гаптарка; бараняр, божник, бражник, бражниця, гарбарь; аргат битець* (рос. *каменоломщик*), *байдачник, бізун бланяр, болонкар, скляр бляхар – гамарник, гардівничий* (за риболовлею), *дігтяр*. Архісема 'діяльність' об'єднує слова із такими семами: 'фізична діяльність', 'розумова, мисленнєва діяльність', 'військова діяльність'. На основі названих сем у межах цієї тематичної групи виокремлено такі ЛСГ: 1) ЛСГ назв осіб,

пов'язаних із фізичною діяльністю. Тут виокремлено такі мікрогрупи: «Ремесло», «Робітничі професії». «Сільське господарство», «Торгівля»; 2) ЛСГ назв осіб, пов'язаних із розумовою, мисленнєвою діяльністю, включає такі мікрогрупи: «Судова справа», «Політика», «Фінансова сфера», «Управління, органи самоврядування», «Астрономія»; 3) ЛСГ назв осіб, пов'язаних із військовою справою.

Розглянемо ЛСГ назв осіб, що займаються фізичною діяльністю, представлена одиницями на позначення різних ремесел, робітничими професіями, одиницями, що позначають осіб, які пов'язані із сільським господарством та торгівлею. Мікрогрупа «Ремесло» представлена такими назвами осіб: *бандурник* – «1. Мастер, делающий бандуры» (I, с. 31); *бгайниця* – «Женщина, делающая из теста свадебные хлебы» (I, с. 42); *бердник* – «Мастер, делающий берда» (I, с. 60); *бджоляр* – «Немолодой пчеловод» (I, с. 65); *бортник* – «Пчеловод» (I, с. 65); *бублейниця, бублешниця* – «Женщина, пекущая бублики и торгующая ими» (I, с. 123); *гаптарка* – «Золошвея» (I, с. 331); *гарбарь* – «Кожевник» (I, с. 332); *гладун* – «Веретельник» (I, с. 348); *годинарь* – «Часовщик» (I, с. 359).

Мікрогрупа «Робітничі професії» охоплює такі лексеми: *апаратник* – «Апаратник» (I, с. 9); *аргат* – «1. Работник, наемник. 2. Рабочий на запорожских ловлях, большею частью бездомный бродяга» (I, с. 11); *асфальтник* – «Асфальтщик» (I, с. 13); *байдачник* – «Рабочий на байдаку» (I, с. 25); *балагула* – «Еврей-извозчик на повозке» (I, с. 28); *битець* – «Каменоломщик» (I, с. 71); *бізун* – «2. Плотовщик; рулевой» (I, с. 75); *бляняр* (I, с. 85); *болонкарь* – «Скляр» (I, с. 98); *бляхар* – «жестяник, жестянных дел мастер» (I, с. 90); *боднарь, бочар* – «Бондарь» (I, с. 95); *брукар* – «Мостовщик» (I, с. 120); *вантажник* (I, с. 147); *гардждаджій* – «мастер, уст. гард» (I, с. 333); *гардівничий* – «Надзиратель за рыболовнями» (I, с. 333); *гамарник* – «Плавильщик» (I, с. 330); *давець* – «Подающий, даватель» (II, с. 3); *дегтярь* – «дігтярь» (II, с. 3).

Група «Сільське господарство» представлена такими одиницями: *артільник* – «Артельщик» (I, с. 12); *бендюжник* – «1. Ломовик; ломовой извозчик» (I, с. 58); *брикар* – «Ломовой извозчик» (I, с. 58); *браля, бральниця* – «Работница, дергающая коноплю» (I, с. 108); *ватажник* – «Пастух овец» (I, с. 151); *верший* – «Работник, заканчивающий верх стога» (I, с. 166); *віяльник* – «Веющий зерно» (I, с. 296); *возильник, возій* – «работник, нанятый для перевозки хлеба» (I, с. 302); *воловик* (I, с. 304); *воляр* (I, с. 308); – «Воловый пастух», *волочільник* – «Работник, боронующий после посева» (I, с. 307); *гайтів* – «Польовий сторож» (I, с. 324).

До мікрогрупи «Торгівля» належать такі лексеми: *бакалійник*, *бакалійниця* – «Торговець/торговка бакалейними товарами» (I, с. 26); *бараняр* – «1. Торговець баранами» (I, с. 34); *баришівник* – «Посередник при покупке, фактор, маклер» (I, с. 36); *божник* – «3. Продавець ікон» (I, с. 95); *бражник*, *бражниця* – «продавець (продавщица) браги» (I, с. 108); *гандляр* – «Барышник, торговець, макляр» (I, с. 329).

До мікрогрупи «Спорт» належать такі лексеми: *бігун*, *бігунець*, *бігунчик* – «Бегун, скороход» (I, с. 72). Мало засвідчено лексем, пов'язаних зі спортом. Його інколи зараховують до ЛСГ «Культура». Ураховуючи фізичні навантаження людини під час спортивних дій, процесів, вважаємо за доцільне зарахувати спорт до ЛСГ, пов'язаної з фізичною працею людини.

Отже, здійснений аналіз фактичного матеріалу дав можливість дослідити динамічні процеси в семантичній структурі аналізованих лексем, зокрема процеси архаїзації лексем та зміни в їхньому значенні. У процесі дослідження виокремлено групи лексем на позначення осіб, які повністю вийшли з ужитку у зв'язку із зникненням понять, які вони позначали, та назви осіб, що мають відповідники в сучасній мові (архаїзми). Дослідження лексико-семантичних груп назв осіб засвідчив переважне вживання застарілої лексики, частина вийшла з активного вжитку через зникнення професій, занять, ремесел, інші назви мають синоніми-відповідники в сучасній мові, третю групу складають назви, що функціонують і тепер: одні з тим самим значенням, інші змінили, звузили чи розширили своє значення.

Література

1. Бацевич Ф., Космеда Т. Очерки по функциональной лексикологии. Львов: Світ, 1997. 392 с.
2. Жилко Ф. Т. Про семантичні поля української мови. *Українська мова і література в школі*. 1971. № 12. С. 25–32.
3. Лонська Л. Класифікація лексем на позначення осіб (на матеріалі «Зведеного словничка пояснення слів з видань творів Івана Франка»). *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки»*. Київ : Міленіум, 2016. С. 74–81.
4. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (Анализ семантической структуры слова). Киев: Вища школа, 1979. 192 с.
5. Словник української мови: у 3-х т. Т.1. а – г. / Редактори: акад. С. Єфремов, А. Ніковський. Упорядкував: Б. Грінченко. Київ : Видав. дім Дмитра Бураго, 2017. 428 с.

Приймачок Оксана,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ СУЧАСНОГО ТЕКСТУ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

У період повномасштабної російсько-української війни наше суспільство стало кардинально іншим, зміни відбулися в усіх сферах нашого буття, але для їх осмислення потрібен час і спеціалісти, які допоможуть з цим розібратися й зробити висновки. З початком війни змінилася й наша мова, і першою, хто не просто це зафіксував, а фахово проаналізував, стала дослідниця й головна редакторка видавництва «Віхола» Ольга Дубчак. Вона змушена була перервати свою чудову мовознавчу серію («Чути українською. У світі звуки[ў] і букв», «Бачити українською. Слово в мовній картині світу») і написати третю книгу «Перемагати українською. Про мову ненависті й любові» [1], контент якої, створений у руслі когнітивної лінгвістики, хоч і став «вимушеним невеличким з'їздом із філологічного шосе» (Р. Гаджієв), але виявився конче необхідним для осмислення сучасних реалій.

Про нову риторичну науку загалом і мову професійного спілкування зокрема є вже чимало напрацювань (Г. Дядюра, А. Загнітко, Н. Зелінська, Н. Кочукова, О. Мельник, Н. Непійвода, О. Приймачок, П. Селігей та ін.), у яких акцентовано індивідуалізацію автора роботи, бажаність емоційно-експресивного компонента, діалогічність текстової організації, використання стилістичних і риторичних прийомів впливу на уявного реципієнта, тобто осмислену цілеспрямовану гуманізацію викладу.

Тепер, урахувуючи складну мовну ситуацію і повномасштабну російсько-українську війну, поява професійного контенту для популяризації української мови в Україні стає справою державної ваги і ключовим фактором нашої перемоги. Тому метою цієї роботи буде характеристика різномірних експресивних засобів тексту книги про нашу мову, написаної в часі війни.

Як відомо, домінантними ознаками науково-популярного підстилю є комбінування різностильових ознак, редукція наукової інформації, широке використання розмовних рис з опертям на життєвий досвід та емоційний інтелект читача. Ось як авторка обґрунтовує необхідність словесного вираження своїх емоцій, оцінок і бажань: *Експресивна лексика – це дуже корисна у стресових ситуаціях штука, що допомагає висловити почуття чи*

ставлення до трешу, який відбувається навколо, і трохи відтермінувати протікання власного даху... Не буває національних мов без експресивної лексики і ... без лайливих слів. Бо хто, як не вони, допомагає нам вирулювати із цього всього пекла? [1, с. 29]. Саме тому на сторінках професійно спрямованого мовознавчого дослідження знаходимо, окрім книжної лексики (слів з абстрактним значенням і термінів), чимало не притаманних класичному науковому тексту слів. Це і розмовно-просторічні елементи (*бісити, бурчати, вирулювати, вишкіряться, відосик, титнути, довбаний, доколупатися, достобіса, закошмарити, замахатися, заморочуватися, здохнути, ідіот, кевкати, круто, нап'яжно, ніштяк, оскажений, подекувати, поребрик, почвара, примазатися, смердючий, тупий, убогий*), зменшувально-пестливі форми (*бідося, бронік, воріженьки, городик, жартик, зрадонька, квартирка, маленький, рідненький, мовонька, мовусенька, мовенятко, нічогенький, правдонька, самісінський, цікавенько, хрюня-рожевуня*), сленгізми (*бомбанути, гуглити, двіж, кеи, мімімішний, мінуснути, спойлер, треш, тролити, харити, хейт, фішка* тощо). Таке стилістичне й експресивне багатство сприяє засвоєнню нової інформації, і вона починає здаватися знайомою і не такою важкою для сприйняття.

Пишучи про мову ненависті й любові в часі війни, О. Дубчак не може обійтися без відповідної лексики: *Ми вже так багато знаємо з воєнної термінології, надзвичайно вправно пересипаємо свої розмови військовим жаргоном і зі швидкістю хаймарсів опановуємо неологізми, підлаштовуючи їх під категорії української мови* [1, с. 111]. З граматичного боку левову частку військової лексики складають іменники, а з тематичного – це абстрактні поняття (*бій, війна, вогонь, ворог, вторгнення, евакуація, звірство, наступ, перемога, поразка, смерть, повітряна тривога, ціль, удар, фронт*), назви озброєння (*арта, артилерія, боєприпас, броня, бронетехніка, вертоліт, гаубиця, джевелін, зброя, калібр, кулемет, ракета, стінгер, танк, хаймарс*). У номінаціях груп чи родів військ переважають словосполучення та аббревіатури (*Армія SOS, батарея, бойова частина, броньована бойова машина, військові, військкомат, волонтери, розвідувальні підрозділи, сухопутні війська, тактична ланка, Генштаб, ЗСУ, ДПС, ДСНС, Нацгвардія, НАТО, тероборона, ППО, ПТРК* тощо). А ще низка власних назв українського озброєння, етимологію яких розкриває авторка: РСЗВ «Вільха» (тактичний ракетний комплекс з коригованим боєприпасом), «Стугна-П» (протитанковий ракетний комплекс), «Верба» (реактивна система залпового вогню), «Богдана» (колісна самохідна гаубиця). Найцікавіше, що вся ця воєнізована лексика органічно вплетена в розповідь про закони і правила української мови. Саме в такому контексті цей

складник є особливо експресивним. Наприклад: «Слово, чому ти не твердая криця?» – писала Леся Українка. Це хто тут не твердая криця? – обурено відповідає наша мова сьогодні. Цілком навіть твердая, цілком навіть криця. Броня! Кулемет! Джемелін! [1, с. 17]; Щоб крити ворога не артою, а мовою, не потрібно проходити спеціальних навчань і комісій у військкоматі [1, с. 18]; У називанні зброї, що стріляє й робить смерть ворогу, наші розробники дендроніми дуже котирують [1, с. 77].

Досить багато дієслівних форм і сполук у дослідженому тексті отримує додаткову мілітарну сему, яка теж експресивно вражає: бити, битися, боротися, грабувати, твалтувати, калічити, крити, ненавидіти, нищити, палити, завдавати шкоди, зазнавати поразки, коїти звірства, множити на нуль, робити смерть, уразити ціль тощо.

Ще однією розлогою лексико-семантичною групою з виразним емоційно-експресивним потенціалом є назви ворога; традиційні фахово проаналізовані в першому розділі книги «Багатойменність зла», а новотвори й авторські перифрази – упродовж усього видання. «Просто неймовірно: із собаками й свинями все гаразд, а от зі свинособаками – вже ні. А чому ж так?» [1, с. 27] – ставить авторка проблемне питання і дає вичерпну відповідь. Ми дозволимо собі лиш перелічити всі номінації, що моделюють образ ворога в тексті досить невеликого обсягу: росіяни, русня, рашисти, московити, москалі, кацапи, мокшани, лаптеногі, ватники, колоради, орки, орда, свинособаки, рускій мір, росіянські воїни тощо. За шкалою експресії ці назви, напевно, можуть поступитися тільки індивідуально-авторським перифразам на кшталт *ординська навала, божевільний / недорозвинений / здичавілий північний сусід, псевдонарод, божевільний маніяк із радянською зброєю в руках і відсутністю мозку в голові, біологічний організм, неприємне людоутворення, російсько-бурятсько-удмуртський солдат, оскаженілі нелюди, фашисти на букву р, рашкостанські щелети, імперські ідіоти, рашистські почвари; Рашкостан, Кацапстан, Мордор*, і все це в супроводі лінгвістичних коментарів, як-от: *З якої ж літери писати назву їхніх боліт?* [1, с. 49].

На рівні деривації теж є чимало чинників експресивного впливу на читача: «На сцену виходить український словотвір» [1, с. 48], – метафорично зазначає О. Дубчак і демонструє його можливості. Окрім того, вона сама створює okazionalizmi: *...якщо підступне почуття всепропальності вже підточує вас ізсередини...* [1, с. 14]; *Наші боги війни, ви нескінченніші за Космос* [1, с. 16]; *Називаючи вбивць і мародерів ... орками, ми їх ірреалізуємо, олітературнюємо, офантазовуємо* [1, с. 44]; *А можна по-нашому, по-мовознавчому, порівняльно-історично* [1, с. 75]; *Суфікс –к– на цьому не*

зупиняється і може дозволити собі зменшувально-пестливиту... [1, с. 102]; *І ось вам супермегановина* [1, с. 135]. Як і в кожному експресивно насиченому тексті, тут досить частотні форми прикметників найвищого ступеня порівняння і суб'єктивної оцінки: *супероригінальна літера і, суперруські слов'яничі росіяни, найнеобразливіше прізвисько, якнайпряміший сенс слова, найневдячніші розділи й параграфи, якнайдетальніше виписаний образ москаля, якнайактуальніше для нас сьогодні*. Подібні оцінно-експресивні елементи, пов'язані з прикметниками та прислівниками, характерні навіть для текстів власне наукового стилю [2]. Тут вони фактично стають епітетами, яких у цьому науково-популярному тексті чимало: *Наша калинова, наша лагідна й ніжна мовонька з ласкавої й приязної мовусеньки, якою ми її звикли чути з дитинства, перетворилася на суворий, жорсткий і навіть жорстокий конструкт* [1, с. 17]; *Цвіт нашої нації на черговому безглуздому витку історії кинувся в смертельний бій* [1, с. 17].

Ще одним засобом експресивності фахового тексту є метафора, яка в цьому жанрі не тільки його увиразнює. Насамперед вона здатна органічно поєднати раціональне й емоційне, тобто саме завдяки метафорі можна зацікавити читача науковою інформацією й полегшити її сприйняття: *Головне зараз, щоб не хибили наші воїни, палячи русню не з річки, а з фантастичної зброї, що міцно тримається за автентичність* [1, с. 76]; *Історично річку Стугну неабияк помотало...*[1, с. 73]; *Українські письменники, як ті, хто тонко відчуває значущість національних символів, взагалі мають з вербою зворушливі стосунки* [1, с. 89]; *Перше речення цього розділу демонструє техніку, яку українська мова практикує століттями, впевнено обходячи решту мов світу в змаганнях за титул «Найніжніша». Зі свого першого місця вона, помахуючи золотим кубком, показує вниз язика...* [1, с. 99]; *Коли рашисти полізли на Київ, веселоцям настав край, а паляниця перетворилася на справжній шиболет* [1, с. 57]. Зрештою, назви усіх книжок трилогії Ольги Дубчак теж метафоричні, а остання – *Перемагати українською* – на наше переконання, глибоко символічна.

На синтаксичному рівні найпомітнішим засобом текстової експресії є повтори (це й повтори спільнокоренових слів, граматичних форм, окремих слів як у межах одного речення, так і кількох сусідніх), наприклад: *Розмовляючи українською, ви робите боляче ворогові, а це дуже й дуже немало. Прийнявши рішення забувати російську..., ви перейшли на бік світла й добра, а це дуже й дуже сильно* [1, с. 18]; *«Чуже» дорівнює «не моє», дорівнює «страшне», дорівнює «погане», дорівнює «вороже»* [1, с. 28]; *«Верба» біла, б'є й битиме клятих окупантів, аж допоки не виб'є їх з нашої землі остаточно* [1, с. 85]; *Як і вільха, слово верба в українській мові сягає давнешньої давнини* [1, с. 91]; *І за*

вами чесно-пречесно ніхто не стежитиме [1, с. 130]; Багато-пребагато читати українською (книжки, блоги, оголошення в метро, та будь-що) [1, с. 131]; Босоноге дитинство на річці – це вільха. Дорога вздовж поля – це вільха. Ліс велосипедний і грибний – це вільха [1, с. 82]. Однак частіше використано семантичні повтори, що лежать в основі градації: Ми стали тривожні, налякані, люті, озлоблені [1, с. 17]; Те, що ми відчуваємо, є радше ненавистю, зневагою, огидою [1, с. 19]; ...треба пройти, пролізти, проповзти дуже непростий шлях [1, с. 70]. Ця стилістична фігура полягає в нагнітанні засобів художньої виразності для підвищення їхньої смислової значущості.

Парцеляція, тобто спосіб представлення єдиної синтаксичної структури кількома окремими фразами, теж доволі сильний прийом. Усі сегменти графічно (тобто наочно) відокремлені розділовими знаками, а отже, обов'язково привертають увагу читача. Ця книжка – про мову Перемоги. Про українську мову [1, с. 14]; І це абсолютно нормально. Але: для цивілізованого світу [1, с. 20]; Щоб стати прислів'ям або приказкою, мовній одиниці треба подолати тривалий шлях формування. Дуже тривалий шлях [1, с. 31]; ...убогі не мали своєї самоназви до XVIII століття. Вдумайтеся, будь ласка. До. Вісімнадцятого. Століття [1, с. 32]; Суржик – дуже натуральна штука. Її вбираєш фактично з молоком. Рослинного походження... Ви точно. Сто відсотків. Не заговорите і не напишете суржиком. Просто тому, що це не ваше надбання [1, 135].

Гумор, іронія, сарказм як тропи в професійно зорієнтованому тексті настільки рідкісні (якщо загалом можливі), що важко навіть відшукати відразу приклад. У післямові до «Перемагати українською» авторка пише: «Чи можна під час повітряних тривог думати про мовні категорії? Чи припустимо після трагічних подій у Бучі, Маріуполі, Вінниці, Одесі, Сергіївці, Краматорську дозволяти собі жартувати? Ніхто цього не знає» [1, с. 124]. Тексти Ольги Дубчак у цьому плані – приємне відкриття, адже її жарти додають оповіді виразності, а читачам – оптимізму. Фігурування русні в одному ряду зі словами бридня, фігна й одним загальновідомим словом на х – це надзвичайно приємна річ [1, с. 49]; Уявляєте, народжуєтеся ви й дізнаєтеся, що ви – росіянин? Жах який, не уявляйте такого ніколи [1, с. 51]; Звісно, нічого подібного в реальності не існує: ані російськомовної, ані іспаномовної щелепи. Існує тільки щелепа окупанта, в яку треба бити [1, с. 53]; От що воно таке, та паляниця? Палка? Так то палиця. Клубніка? Так то полуниця. Непонятно... [1, с. 59]; Кропива і оголена ду... душа єдині! [1, с. 93]; Обпекти шкіру кропивою – корисно, стверджують, утираючи сльози, дослідники [1, с. 95]; ...образливі імена росіян: і мокшани, і лаптеногі, і ватники, і колоради, і під... Багато, словом [1,

с. 51]; *Ну, і як тут не провести паралель між вільхою, що покращує ґрунт, і «Вільхою», що вкладає в цей ґрунт окупанта?* [1, с. 84].

Окрім засобів мовної експресії, у тексті трилогії застосовано чимало спеціальних риторичних прийомів, детально проаналізованих нами в окремій статті [3]. У третій книзі спостережено використання ще одного – звертання до народної творчості, а саме прислів'їв і приказок, що не тільки органічно вплетені в авторське мовлення, але є правдивою ілюстрацією і доказом тих речей, про які йдеться. *Хоч і добрий чоловік, але ж москаль!* [1, с. 31]; *Бог створив цапа, а чорт кацапа* [1, с. 37]; *Тату! Чорт у хату лізе! – Нехай! Аби не москаль!* [1, с. 36]; *А багато було людей у церкві? – Людей, мамо, не було, тільки самі москалі* [1, с. 37]; *Не я б'ю, верба б'є* [1, с. 85]; *Без верби й калини нема України* [1, с. 85]; *Добре йому, як голому в кропиві* [1, с. 93].

Отже, у черговій книзі «Перемагати українською» мовознавчої серії Ольги Дубчак оцінно-експресивну функцію виконують різноманітні мовні одиниці: це і різноманітна лексика (особлива як за стилем, так і за сферою вживання, загальноживана й індивідуально-авторська, у прямому й переносних значеннях тощо), і засоби українського словотвору, й окремі граматичні конструкції. Надзвичайно продуктивним є використання тропів і фігур у дискурсі професійного спрямування, адже всі вони мають чітке прагматичне завдання – зробити цікавою й доступною наукову інформацію. А наявні невербальні й візуальні компоненти книги (таблиці, схеми, ілюстрації, світлини, карикатури) стають додатковим експресивним сегментом текстотворення.

Література

1. Дубчак О. Перемагати українською. Про мову ненависті й любові. Київ: Віхола, 2022. 144 с. (Серія «Наукпоп»)
2. Дядюра Г. М., Колесник Д. М. Мовні засоби в науковій творчості В. Бондарчука. *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка*. Сер.: Філологічні науки (мовознавство). 2020. № 13. С. 42–46.
3. Приймачок О. І. Риторика фахового науково-популярного дискурсу (на матеріалі мовознавчої трилогії Ольги Дубчак). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2023. № 59. Т. 3. С. 40–44.

Процик Ірина,
*доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри олімпійської освіти,
Львівський державний університет фізичної
культури імені Івана Боберського*

УКРАЇНСЬКІ ТЕРМІНИ ВІДБИВАНКИ (ВОЛЕЙБОЛУ)

Сучасні проблеми й труднощі з унормуванням галузевих терміносистем української мови щоразу змушують сягати до джерел – до початків формування системи спеціальних назв певної науки чи сфери людських знань і діяльності. Адже неможливо впорядкувати ту чи ту термінологію, не знаючи, які назви функціювали в ній раніше, а лише орієнтуючись на реальний стан сучасних терміносистем, зазвичай зумовлений негативними колоніальними впливами советського тоталітаризму 30–80-х рр. ХХ ст.

У кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. однією з найбільш зросійщених була мова українського спорту. На жаль, і досі в ній функціює чимало кальок і росіянізмів. В останні десятиріччя додалася ще одна проблема – надмірне запозичання спортивних термінів із чужих мов, насамперед з англійської.

У цьому дослідженні розглянуто один із шляхів унормування спортивної терміносистеми української мови, який пропонує максимально використати питомі спортивні терміни першої третини ХХ ст., про існування яких мовці інколи навіть не здогадуються, бо ці назви першими потрапили під заборону советських уніфікаторів мови спорту, головним завданням яких було максимально зблизити українську й російську спортивні терміносистеми. Через те, що опрацювання українських термінів із багатьох видів спорту, зокрема й волейболу, започаткували українці з Галичини, советські ідеологи злиття мов і націй кваліфікували цей великий пласт спеціальної спортивної лексики як одиниці діалектні, застарілі, рідковживані, відповідно маркуючи їх у словниках.

Актуальність термінологічних студій у діахронному аспекті беззаперечна, хоча б з огляду на те, що лексика окремих спортивних дисциплін першої третини ХХ ст. практично не відома широкому загалові прихильників спорту, ба навіть спортивним фахівцям. Тому дослідження її вкрай потрібне насамперед через те, що багато з цих назв мають перспективи повернутися до сучасної спортивної терміносистеми, а також для того, аби не траплялися ситуації, коли ці спортивні терміни вводять до словників нової лексики, сприймаючи їх за сучасні інновації.

У цій розвідці йтиметься про національну волейбольну термінологію початку ХХ ст., яку представлено в одному з перших українських підручників із цього виду спорту – «Відбиванка» [1; 2], що його підготував до друку активний діяч гімнастично-спортивного руху в міжвоєнній Галичині, дипломований викладач тіловиховання Степан Гайдучок. Інтерес викликає вже сама назва підручника, адже автор використав у ній національний термін – *відбиванка* – відповідник до англійської назви *волейбол* – рухова гра, започаткована в США у 90-х рр. ХІХ ст. [2, с. 78], яка поширилася в Україні наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст., ймовірно завдяки українцям, які повернулися з еміграції [1, с. 3–6], передовсім із тодішньої Чехословаччини [2, с. 8; с. 78], де на початку 20-х рр. перебувало багато інтернованих українських вояків – учасників національних визвольних змагань [2, с. 20; с. 80–82], які в Чехії опанували гру [2, с. 80–82], яка розповсюдилася тут на початку ХХ ст., а згодом популяризували її в Україні [2, с. 82–85]. Правдоподібно, що певна орієнтація на чеські термінологічні традиції, що віддавна ґрунтувалися на пуристичних засадах термінотвору, і власні переконання щодо творення української терміносистеми спорту на національній основі, які сформувалися в гроні однодумців і послідовників започатковувача українського тіловиховання, популяризатора багатьох видів спорту й організатора спортивного життя українців Івана Боберського, який активно творив українські спортивні терміни, стали поштовхом для Степана Гайдучка опрацювати систему національних термінів відбиванки.

У дослідженні аналізом охоплено волейбольні терміни з праці Степана Гайдучка «Відбиванка» [1], що побачила світ у Львові в 1930 р. у друкарні «Сокола-Батька». Необхідність унормування сучасної терміносистеми волейболу зумовлює потребу детально розглянути історію формування та розвитку українських термінів цього виду спорту, передовсім під кутом зору можливості використання спеціальних назв першої третини ХХ ст. у сучасній волейбольній термінології. Популяризації українських термінів відбиванки сприятиме вихід у світ репринтного видання підручника Степана Гайдучка «Відбиванка» [2], здійснене в 2021 р. завдяки старанням науковців Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського Андрія Сиви та Володимира Левкова, які підготували до передруку посібник, що був бібліографічною рідкістю, доповнивши текст необхідним науковим апаратом.

Для аналізу застосовано тематичну класифікацію термінів, зафіксованих у «Відбиванці» Степана Гайдучка, що дало змогу розглянути спеціальні назви відбиванки в межах тематичних груп і простежити поняттєві, лексико-семантичні та синтагматичні зв'язки між ними.

Серед **назв гри** функціює два терміни – англiзм *volley-ball*, який автор українського підручника вживав рідко й до того ж щоразу в дужках після власне українського терміна *відбиванка*, утвореного від дієслова *відбивати*, що називає основну дію у волейболі – відбивати м'яч. Цей питомий термін-неологізм створив, як згадує Степан Гайдучок, активний діяч спортивного руху в Галичині, член українського «Сокола» й учитель тілового виховання Павло Зимає.

У групі **назв регламенту** однаково функційними є українські терміни *правила гри* і *притиси гри*, які називають 'основні засади волейбольної гри'.

Найчастотнішим терміном, що його використовували для **найменування майданчика для гри у волейболі**, як і в інших ігрових видах спорту в Галичині першій третині ХХ ст., була власне українська лексема *грище*, утворена від твірної основи інфінітива дієслова грати за допомогою суфікса -ищ. Дуже рідко вживано назву *поле*, утворену семантичним способом від загальноживаного слова внаслідок довантаження його значення терміном змістом. Цей питомий термін, переважно функціював для **називання частин майданчика для гри у волейбол**, щоправда частіше його вживано в складі терміносполучень *поле противника*, *противне поле*, *чуже поле* та як складник антонімічної назви до цих терміносполук – *власне поле*. Ще однією дуже функційною назвою для найменування 'частини волейбольного майданчика' є термін *половина грища* та його зредукований однослівний варіант – *половина*.

Елементи розмітки майданчика для гри у волейбол – *лінії грища* – мали такі **назви**: *чолові лінії*, *чолові* – 'короткі поперечні лінії волейбольного поля', *бічні лінії*, *бічні* та *побочини* – 'поздовжні лінії з боків майданчика', *серединна лінія*, *серединна* – 'лінія, що поділяє поле впоперек на дві рівні частини'. Специфікою розмітки волейбольного майданчика було позначення *місць подачі* – 'квадратів розміром 1х1 м у правих кутах уприуту до чоловіх ліній за межами поля для гри'.

Невелика група **назв волейбольного інвентарю** охоплює збірну назву *приладдя* та терміни, що номінують елементи волейбольного приладдя, – *сітка*, *мяч*¹ і синонімічні найменування 'стовпців для розвішування сітки' – *стояк*, *стовп*, *стовпчик*.

Для **називання волейбольного матчу** використано, як і в термінології інших командних видів спорту першої третини ХХ ст., назви *змагання* і *стріча*, а для найменування 'першості між волейбольними командами' – питомий термін *першенство*. Для диференціювання матчів, проведених поза рамками першості, результати яких не враховують у підсумковому рейтингові виступів

¹ У прикладах термінів, узятих із підручника Степана Гайдучка «Відбиванка» (Львів, 1930), збережено тогочасний правопис.

команд у першості, вживано спеціальну назву *товариська стріча*. Іменникові синонімічні терміносполуки *переведення змагань* і *переводження гри* та дієслівні термінні словосполучення *переводити змагання*, *грати змагання*, *розіграти змагання*, *відограти змагання* окреслюють поняття, пов'язані з організацією та проведенням матчів відбиванки.

Терміни для **називання частин волейбольного матчу** – це лексеми *грайка*, *півграйка* та словосполучення *частина гри*, *часть гри*. Найфункційнішим із цих спеціальних назв був термін *півграйка* (допоки не змінено правила гри у волейбол, за якими матч мав дві частини). Степан Гайдучок наводить ще й термін *черга*, коментуючи, що його вживано на позначення частин волейбольного матчу в підсоветській Україні. Завершення частини гри у відбиванці супроводжується переходом гравців з однієї половини поля на іншу, що мало спеціальну назву – *зміна піль*.

Для **називання команд** у відбиванці використовувалося термін *дружина* чи *дружина відбиванки*. Оскільки у волейболі команди диференціюють за гендерною та віковою ознакою, то для відображення в назві цих характеристик використано словосполуки: *жіноча дружина*, *мужеська дружина*, *хлопяча дружина*. Для найменування команд-суперниць вживано терміни *протівні дружини* чи *протівники*. Команда, що перемогла в матчі, називалася *побідною дружиною*, а та, що програла, – *побідженою дружиною*. Команда, що репрезентувала місто чи країну на представницьких змаганнях, мала назву *репрезентаційна дружина*.

Для **найменування гравців** у відбиванку використовувалося питомий термін *грач*, утворений за продуктивною в українській мові словотвірною моделлю від дієслова *грати* з додаванням суфікса –ач, що вказує на особудіяча. Залежно від місця розташування на полі та функційних обов'язків під час матчу, гравці могли бути *нападачами*, що займали місця в першому ряду – ближче до суперника, й зосереджувалися на атакувальних діях, або *поміччю*, що творила другий ряд дружини та грала в захисті й допомагала нападникам. Місце волейболістів із лівого чи правого боку майданчика відображали в складених назвах їхніх ігрових амплуа: *лівий / правий грач нападу*, *лівий / правий грач помочі*, *лівий / правий помічник*. Ще однією диференційною ознакою, однак ситуативною, яку використано у волейболі для творення назв гравців команд, є момент матчу. Під час того ігрового моменту поєдинку, коли дружина подає м'яч, гравці називаються *подавачами*, якщо ж вони приймають м'яч, то є *приймачами*. Гравці однієї дружини мали назву *співграчі*, а гравці-суперники – *протівники*. Для називання волейболіста, що перебував у запасі й міг вийти на заміну, вживано терміни *запасник*, *запасний грач*, *запасний*.

Окрім номінацій волейболістів до групи **назв учасників матчу відбиванки** належать найменування *суддів* чи *безсторонників* (цей термін дуже точно вказує на головне завдання судді – безстороннє суддювання під час матчу), між якими поділено функції, й, відповідно до них, диференційовано назви цих учасників поєдинку: *головний суддя*, *бічний суддя* та *писар* (фіксував набрані очки та разом із головним суддею готував звіт про матч).

Термінами на позначення **результату матчу** були лексеми *виграна* і *програна*, утворені від відповідних дієслів – *виграти* і *програти* – у термінних словосполученнях *виграна стріча*, *програна стріча*, які згодом зазнали редукування внаслідок мовної економії. Результативність матчу підраховувано відповідно до ‘кількості набраних очок’ – *здобутих точок*.

Найбільшими за наповнюваністю є тематичні групи назв ігрових моментів та назв дій у волейболі, що цілком логічно, адже ці терміни передають динаміку самої гри у відбиванку.

У групі **назв моментів гри у волейбол** центральними є терміни, похідні від назви основної дії у волейболі – відбивати м’яч, а саме: *відбивання м’яча*, *сліпе відбивання* (коли гравець стоїть спиною до половини поля суперників і не бачить, куди відбиває м’яч). Розташування гравців на полі мало назву *уставка*, рідше вживано термін *розставка*. Особливістю волейболу є постійні ‘зміни місць гравців під час матчу, зумовлені специфікою ігрових ситуацій’. Ці моменти гри мали назви: *зміна уставки*, *зміна в уставці*, *зміна місць* (у дружині), *зміна місць у розставці*. Важливим елементом у волейболі є ‘подавання м’яча’, що мало назви: *загривка*, *подавання*, *подача мяча*, а також ‘втрата права подавати м’яч’ – *втрата подачі*, *втрата права подавання*. Для називання ‘помилки і порушень правил гри під час матчу’ вживано термін *промах*, який найчастіше функціював у складі терміносполук: *промах в часі гри*, *промах в часі подачі*, *промахи подавачів*, *промахи приймачів*, *переривати гру за промахи*. Антонімічними за значенням є терміни *мяч у грі* та *мяч поза грою*, що окреслюють специфіку цих ігрових моментів, коли м’яч перебуває на полі чи вийшов поза його межі. Кілька термінів називають моменти гри, коли волейболісти підскакують до м’яча: *підскоки за мячем вперед*, *підскоки за мячем в бік*, *підскоки назад*, *якщо мяч іде просто в лице*.

У групі **назв дій гравців у волейболі** багато термінів із часто вживаним у спорті дієсловом *грати* та його похідниками – *виграти*, *програти*: *грати гру*, *грати півграйку*, *грати в лінії нападу*; *виграти дві грайки під ряд*, *програти першу частину гри*. Найбільше спеціальних волейбольних назв утворено проте від центрального в цій терміносистемі дієслова *відбивати* / *відбити*: *відбивати мяч*, *відбити мяч кулаком* / *кінцем пальців*, *відбивати мяч правою* / *лівою рукою*,

відбивати м'яч на противника на порожні місця, не відбивати м'яч до противника на грача, відбити м'яч понад сітку, відбити м'яч якою небудь частию тіла вище пояса, відбити м'яч частиною тіла нижче пояса, серед яких і кілька термінів-синонімів: відбивати м'яч однією долонею – відбивати м'яч одnorуч, відбивати м'яч двома долонями – відбивати м'яч обіруч, відбивати м'яч хребтом руки – відбивати м'яч рубом (ребром долоні). Продуктивними у творенні термінів відбиванки є дієслова *вдаряти* і *бити* та його похідники – *вибити*, *перебити*, *підбити*, *добити*, а також *брати*, *приймати*, *подавати*, які в поєднанні з лексемою *м'яч* творять велику кількість три- і багатокомпонентних термінів-словосполучень. Із дієсловом *боронити*, яким окреслено специфіку захисних дій, також утворено цілу низку волейбольних терміносполук.

Найціннішим спостереженням, який дав аналіз термінів відбиванки першої третини ХХ ст., є те, що в усіх тематичних групах волейбольних назв ужито майже виключно питомих лексем. Частка позичених і гібридних спеціальних назв дуже невелика (*volley-ball*, *лінія грища*, *репрезентаційна дружина*). Навіть у порівнянні з українськими терміносистемами інших видів спорту, які сформувалися в Галичині до Другої світової війни, відсоток чужомовних позик у волейбольній термінології мінімальний. Одним із чинників, гадаю, було те, що на противагу до зламу ХІХ–ХХ ст., коли формувалася українська термінолексика більшості галузей знань, у 20-ті рр. ХХ ст. засади національного термінотворення вже було сформовано, апробовано й усталено. Головними настановами українських термінотворців були: максимальне використання питомих слів мови шляхом їх термінізації, пошук національних відповідників до чужих назв і творення неологізмів із ресурсів української мови, а лише у виняткових випадках – позичання. Цими постулатами слід керуватися й у сучасних умовах, тим більше, що в багатьох випадках можна повернути вдалі терміни-інновації першої половини ХХ ст., проскрибовані в советський період. Українська термінологія відбиванки, сформована в міжвоєнний період, може стати добрим прикладом таких трансформацій.

Література

1. Гайдучок С. Відбиванка. Львів : Накладом «Сокола-Батька», 1930. 40 с.
2. Гайдучок С. Відбиванка [Репринтне відтворення видання 1930 р.]. Упоряд. В. Левківа, А. Сиви. Львів : ЛДУФК ім. Івана Боберського, 2021. 112 с.

Скорук Ірина,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ПОЛЬСЬКІ ПРІЗВИЩА В АНТРОПОНІМІКОНІ М. ЛУЦЬКА

Вивчення регіональної антропонімії – одне з найважливіших у сучасному українському мовознавстві. Дослідники розглядають власні особові імена та особові спадкові назви як мовне явище в аспекті лінгвістичного й історичного розвитку. Виявляють специфічні регіональні риси антропонімів, що виникли внаслідок мовних взаємовпливів народів, які здавна заселяють Україну. Наприклад, польські прізвища мешканців Дрогобича кінця XVIII – початку XIX століття на східнослов'янському лінгвокультурному тлі проаналізувала М. Абузарова [3]. Дослідниця Н. Совтис [1] описала про вплив української мови на формування лексичного складу польської мови XIX ст., зокрема й польської антропонімії.

На увагу заслуговує й наукове осмислення особливостей антропонімної системи польського народу м. Луцька – одного з найстаріших міст України, яке за час існування входило до складу різних держав і відповідно проживало різні історичні епохи. Соціально-економічний і культурний розвиток міста не тільки вносив свої корективи в життя міського населення, а й накладав відбиток на власні особові назви, формування яких відбувалося протягом тривалого часу.

Мета дослідження – виявлення польської мовної специфіки в прізвищах лучан через лексико-семантичний і структурно-словотвірний аналіз засвідчених антропонімів. Матеріалом нашого дослідження є польські прізвища, дібрані з метричних книг Державного архіву Волинської області й актових записів про народження Луцького міського рацу. Для виявлення антропонімного матеріалу, його специфічних рис, характерних для польської антропонімії, застосовано прийоми інвентаризації й систематизації. Мовознавчу кваліфікацію прізвищ було здійснено за допомогою порівняльно-історичного методу і методу структурно-семантичного аналізу.

Для визначення генези цих прізвищ використано такі джерела: *Polskie nazwiska mieszkańców Drohobycza końca XVIII i początku XIX wieku na tle wschodniosłowiańskim* (M. Abuzarova. Poznań, 2014); *Nazwiska Polaków: słownik historyczno-etymologiczny* (K. Rymut. Kraków, 2001); *Słownik staropolskich nazw osobowych* (W. Taszycki. Wrocław, 1965–1987); *Słownik odapelatywnych nazwisk Polaków* (L. Tomczak. Wrocław, 2003); *Spis miejscowości Polskiej*

Rzeczypospolitej Ludowej (J. Jodłowska. Warszawa, 1967); Українсько-польський, польсько-український словник (М. Юрковський, В. Назарук. Київ, 2003); «Словник ойконімів Волині» (В. П. Шульгач. Київ, 2001); «Інверсійний словник ойконімів України» (Д. Г. Бучко. Lublin, 2001); Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник. (П. П. Чучка. Львів, 2005).

У статті проаналізовано власне польські і деякі сполонізовані прізвища, що виникли на основі українських лексем, але за допомогою польських елементів. На їх етнічну належність, за словами мовознавця М. Л. Худаша, найвиразніше «вказує саме фонетична й морфологічна структура особової назви» [2, с. 13]. Тому й виявляємо польську лексику на тлі української за її розрізнявальними ознаками. Принагідно зауважимо, що складно визначити належність власних особових назв до певної антропонімної системи поліетнічної території, якою здавна є Луцьк.

Серед залучених до аналізу прізвищ переважають словотвірні моделі на *-owicz/-ewicz* та *-ski /-cki*, адже це найпоширеніші форманти польських прізвищевих назв, хоча й уживані в багатьох інших слов'янських прізвищах, зокрема українських, чеських, болгарських тощо.

Внаслідок дослідження з'ясовано, що аналізована модель на *-ski /-cki* багата на відойконімні прізвища. Їхніми твірними основами стали власне польські географічні назви (*Duchnowski* – с. Duchny (Підляське воєводство, гм. Снядово); *Gałęzowski* – с. Gałęzów (Люблінське воєводство); *Gawinski* – с. Gawin (Кувявсько-Поморське воєводство, гм. Ходеч); *Gawroński* – с. Gawrony (кілька на етнічних теренах), *Sawiński* – с. Sawino (Підляське воєводство), Sawin (Люблінське воєводство)) і так звані «кресові» (*Biliński* – с. Білин (Волинська обл., Ковельський р-н) і с. Білина (Львівська обл., Самбірський р-н); *Balycki* – с. Баличі (Львівська обл., Мостиський р-н); *Bilecki* – с. Більче (багато в Україні й Білорусі); *Dobrowolski* – с. Dobra Wola (багато на території кресів) та «змішані» назви населених пунктів (*Lityński, Litynski* – с. Літин (Волинська обл., Турійський й р-н); *Sozański* – с. Созань (Львівська обл.); *Starosolski* – смт Stara Sól (Львівська обл., Старосамбірський р-н)).

Вважаємо, що значна кількість прізвищ, утворених від назв поселень, що розташовані на території автохтонної Польщі, з'явилися в Луцьку через великий міграційний рух поляків із корінних польських земель на креси. Тому багато прізвищ походить від географічних назв із Західної Польщі (Сілезька земля, Великопольська чи Поморська).

Серед польських прізвищ виокремлено значну групу антропонімів з апелятивною основою (*Kędziński* – *kędzior* ‘локон’, *kędzierzawy* ‘кучерявий’; *Kolankowski* (*Kolankiewicz*) – *kolano* (коліно); *Konicki* – *koń, konik* (кінь, коник);

Łabudziński – *łabędź* (лебідь); *Lewandowski* – *lawenda / lewanda* (лаванда); *Lisiński* – *lis* (лис); *Łoziński* – *łoz* (має кілька значень: ‘верба попеляста’, ‘гілка верби’); *Owsiński* – *owies* (овес); *Rożowski, Rożucki* – *róża* (троянда)).

Деякі прізвища утворені від особових імен: *Jacyski* – твірна основа *Jacz-*, *Jac-*: 1) ім. *Jaczemir* – старопол. нехрист. ім’я; 2) ім. *Jacek*; *Kasperski* (*Kasper*); *Марціновський / Marcinowski* (*Marcin*); *Waclawski* (*Waclaw*); *Stasowski* – від імені *Stas*, похідного, наприклад, від імені-комполита *Stanisław* (‘нехай стане славним’).

Польські прізвища на *-owicz/-ewicz* розглядаємо, як: 1) асимільовані українські прізвища: *Artymowicz, Hawryśkiewicz, Uhrynowicz* та ін.; 2) власне польські прізвища на зразок *Brodowicz, Flisowicz, Klemensiewicz* та ін., які у своїй структурі мають польську лексему й польський формант. А отже, з’ясувати походження прізвищ на *-owicz/-ewicz* можна лише за їхньою твірною основою, однак у деяких випадках походження таких прізвищ визначити просто неможливо. До власне польських зараховуємо прізвища, які фонетично й морфологічно відповідають нормам польської мови, їхні твірні основи протягом кількох століть були сформовані на польському мовному ґрунті, якому передувала праслов’янський.

Аналізована атропонімна модель репрезентує власні особові імена: наприклад, *Ciechowicz* – можливо, мотивоване скороченням *Ciech-* < *Ciechosław*; *Filipowicz* < *Filip*; *Jakubowicz* < *Jakub*; *Janiewicz, Jankiewicz* < *Jan / Janek*; *Kazimierzowicz* < *Kazimierz*; *Leszkiewicz* < старопол. *Leszek*; *Jurkiewicz* < *Jura / Jura* (пор. пол. *Jerzy*, старопол. варіант *Jura*). На сьогодні складно визначити генезу прізвища *Jurkiewicz*: ім’я *Jura/Jura* (пестливе *Юрко/Jurko*) має українське коріння чи це збережена форма зі старопольського періоду.

Антропонімний матеріал підтверджує, що твірними основами відіменних прізвищ є імена різного походження й структури, та більшість із них поширена серед християн східного обряду, тобто серед православних і греко-католиків. На думку М. Абузарової, «процес полонізації руських родів не відбувався в одному напрямку, польські родини, своєю чергою, також асимілювалися з українцями» [3, с. 170].

Від топонімів утворені такі прізвища: *Niemenkiewicz* – мотивоване назвою річки *Niemen* (пливе на території Литви, Білорусі, Росії); *Kobrynowicz* походить від назв населених пунктів *Kobryń*, що розташовані на території Білорусі та Волині, або назви річки *Kobryń* на Київщині. Вказані поселення розташовані на українських землях, проте «похідні від них прізвища набули значного поширення на польських землях, через що й складно з’ясувати етнічну генезу (польську чи східнослов’янську)» [3, с. 112].

Деякі прізвища цієї антропонімної моделі мотивовані апелятивами з особовим (*Niemilowicz, Szczuplewicz, Flisowicz* < *flis* ‘особа, котра переправляла деревину річковим шляхом’) та неособовим значенням (*Bezuшкевич (Безушко) / Bezushkiewicz; Bażantowicz, Maskiewicz, Chudzikiewicz* < *chudy* / *худий; Kołtunowicz* < *kołtun* ‘жмут збитого, брудного волосся на голові’; *Kędzierowicz* < *kędzior* ‘локон’; наприклад, *kędzierzawy* ‘кучерявий’).

Засвідчені й проаналізовані прізвища жителів м. Луцька виявляють у своїй основі оніми (переважно власні особові імена різного походження та структури) й апелятиви, які безпосередньо відображають реалії тогочасного суспільства, в якому вони виникли та функціонують як головний засіб офіційної ідентифікації родини в суспільстві. Ми ще раз переконуємося, що тривале співжиття на одній території українців і поляків зумовлює взаємний вплив української й польської мов на національні антропонімні системи.

Література

1. Совтис Н. Вплив української мови на формування лексичного складу польської мови ХІХ ст. *Наукові записки. Серія філологічна*. Вип. 19. Острог, 2011. С. 347–354.

2. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ: Наук. думка, 1977. 236 с.

3. Abuzarova M. Polskie nazwiska mieszkańców Drohobycza końca XVIII i początku XIX wieku na tle wschodniosłowiańskim. Poznań, 2014. 278 s. URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/10991/1/M.%20Abuzarowa>

Скорук Ірина,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

**ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ ОСВІТНЬОГО
КОМПОНЕНТА
«ФАХОВА УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА РИТОРИКА»**

Ми живемо у світі інформаційно-комунікаційних технологій, які стрімко заповнили весь простір, зокрема й освітній. І дуже складно в цьому просторі сучасному школяреві віднайти своє особливе місце і сформуватись як комунікативна особистість із чіткими планами на майбутнє. Імовірно, всі, хто бере участь у навчанні й вихованні дітей (різного віку), важливі для них.

Особливу роль у становленні всебічно розвиненої, комунікативної особистості відіграє вчитель-філолог. Його професійна компетентність охоплює психолого-педагогічну, методичну й теоретичну фахову підготовку. Одним із найважливіших складників професійної компетентності вчителя-філолога є його комунікативна компетентність, яка завжди має гуманістичне спрямування. Тому вчитель повсякчас виявляє вміння взаємодіяти з учнями, колегами, батьками та іншими учасниками освітнього процесу, демонструючи різні форми й методи ефективної комунікації (різні технології й тактики, візуальні матеріали, інтерактивні методи тощо). І тільки той, хто опанував спеціальні техніки комунікації та набув умінь і навичок послуговуватися ними, зуміє добре організувати навчально-педагогічний процес. Ефективна взаємодія вчителя й учнів у цьому процесі має рефлексивний характер, що й засвідчує постійне відображення почуттів і думок учнів та їх цілеспрямоване формування, збагачення, розвиток.

Потреба в розвитку комунікативної компетентності особистості в нинішніх умовах належить до найважливіших, оскільки пов'язана «із впровадженням в освітній простір компетентнісно спрямованого підходу, що є концептуальним орієнтиром у визначенні змісту та форм організації навчання» [3, с. 33].

На думку О. Корніяки, «вдосконалення комунікативної компетентності особистості має відбуватися через цілеспрямований розвиток її структурних компонентів у поєднанні з розвитком комунікативної мотивації, формуванням позитивного настановлення на забезпечення творчого характеру засвоєння і

вияву технологічних вмінь та навичок у складних ситуаціях взаємодії (проблемних, конфліктних) [3, с. 45].

Про особливості формування комунікативної компетентності вчителя загалом та опанування ним технік комунікації зокрема вивчали В. Баркасі, Ф. Бацевич, Ю. Вторнікова, Т. Дрозд, О. Семенов, Т. Симоненко, С. Скворцова та ін. українські дослідники. В одній із праць Ю. Вторнікова проаналізувала дослідження вітчизняних, європейських та американських учених [1]. Деякі з описаних технік широко застосовують на сьогодні в освітньому просторі.

Мета нашого дослідження – з'ясувати роль важливих технік (прийомів, методів) мовної комунікації, які опановують здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти (спеціальності 014 «Середня освіта (Українська мова та література)», за освітньо-професійною програмою «Середня освіта. Українська мова та література. Світова література») на практичних заняттях освітнього компонента «Фахова українська мова та педагогічна риторика» задля ефективного навчання учнів в загальноосвітній школі. Зауважимо, що одне з найважливіших його завдань – сформувані стійкі навички ефективної взаємодії з учасниками освітнього процесу та прийоми запобігання ризикам комунікації.

Вважаємо, що в професійній діяльності вчителя-філолога важливі різні техніки (прийоми) мовної комунікації, зокрема й такі, як «Я - повідомлення», активного слухання, регуляції емоційної напруги, формулювання запитань, «малої (короткої, легкої) розмови», а також техніка сторителінгу, яку можна застосовувати в освітньому процесі і як інноваційний метод навчання, і як метод впливу на учня через сприйняття правдивої історії, яка спонукає учнів до дії та надає значущість повідомленню [5].

Практичне опанування майбутніми вчителями різних технік комунікації розширюють їхні можливості у навчанні й вихованні учнів, адже завдяки цим технікам завжди пануватиме сприятлива атмосфера для розвитку вмінь спілкуватися, встановлювати емоційний контакт з учнями та підтримувати взаєморозуміння. Основні використовувані мовні техніки, які допоможуть створити атмосферу довіри та співпраці, такі:

Активне слухання. Важливо уважно слухати учня, за потреби ставити запитання, виявляти інтерес до його міркувань та думок, що й допоможе зрозуміти його потреби й проблеми.

Встановлення позитивної атмосфери. Учитель активно висловлює слова підтримки, похвали, заохочення та вдячності. Створює атмосферу поваги, толерантності та співпраці в класі. Заохочує учнів до спільної роботи, створює умови для колективного спілкування та обміну думками.

Ефективне запитання. Ставить запитання, які стимулюють розвиток критичного мислення в учнів. Надає змогу висловити думки та аргументувати їх. Сприяє глибокому розумінню теми та розвитку аналітичних навичок.

Активна комунікація. Педагог практикує активну, міжособистісну комунікацію, виявляє інтерес до учнів, враховує їхні потреби й думки. Використовує відповідні мовні засоби (зокрема й запитання, резюмування) – для уточнення сказаного та для кращого розуміння учнів.

Емоційний інтелект. Учитель навчається розуміти й контролювати свої емоції, а також сприймати та враховувати емоційний стан учнів, батьків та колег. А пізніше і в учнів розвиває навички емоційного інтелекту (EQ), який важливий для покращення міжособистісних взаємин, самовдосконалення та досягнення успіху в різних сферах життя.

Емпатія. Означає здатність співчувати і розуміти емоції та хвилювання учня. Дозволяє побачити ситуацію з погляду учня та надати йому підтримку.

Використання ефективних мовних засобів. Учитель має бути уважний до своїх слів, вживає зрозумілі й доцільні мовні конструкції, уникає складних термінів та незрозумілих висловів, які можуть завадити спілкуванню.

Зважаючи на те, що вищим рівнем комунікативної компетентності є риторична компетентність, розуміємо, що добре сформована мовна особистість (з високим рівнем мовленнєвої культури та риторичних умінь) ефективніше володіє конструктивними техніками спілкування.

Small talk – важлива техніка в міжособистісному спілкуванні [4], яка сприяє встановити контакт, зняти напругу і створити сприятливе середовище (взаємне довір'я) для подальшого спілкування. Це невимушена, неформальна розмова про звичайні повсякденні теми, які не потребують глибокого аналізу чи серйозного обговорення. Техніку короткої (легкої) розмови використовують в освітньому процесі, зокрема в спілкуванні з учнями, колегами, батьками. Така розмова завжди передує обговоренню важливих питань. Її розпочинають зі своєрідних маркерів ввічливості, ставлять запитання так, щоб зняти напругу (якщо вона присутня), закриті запитання чергують із відкритими, щоб особа зацікавилася розмовою.

Не менш важливі для створення позитивної та продуктивної атмосфери в освітньому процесі і прийоми впливу на учня:

«Я-повідомлення». Висловлення своїх емоцій і потреб співрозмовнику без звинувачень та критики, що й сприяє співпраці та продуктивному спілкуванню з ним. Тобто це означає, що йому надано шанс «зберегти імідж» і самостійно прийняти рішення. Замість того, щоб говорити «*Ти ніколи мене не чуєш, кожного разу все робиш неправильно*», «*Твоя поведінка жахлива*», «*Ти*

ніколи не навчишся добре поводитись»», потрібно сказати *«Мене засмучують твої дії, адже вони заважають працювати, я сподіваюсь на твоє розуміння. Думаю, що в недалекому майбутньому пишатимусь тобою»*.

«Вибір без вибору». Часто ілюзія вибору стимулює корисну навчальну діяльність: *«Сьогодні напишемо контрольну роботу на початку чи наприкінці уроку?»*, *«Ти обґрунтуєш відповіді на питання сам чи з Миколою?»*, *«Виконаєш на уроці практичне завдання чи тести? Подумай і дай відповідь»*.

«Вбудована команда». Спеціальний прийом впливу на учня має на меті впливати на підсвідомість людини. Останні частини речень учні не сприймають як вимогу, а сприймають буквально, і вони діють як команди (накази). *«Я думаю, що ти виконаєш завдання»*. *«Цікаво, як ти напишеш твір-роздум. Добре бути відповідальним»*, *«Тепер, коли ти добре розглянув цей матеріал, можеш почати виконувати завдання»*. Використовуючи позитивні формулювання, учитель дбає, щоб не перетворювати комунікацію на маніпулятивний інструмент.

Важливе значення для ефективної організації спілкування має і **невербальна комунікація**. Учитель завжди звертає увагу на свою міміку, позу тіла, жести й тон голосу. Застосовує відповідні невербальні сигнали, такі як усмішка, контакт очей, щоб продемонструвати бажання спілкуватися. Правильне використання невербальної комунікації допоможе встановити емоційний зв'язок і краще зрозуміти співрозмовника.

Силабусом освітнього компонента *«Фахова українська мова та педагогічна риторика»* передбачено практичні заняття за темою *«Техніки ефективної мовної комунікації у професійній діяльності вчителя-філолога»*. Для формування комунікативних умінь студенти виконують на заняттях практичні вправи, рольові ігри, спільні проєкти та рефлексію. Запропоновані форми і методи опанування технік не тільки сприяють розвитку комунікативних навичок, але й допомагають стати більш впевненими, адаптивними й досвідченішими в процесі взаємодії з учнями, колегами та батьками.

Одним із прикладів інтерактивних методів може бути рольова гра, де студенти виконують різні ролі, наприклад, батьків, учнів або адміністрації школи, і взаємодіють у вигляді реальних ситуацій, що виникають у шкільному середовищі. Через рольові ігри студенти розвивають навички ефективної комунікації, яка сприяє вирішенню конфліктів та організації співпраці.

Кейс-студії. Студенти розглядають запропоновані реальні або вигадані ситуації, в яких вони мають виявити свої комунікативні навички та знання. Вони аналізують ситуацію, формують стратегії спілкування, пропонують рішення та обговорюють їх ефективність. Така робота розвиває аналітичну й

проблемно-орієнтовану думку у студентів та формує навички комунікації в різних контекстах.

У невеликих групах студенти виконують спільні завдання, обмінюються думками, аргументують свою позицію, вчаться спільно вирішувати проблемні ситуації. Усе це підтримує активну залученість студентів до процесу навчання. Вони стають активними учасниками заняття, впевнено висловлюють свої думки, аргументують свої погляди на ситуацію, спілкуються з іншими студентами та викладачем. У такий спосіб студенти покращують уміння слухати, розуміти сказане та відповідати на запитання.

Під час виконання таких завдань виникає можливість для взаємного обміну досвідом та знаннями між студентами. Спостерігаючи за кращими практиками і спільно вирішуючи завдання або проблеми, вони навчаються один від одного. Такий вид роботи стимулює колективне навчання, сприяє розвитку комунікативних навичок, таких як емпатія, толерантність та здатність до співпраці.

Окрім цього, важливим у формуванні комунікативних умінь є тренінг.

Тренінг комунікативної компетентності педагога – важливий інструмент для розвитку професійних навичок учителя у сфері міжособистісної комунікації. Цей тренінг допомагає педагогам покращити свої навички спілкування, встановити ефективну комунікацію з учнями, батьками, колегами та іншими учасниками освітнього процесу.

Тренінгове заняття відбувається за таким планом: 1. Мовленнєво-комунікативна розминка. 2. Використання діагностичної методики (наприклад, «Діагностика рівня сформованості комунікативності як професійно значущої здібності педагога»). 3. Діалогічні форми роботи. Розвиток ситуативного мовлення (можливість використання різних технік міжособистісної взаємодії). 4. Аналіз мовленнєвого аспекту психолого-педагогічних задач (аналіз педагогічних ситуацій; використання рольової гри як засобу подолання критичних ситуацій через їх рефлексивне осмислення). 5. Виконання завдань риторичного практикуму.

За переконанням Т. Дрозд, «важливим аспектом як розгляду психолого-педагогічних ситуацій, так і рольової гри є можливість отримання зворотного зв'язку від інших членів групи стосовно своєї поведінки. В процесі роботи унаочнюються причинно-наслідкові зв'язки та актуалізується значення мовленнєвого оформлення мислення, відбувається рефлексія педагогічного досвіду учасниками груп та колективної пізнавальної діяльності у групах» [2, с. 45]. Майбутні вчителі мають можливість отримувати об'єктивну інформацію

про свою комунікативну здатність, а також аналізувати свої успіхи та працювати над удосконаленням своїх навичок.

Основною метою тренінгу комунікативної компетентності педагога є: покращення навичок активного слухання; розвиток ефективної вербальної та невербальної комунікації; розвиток навичок конструктивного співрозмовника (коли навчаються висловлювати свої думки, ідеї та пропозиції з урахуванням потреб та поглядів інших учасників.); розвиток навичок ефективного управління конфліктами (коли навчаються розпізнавати конфліктні ситуації та ефективно їх вирішувати).

Отже, опанування мовних технік і застосування їх у навчально-педагогічному процесі допоможе вчителю створити позитивні стосунки зі своїми учнями, забезпечити ефективну комунікацію та в подальшому підтримувати розвиток їхніх міжособистісних навичок, а також сприятиме підвищенню рівня їхньої здатності до співпраці та конструктивної взаємодії з оточенням.

Література

1. Вторнікова Ю. Визначення та структура комунікативної компетентності: аналіз досліджень вітчизняних, європейських та американських учених: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти» (4-5 травня 2011 р.). Херсон: Айлант, 2011. С. 245–248.

2. Дрозд Т. Комунікативна компетентність вчителя: теорія і практика. Науково-методичний посібник. Вінниця: ММК, 2013. 124 с. URL: <https://mmk.edu.vn.ua/uploads/images/articles/krok/2017-2018/> (дата звернення: 15.08.2022).

3. Корніяка О. Особливості розвитку комунікативної компетентності фахівців на різних етапах їх професійного становлення. Психолінгвістика: зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2011. Вип. 8. С. 33–45. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32305852.pdf> (дата звернення: 12.08.2022).

4. Короленко Т. Мистецтво small talk: як навчитися підтримувати розмову будь з ким. URL: <https://dyvys.info/2022/02/05/> (дата звернення: 25.08.2022).

5. Egan K. Teaching as storytelling. An alternative approach to teaching and Curriculum in the elementary school. Chicago, 1989. 115 p. URL: <https://www.researchgate.net/publication/37692546> (дата звернення: 20.08.2022).

Сньозик Ганна,
аспірантка кафедри української мови,
Ужгородський національний університет

ІНДИВІДУАЛЬНО-ХУДОЖНЯ ПАРАДИГМА МОВОТВОРЧОСТІ ФЕДОРА ПОТУШНЯКА

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. в українському мовознавстві позначений посиленою увагою науковців до питань, пов'язаних із мовою і мисленням людини, з особливостями мовного вираження концептуальної картини світу з позицій антропоцентризму. Актуальними в цьому плані стають дослідження, що стосуються поетичного мовлення письменників, творчість яких тривалий час не була предметом вивчення як у літературознавстві, так і в мовознавстві (наукові розвідки Д. Баранника, С. Бибик, Л. Венєвцевої, С. Єрмоленко, А. Загнітка, Н. Лисенко, Л. Лисиченко, Л. Мацько, А. Поповського, Л. Савченко, Т. Скорбач, Н. Сологуб, Л. Ставицької).

Поетичний текст як лінгвостетичний феномен послідовно привертає увагу науковців. Адже слово в поезії – самоцінна дійсна сутність. Узуальне чи оказіональне, автологічне чи метафоризоване – воно засвідчує найвищий ступінь концентрації образності, експресивності, оцінності. Слово в авторському осмисленні постійно живить поезію. Кожен митець «виробляє собі свою окрему мову, має свої характерні вислови, звороти, свою будову фраз, свої улюблені слова» [4, с. 276].

До письменників, творчість яких мало ставала предметом досліджень, належить і Федір Михайлович Потушняк. Його ім'я незаслужено замовчувалося упродовж тривалого часу, хоча серед українських літераторів він був помітною постаттю. Сучасники здебільшого знецінювали його талант й не дуже поважали як цікаву мовну особистість, що сформувалася на межі епох, на межі естетичних напрямків, увібравши в себе риси символізму, імпресіонізму, сюрреалізму. Проте, за свідченням дослідників творчості й однодумців митця, Ф. Потушняк був людиною творчо самобутньою і широко ерудованою. Він лірик філософського складу, автор злободенних прозових творів, талановитий драматург і перекладач. Його літературна спадщина ввійшла до скарбниці національної культури і заслуговує належної уваги дослідників.

Особливість мовотворчого коду Ф. Потушняка простежується в контексті його життєвого досвіду, багажу знань, освіченості. Ще у студентські роки він не лише захоплювався, а й самостійно вивчав праці Вільгельма Вундта, Ріхарда

Кронера, Бенедетто Кроче, Макса Мюллера, Едуарда Тітченера, Карла Фосслера, Зігмунда Фройда, Карла Густава Юнга, Фрідріха Ніцше, а також різні мови. Як сам відверто зізнається в автобіографії: «...Коли я прийшов в університет, я не знав жодної іноземної мови (щоправда, в це важко повірити, бо випускники гімназій того часу, як відомо за спогадами багатьох із них, добре володіли кількома іноземними мовами). Щоб успішно займатися наукою, читати іноземними мовами, я вивчав майже всі головні мови настільки, що вільно і легко читаю наукові книги (навіть літературні твори) такими мовами, як німецькою, французькою, англійською, італійською, латинською, угорською, польською, сербо-хорватською, чеською, словацькою та ін.» [2, с. 7].

Мовотворчість письменника уособлює в собі високий рівень національної самобутності в контексті європейських культур. Навчання митця в Європі сформувало певний полікультурний простір у його свідомості. Полікультурність мовної особистості Ф. Потушняка виявляється, передусім, у його прагненні до розвитку, засвоєння нових цінностей через знайомство з чужими культурами, до набуття все більшої соціальної значущості. Багатогранність і рельєфність його мовної свідомості засвідчується впевненими поглядами, уявленнями, почуттями, настановами й оцінками української мовної дійсності крізь призму європейської цивілізації. Знання іноземних мов, а відтак і лінгвокультурного простору цих країн здійснило значний вплив на формування мовної особистості письменника та зумовило появу в його творах численних лексичних та фразеологічних вкраплень, які не були характерними для української лінгвокультури.

Уявлення про людину в поетичній мовотворчості Федора Потушняка представлене такими лексико-семантичними групами слів: авторське «я», і Бог. Здебільшого простежується релігійне світобачення, де людина – створіння Боже. Наприклад: *Блукаю ранком тихим я / Полями і цвітами* [3, с. 25]; *І все у мені, я у всім / Проходить вічно без завіта* [3, с. 40], *В таємнім Бог царить саду / Мінарети в пустині* [3, с. 33], *Через огні ідей високих / Взигає Бог на землю в сні / І в тайниках душі глибоких / Знов рідне стало все мені* [3, с. 38].

Значне місце в поетичній мовотворчості Ф. Потушняка посідає внутрішній світ людини не просто як вищої біологічної та суспільної істоти, але й істоти мислячої, освіченої, наділеної духом і душею, небайдужої, здатної переживати різноманітні почуття, такі як страх, тривога, щастя, любов: Наприклад: *Не спочинем – підем / Щастю у погоню* [3, с. 22], *Страх спиняє дух мені* [3, с. 24], *І відвічним страхом взяті / В темну ми заходим ніч* [3, с. 38], *Місяць ясний в небі сяє, / Змовкнув тихо звір, / У тривозі серце б'ється / І полів простір* [3, с. 44], *Розцвіли сніжно-білі / Конвалії, ізнов. / З весною серце*

*б'ється, / Любов, свята любов [3, с. 27], Розцвіли рожі, сніжний скрізь покров,
/ Погасла твоя рання любов, / Любов велика, дика, несказанна – / Ростуть
кристали острі і стогранні [3, с. 153].*

Основними, центральними, найбільш значущими й місткими є слова *серце і душа*, оскільки, за загальним уявленням, саме серце і душа людини є місцем виникнення, зосередження емоцій і почуттів. Наприклад: *І сили знов серце не має / Мов в водах самотнє весло [3, с. 23], Тихо стало... Час вмирає, / Серце дрогнуло [3, с. 24], Задрожали злотні води, / В душах наших тихі сні / Сходять мрії з небозвода / В срібнім завою луни [3, с. 41], В селі сусіднім чути дзвін, / Душа в далечі рветься [3, с. 43], Спадає осінь в душу мою / І сумтно так чогось мені [3, с. 46], І серце моє в душі твоїй [3, с. 46].*

Особливе місце в мовотворчості поетичного світу Ф. Потушняка посідають слова, які називають явища природи: буря, вітер, дощ. Письменник вживає ці іменники у різних контекстах, передаючи відповідно різноманітні характеристики, здебільшого це смуток і журба. Наприклад: *Осіньню похмурою / Піснь вітри співають [3, с. 28], Сумно грає-завиває / Хмурий вітер у лісах [3, с. 29], Осінній вітер сумно в'єсь [3, с. 40].*

Однією з характерних ознак мовотворчості Ф. Потушняка є глибинне сприйняття автором зовнішнього світу, в якому найважливішою є опозиція буття/небуття. Поняття «буття» і «небуття», виражені словами *буття, безсмертя, вічність, невмирущий, небуття, смерть, тління, забуття, кінець* – всеєдині категорії, про що свідчить текст, де часто сполучаються слова, які виражають буття і небуття. Наприклад: *І як вернеться, кожний знає, / Що смерть ходила по землі [3, с. 36], Усе проходить смерть і тління, / Так пусто, пусто, в полі тут, / І краплю вічного горіння / Нам зорі знову відіймуть [3, с. 40], В світлу з сталі вбраний броню / Лицар в далечі спішить / Знову смерті у погоню [3, с. 44], Смерть у рівнім знову бою / Хочє тут зустріти він [3, с. 44], Смерть з його побіди п'яна / Чорний прапор в порох ляг [3, с. 45], До золотих теремів сну / Схоронені ключі у вічність, / І знов у пісню голосну / Змінились подихи одвічні [3, с. 58].*

Важливим елементом, що засвідчує новаторство мовотворчості Ф. Потушняка, є використання автором у своїх творах міфологічної лексики інших народів, здебільшого це власні назви, і її оригінальне поєднання із українськими лексемами, інколи вживаючи їх мовою оригіналу. Наприклад: Ragnarök (Рагнарок – у скандинавській міфології – битва наприкінці світу, яка розпочнеться, коли Геймдалль затрубить у свій ріг): *Різьблений звід дуги, / Послідній строгий крок, / Голосить ніч в роги, Сумерк богів – Ragnarök [3, с. 68];* Волосожар (Волосожар – у давньогрецькій міфології – красень-велетень,

мисливець.): *Горить рубін в ниві, в полях пожежар, / Далеких зір у серце впали тіні, / Незнана даль – горить Волосожеар, Безодня спить, на горах сплять лавини* [3, с. 90].

Характерною особливістю поетичної мовотворчості Ф. Потушняка є домінування лексем на позначення тієї частини простору, що пов'язана із верхом і космосом, причому уявлення про останній цілком відповідає сучасним, а це засвідчується й написанням географічних назв з великої літери: Віз Феба (двадцять сьомий за віддаленістю від планети і восьмий за розміром природний супутник Сатурна): *Ссилають тихі сні / Зірниці ясні з неба, / Стомились коні, в грузь застряг / Віз Феба* [3, с. 29]; Морена (скупчення несортованого уламкового матеріалу, перенесеного і відкладеного льодовиками): *О треба скоро в ліс зелений / Шляхом нам білим відійти, / І матері лісів й Морені / Жертвенник днини принести* [3, с. 50].

Індивідуально-авторське моделювання картини світу виявляється в семантиці таких образних засобів, як епітети. Епітети – це художні означення, які дають образну характеристику предметів, явищ, особі... [1, с. 105]. Наприклад: *білі гуси* [3, с. 116], *срібні роси* [3, с. 118], *сон ясний* [3, с. 122], *магічний камінь* [3, с. 108]. Особливо вишукано сприймаються епітети, виражені іменниками. Не можна не звернути увагу на такі тропи, як: *листя-злото, хмари-мраки, іскри-зорі, сон-печаль, тумани-привиди, огники-привиди, птахи-зорі, промені-вогні*. Наприклад: *Вже береза опустила / Листя-злото в діл* [3, с. 28], *На небі хмари-мраки / І сонце – лиш як слід* [3, с. 30], *Розбризулись іскри-зорі / Над полям гомін змовк* [3, с. 44], *В небес високих ясне доно. / Розкинув ангел сон-печаль* [3, с. 47], *Падає в серце голос ножами, / З поля крадуться тумани-привиди, / Лицар на коню – Смерть... / Виють огники-привиди* [3, с. 49], *Розцвіли в серцю срібні колоски, / В озер глибінь пірнули птахи-зорі* [3, с. 57], *Змінився день у промені-вогні, / Кидає сонце в яри тіні сині* [3, с. 77].

Можемо також виокремити як новаторську особливість у мовотворчості Ф. Потушняка ще одну групу тропів, а саме порівняння, які становлять конструкції з родовим відмінком однини і множини у порівняльному значенні. Їх специфікою є контамінація об'єкта й показника порівняльних відношень в одній лексемі, а саме: об'єкт виражається лексичним значенням слова, а показник – граматичним (формою родового відмінка): *Метіль у полі – стогін ночі. / Зірок в простори лине сая* [3, с. 32], *В снах зелених вечорів / Тихі співи дів незнаних. / О твої з огнів туманних / Сні зелених вечорів* [3, с. 57], *Упали тихо за обрій / Великих болів темні струї* [3, с. 58], *Зів'ялі дзвонів пелюстки / У грішні гір падуть долоні* [3, с. 66].

Отже, визначальними у поетичній мовотворчості Ф. Потушняка є філософічність, психологізм, «закоріненість» у рідну землю. Змальовуючи народні образи, письменник творить цілу систему мовних стереотипів, які допомагають пізнати як народні вірування, уявлення людей про світ, так і дати мовну характеристику світу. Мовотворчість Ф. Потушняка розкривається саме в мові його художніх творів, сукупністю тих виражальних засобів, що вирізняють митця як індивідуальну особистість. Як письменника і соціальну особистість його сформували два світи – Україна і Європа, мову, культуру та традиції яких йому вдалося досягнути та сформувати на їхній основі власну мовну картину світу.

Література

1. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 423 с.
2. Потушняк Ф. Автобіографія. У кн.: Потушняк М., Попович І., Кобаль Й. Археологічні дослідження Федора Потушняка. Ужгород: Гражда, 2000. 20 с.
3. Потушняк Ф. Мій сад: Поезії і драми / упорядкування, підготовка текстів, передмова та примітки Д.М. Федаки. Ужгород: Закарпаття, 2007. 567 с.
4. Франко І. Я. Михайло Петрович Старицький. *Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1976–1986. Т. 33: Літературно-критичні праці (1900–1902). 1982. С. 230–277.

Федурко Марія,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЯВИЩА УКРАЇНСЬКОЇ СЛОВОТВІРНОЇ МОРФОНОЛОГІЇ У ФУНКЦІЙНО-ДИНАМІЧНОМУ ОСМИСЛЕННІ

1. Задовго до виокремлення морфонології в спеціальну галузь лінгвістичного знання (воно відбулося в 30-і роки ХХ ст. завдяки працям відомого представника Празького лінгвістичного гуртка Миколи Трубецького) дослідники звернули увагу на факти видозміни зовнішнього вигляду морфем при їхній узаємодії в актах формо- та словотворення. Одне з підтверджень цьому – доволі докладний аналіз у граматиці Паніні (5 ст. до н. е.) змін звуків на морфемних швах і на межі слів (явище сандхі) та чергування голосних у коренях слів (врдхі і гуна).

2. Зміни у фонемному складі морфем не випадкові і не безсенсові. Вони стають фактом словотвірних чи формотворчих процесів лиш тоді, коли системою мови накладені певні обмеження на їхню вільну сполучуваність. Видозміна формального вияву морфем допомагає нейтралізувати ці обмеження і як наслідок – уможлиблює постання нових одиниць словника чи певних словозмінних форм того чи того з уже наявних у ньому слів. Характер перетворень тієї самої морфемі при її включенні в певні словотвірні й парадигматичні ряди зазичай не збігається, що дало ученим підстави до розмежування морфонології словотворення й морфонології словозміни.

3. Тривалий час видозміни плану вираження морфем (морфонологічні перетворення) не пов'язували зі змістовим планом мови, полишаючи за ними лиш функцію формальної адаптації морфем. Одним із перших цю дослідницьку традицію подолав Ян Бодуен де Куртене. У студії «Дослід теорії фонетичних альтернацій» (в оригіналі – «Опыт теории фонетических альтернатив») учений наголосив: «Гомогенні фонемі (що виникли з однієї фонемі – М. Ф.) у морфології відіграють таку саму роль, як і рухомі словотворчі морфемі... Подібно до суфіксів, префіксів і т. ін., корелятиви теж слугують засобом розрізнення морфологічних категорій» [1, с. 301]. До слова, він увів у науковий обіг такі вагомні для морфонології поняття й терміни, як *альтернант*, *альтернація*, *альтернаційне відношення*. Зрештою, термін *морфема* теж належить йому. Учень Яна Бодуена де Куртене, уродженець Волині і польський учений Микола (Миколай) Крушевський у дисертаційній праці «Нарис науки

про мову» ствердив: зміни в плані вираження морфем зазвичай корелюють із їхніми внутрішніми відмінностями [2, с. 85]. Зрештою, основоположник морфонології Микола Трубецької, виділивши в морфонологічній теорії розділ «про звукові чергування, що виконують морфологічну функцію» [5, с. 81], засвідчив тим самим свою належність до кола прихильників трактування її об'єктів як значущих елементів мови. Факт, що коло це упродовж усього ХХ ст. щораз ширшало, засвідчують розвідки Вольфганга Дресслера, Мирослава Комарека, Енвара Макаєва, Олени Кубрякової та Юрія Панкраца, Романа Ляковського, Едварда Станкевича та ін.

4. Роман Ляковський, автор монографічного дослідження морфонології польської мови («*Studia nad morfonologia współczesnego języka polskiego*», 1975), виконаного відповідно до теоретичних засад генеративної граматики, у пізнішій своїй статті «*Semiotyczna funkcja alternacji morfonologicznych*» (1980) спробував з'ясувати, як окремі складники плану вираження морфем слугують сигналами інформації, переданої планом змісту [4, с. 9]. Учений дійшов висновку, що головне призначення морфонологічних альтернацій – обмежувати інформаційну невиразність структури морфологічного вислову і визнав його (тобто призначення) генеральною тенденцією мови на цьому її відтинку. Для її окреслення він скористався терміном *функція індексова*, потрактувавши її так: зовнішній вигляд певного морфа (термін Чарльза Ф. Хоккета) сигналізує про підкласи (фонологічні, морфонологічні, семантичні) морфем, які можуть взаємодіяти з ним у межах тієї чи тієї словозмінної чи словотвірної форми. До того ж важливо мати на увазі, каже автор, що не сам собою фонемний вияв морфа повідомляє про тип приєднуваної морфеми, а лише цього морфа в зіставленні з іншими морфами змінної морфеми. У межах *індексової* функції він пропонує розрізняти *структурну* і *категорійну* функції. Першу – коли йдеться про формальні характеристики поєднуваних морфем (н-д, матеріально виражена чи нульова флексія, пом'якшувальний / непом'якшувальний різновид суфікса, характер (вокалічний, консонантний) його ініціалі тощо). Другу – за вказівки на певні граматичні характеристики морфеми, маркованої морфонологічним перетворенням – чергуванням голосних і приголосних фонем та наголосу, усіканням і нарощенням морфем (н-д, це питома чи запозичена морфема, дієслівна чи іменна, належить іменній флексійній підсистемі чи дієслівній).

5. Зазначені думки Романа Ляковського, також його однодумців і послідовників суголосні поглядам Енвара Макаєва й Олени Кубрякової – творцям функційно-динамічної моделі морфонології. До її засадничих положень належить віднести такі:

1) значення морфонологічних засобів – спосіб їхнього існування, а не якась із факультативних їхніх ознак;

2) відмінності в плані вираження морфеми в різних морфологічних контекстах корелюють із відмінностями в плані змісту, не стосуючись, проте, сфери лексичних значень;

3) морфонологічні альтернації підтримують і підсилюють граматичні позиції, відображаючи водночас їхню ієрархію;

4) багатозначність – суттєва ознака кожного з морфонологічних перетворень: вони маркують зазвичай діапазон ролей певного морфа;

5) значення морфонологічних альтернацій – класифікаційне [3, с. 82].

Для прикладу, з'ява кореневої морфеми {*РУК*} у вияві *руч*- засвідчує, що цей морф долучений до процесів словотвірної взаємодії з іменниковими суфіксами {*ОК*}, {*ЕНЬК*}, {*ЕН'*}, прикметниковим суфіксом {*Н*}, дієприкметниковим {*ЕН*}, дієслівними конфіксами {*В ... И*}, {*ЗА ... И*}, {*ПРИ ... И*}: *ручка, рученька, рученя, ручний, вручити, заручити, приручити* тощо. Натомість з'ява прикметникового суфікса {*Н*} у вияві *-аль/н-* інформує про його взаємодію з коренями (основами) запозичених іменників: *континент – континентальний, епоха – епохальний, ембріон – ембріональний, аорта – аортальний*. Паралельні похідні з ненарощеним суфіксом тяжіють до семантичного чи стилістичного розмежування, порівняймо: *Ембріональний розвиток людини і "Ембріонний" етап формування давньоруських міст*.

6. Наведене дає підстави виснувати, що морфонологічні перетворення – вагомий складник зовнішнього плану слів і морфем, проте вони не є суто формальними їхніми елементами. Функційно-динамічна модель морфонології допомагає репрезентувати їх як явища (факти) вторинної діакритики.

Література

1. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию : В 2 тт. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. Т. 1.

2. Крушевский Н. В. Очерк науки о языке. Казань, 1881. 126 с.

3. Макаев Э. А., Кубрякова Е. С. Диахроническая морфонология древних германских языков. Историко-типологическая морфология германских языков (Фономорфология. Парадигматика. Категория имени). Москва: Наука, 1977. С. 15–86.

4. Laskowski R. Semiotyczna funkcja alternacji morfonologicznych. *Polonica*. 1980. V. S. 6–19.

5. Trybetzkoy N. S. Sur la «morphologie». *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*. 1921. V. 1. P. 80–91.

Харчук Олеся,
здобувач ОР магістр,
Волинський національний університет імені Лесі Українки.
Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор Мірченко М. В.

МОВНІ ГОРИЗОНТИ (ЛІНГВОСИНЕРГЕТИКА) ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ П. ТИЧИНИ (НА МЕТЕРІАЛІ РАННІХ ТВОРІВ ПОЕТА)

У теорії синергетики центральною концепцією є параметри порядку (*order parameters*) або параметри контролю (*control parameters*). Їх небагато в будь-якій системі, але саме вони підкоряють поведінку решти елементів системи.

Один із засновників теорії синергетики Г. Хакен підкреслив, що поведінка складних нелінійних систем залежить від навколишніх умов.

У поетичній системі зміна параметрів порядку перетворює їх на маркери синергетичності. Вони прийняті емпірично, так як засновані на аналізі багатьох тисяч поетичних текстів. Ми вважаємо, що граматичні та текстові маркери синергетичного поетичного тексту такі:

- 1) нестандартні синтагматичні зв'язки лексем;
- 2) специфічний прояв та дизайн граматичних категорій;
- 3) вплив означувача (фонетичний вигляд слова) на означення (лексичне значення);
- 4) інтертекстуальність;
- 5) дискурсивність;
- 6) лексикалізація.

Оскільки синергетика в лінгвістиці займає нове місце і нові напрями дослідження, цікаво прослідкувати ранню поезію Павла Тичини з погляду цієї лінгвістичної теорії та окреслити нове бачення і глибину поетичних творів автора.

Нова мовна лінгвістична концепція включає відповідний термінологічний апарат, необхідний для позначення властивостей та ознак, виявлених у процесі створення глибоких значень слова в поетичному тексті. Основні поняття синергетики включають наступне: фракталь, дисипативна структура (дисипативний процес), біфуркація, аттрактор.

1. Фракталь. Основою для детермінації хаосу та розфокусування смислів мови є фракталі, засновані на більш-менш загальній семантичній нестабільності сприйняття людей в усьому світі. Фракталь-об'єкти мають властивості самоподібності або володіють великим масштабом інваріантності: існує постійна зміна об'єктів, але обов'язково в рамках певної цілісності цього явища

(в природі це, наприклад, хмари). Семантичні фрактали ідентифікуються в мові – групування можливих значень навколо семантичного інваріанту. Основна функція фракталів у мові полягає у повному обсязі можливих значень однієї фрази в певній можливій цілості. Зміна фрактала в межах одного твердження генерує перерву або повну зміну його значення. Він може народити новий підтекст, збуджувати мовну гру, дати мовному смислу іронічне значення тощо.

2. Дисипетична структура. І. Пригожин асоціює своє розуміння явища самоорганізації з концепцією дисипативної структури – структури, що спонтанно виникає у невірноважених системах. У книзі І. Пригожина та І. Стенджера «Порядок від хаосу» процес виникнення дисипетичних структур пояснюється наступним чином. «Поки система перебуває в станції рівноваги, її елементи поведуться незалежно один від одного, ніби у стані гіпнотичного сну. Але якщо ця система під впливом навколишнього середовища переходить у нерівноважний «збуджений» стан, ситуація змінюється. Елементи такої системи «прокидаються від сну» і починають діяти у згоді. Між ними є кореляції, узгоджена взаємодія, результатом якої є дисипетична структура. Саме «спільна дія» або узгоджена поведінка елементів дисипетичних структур є явищем, яке характеризує процеси самоорганізації» [3, с. 31].

3. Біфуркація – це «розгалуження способів еволюції системи» (А. Мікхвен), тобто можливості системи реалізувати різні значення в одному наборі мовних одиниць. Біфуркації з'являються в особливих точках, де «траєкторія, яка рухається, ділиться на «гілки». Усі гілки однаково можливі, але буде здійснено лише одну з них» [4, с. 55]. Як справедливо зауважив М. Мамардашвілі, «Поезія містить щось, що не повністю відоме самому автору. Звідси явище багатьох варіантів того ж одного» [2, с. 36].

4. Аттрактор – напрямок пошуку сенсу та припинення виразу певного семантичного змісту. Аттрактор розкривається в «переході від аналізу стабільного значення слова до врахування змінного змісту твердження» [1].

Синергетичними комплексами пронизана рання творчість П. Тичини. Розглянемо усі вказані теоретичні елементи лінгвосинергетики у поезії П. Тичини.

Фракталь. Наприклад, вірш П. Тичини «Арфами, арфами...» в цілому побудований на оптимістичних акордах. Поет відчуває себе в обіймах світу, і його ліричний герой прагне пізнати себе, своє місце в житті, свій нерозривний, органічний зв'язок з природою. Емоційно промовиста персоніфікація весни, закошеної квітами, з перлами роси, співом жайворонка, дзвоном струмків і музикою гаїв доповнюється протилежністю – тогочасного громадського життя:

*Буде бій
Вогневий!*

Сміх буде, плач буде...

Перламутровий... [5].

Коли ми читаємо «Буде бій/Вогневий!», то уявляємо війну, сльози, плач, так як і вказує на це поет. Але закінчення «перламутровий» змушує перенестися в іншу, приємну та казкову реальність і задуматися. Вирваний з сфери вогневого бою, герой потрапляє в перламутровий світ. Так він хоче бачити життя. Тобто тут фракталь «перламутровий» повністю змінює сенс бою, який описаний вище.

Дисипетична структура. П. Тичина в поезії «Світає...» так виражає дисипетичну структуру:

Так тихо, так любо, так ніжно у полі.

*Мов свічі погаслі в клубках фіміаму,
в туман загорнувшись, далекі тополі
в душі вигравають мінорную гаму [5].*

Перший рядок поєднує різні почуття, які стосуються лише душевного стану «тихо/любо/ніжно», але продовження «у полі» дає розуміння, що комфортний стан героя зародився від внутрішньої краси від побаченого навколо себе. «Далекі тополі» «загорнутися в туман» – це поєднання створює комфортний стан природи і тут ми розуміємо, що незалежні один від одного стани – внутрішній стан героя та стан природи, поля і тополь – «сплять», відчуючи ніжність і «мінорну гаму». Різні стани різних об'єктів – живих (герой) та неживих (тополі, поле) об'єднуються і діють у згоді.

Біфуркація. В поезії «О, панно Інно, панно Інно...»

О панно Інно, панно Інно!

Я – сам. Вікно. Сніги...

Сестру я вашу так любив –

Дитинно, злотоцінно.

Любив? – Давно. Цвіли луги...

О панно Інно, панно Інно,

Любові усміх квітне раз – ще й тмінно.

Сніги, сніги, сніги... [5]

герой П. Тичини показує свій сум від втрати кохання і самотність через поєднання слів «сам/вікно/сніги». Завмерла, замерзла природа є лакмусом для внутрішнього стану героя. Натомість, любов він відкриває нам фарбами квітучого літа «Любив?... Цвіли луги...». А чистоту любові передає авторськими лексемами «дитинно, злотоцінно». Лише дитина може любити щиро, цінувати того, кого любить так, щоб не образити і бачити весь час біля себе. Любов у героя «уміхається» і одночасно він розуміє, що вона має запах тміну («тмінно»), приємний, польовий, бо цвітуть луги. А в нелюбові нема запаху: «Сніги, сніги, сніги...»

У цьому випадку біфуркація – це «семантичне розгалуження» аналізованої фрази, набір можливих значень. Це проявляє глибоку природу трансцендентального вмісту, який не може бути чітко представлений мовою, але приховано за його безпосередньою реальністю.

Аттрактор. У вірші П. Тичина порівнює очі коханої з небом, шепотом гаю, музикою та співом:

Я Ваші очі пам'ятаю,

Як музику, як спів.

Зимовий вечір. Тиша. Ми.

Я Вам чужий – я знаю.

А хтось кричить: ти рідну стрів!

І раптом – небо... шепіт гаю...

О ні, то очі ваші. – Я ридаю.

Сестра чи Ви? – Любив... [5].

Тут автор поєднує тишу і спів, шепіт гаю та музику, тобто стан закоханості героя настільки незрозумілий, що його душевні струни і грають, і шепочуть, і співають, і кричать. Таке поєднання різних звукових явищ свідчить про високі почуття. Але, одночасно, герой не може їх зрозуміти «я вам чужий – я знаю». Тобто, усі його злети і стан, і він це розуміє, не викликають у жінки таких же почуттів до нього і ця приреченість розриває вірш на дві частини так само, як розривається його серце.

Таким чином, через основні умови лінгвосинергетики (дисипативної структури, біфуркації, аттрактору та фракталу) рання поезія П. Тичини стає нам близькою, розкриває прагнення молодого людини змінити світ, любити, кохати, вибирати, поєднати те, що поєднати неможливо, розчаруватися у цьому.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Витоки, проблеми та категорії прагматики. Вип. 16: Лінгвістична прагматика. Київ, 1985. С. 3–42.
2. Мамардашвілі М. Естетика мислення. Київ : Наукова думка, 2000. 205 с.
3. Пригожин І., І. Стенгерс І. Порядок із хаосу: новий діалог людини з природою. Київ : Освіта, 1986. 431 с.
4. Пригожин І., І. Стенгерс І. Час, хаос, квант: до вирішення феномена часу. Київ : Наука, 1994. 265 с.
5. Тичина П. Сонячні кларнети. Електронна книга. Київ : Мультимедійне видавництво Стрельбицького, 2018. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/sonjachni-klarneti.html>.

Хом'як Іван,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови та літератури,
Національний університет «Острозька академія»

ДО ПРОБЛЕМИ ДЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ

Проблемі нормалізації вживання особових імен і прізвищ присвячено «Словник власних імен людей» за ред. С. П. Левченка (Київ: Наукова думка, 1967), «Словник власних імен людей» за ред. Л. Г. Скрипник (Київ: Наукова думка, 1973), «Українсько-російський і російсько-український словник власних імен людей» за ред. І. М. Кириченка (Київ: Вид-во Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, 1976), словник-довідник «Власні імена людей» А. Г. Скрипник і Н. П. Дзятківської, за ред. В. М. Русанівського (Київ: Наукова думка, 1986), монографію «Дешифрація про українські прізвища» А. М. Поповського (Дніпро: Ліра, 2020), науково-популярну книгу «Твоє ім'я – твій друг» І. Глинського (Київ: Веселка, 1976) та ін. *Мета нашого дослідження* – проаналізувати відповідність сучасних прізвищ правописним канонам.

Прізвище служить для найменування особи, набуває при народженні або вступі в шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість [2, с. 1141]. Уже в XVII сторіччі майже всі українці мали свої прізвища, які часто трансформувалися з імен, роду діяльності, місця проживання тощо, наприклад: від імені *Микола* – *Миколаєнко*, *Миколайчук*; за сферою діяльності: син столяра – *Столяренко*, *Столярчук*; чоловік, який мешкав за річкою, – *Зарічнюк*, у лісі – *Лісовенко* і т. ін. Стабільності прізвища набули в XIX ст. і зміцнювали відчуття національної причетності наших співвітчизників. Будь-яка видозміна їх порушує основи української ідентичності, сприяє намаганням російської ідеологічної машини реалізувати своє бачення українських імен і прізвищ, зокрема через графічне спотворення в РАЦСах.

А. А. Бортняк радить працівникам засобів масової інформації не обстоювати викривлені несприятливими історичними обставинами чи казенними принципами форми прізвищ *Подольнін*, *Кузнічук*, *Нікітюк*, *Антосевич*, *Огороднік* тощо, ілюструє правильні написання цих і подібних прізвищ – *Подольнин*, *Кузничук*, *Никитюк* (радіше *Микитюк* – І.Х.), *Антосевич*, *Огородник*, *Пилипенко*, *Калениченко*, *Кулик*, *Нижник*, незалежно від того, як їх

колись записав «канцелярський мудрій» [1, с. 36–41]; не вкладаються в українські рамки і прізвища – *Алексєєнко, Казак, Тіхонюк, Закусіло, Белік*, що походять від лексем – *Олекса, козак, Тихін, закусити, білий*; кумедно звучать прізвища в такій інтерпретації – *Крот, Рябоконь, Трегуб, Кот, Поп, Сокол, Куцевол, Кривой* замість *Кріт, Рябокінь, Тригуб, Піп, Кім, Сокіл, Куцевіл, Кривий*; викликає подив, коли деякі українці намагаються хоча б однією літерою підкреслити у своєму імені «немужицкое происхождение»: *Третьак* пишуть зі знаком м'якшення перед *я*, а *Кукурудза* – без простяцької «д»; їм здається, що вони облагородять свої «хвामілії», коли писатимуть – *Совва, Біллик, Варенік, Салло, Варона, Подопрігора, Медведь*.

У калейдоскопі штучно зросіянізованих прізвищ-мутантів – *Ковальов* (від української лексеми *коваль* – російською *кузнец*), *Мірошникова* (від *мірошник* – російською *мельник*), *Кухаруков* (від *кухар* – російською *повар*), *Ломаков* (від *ломака* – російською *дубина, большая палка*), *Хмарукова* (від *хмара* – російською *туча*), *Кравченков* (від *кравець* – російською *портной*), а ще також – *Білоусов, Биков, Жуков, Винников, Сомов, Куликов, Морозов, Логвинов, Новиков* і їм под.

Так, набуло російського забарвлення і прізвище колишнього президента СРСР М. С. Горбачова. Як свідчить А. Ковальчук, батько найвпливовішого радянського політика Сергій – уродженець Чернігівщини, мав прізвище *Горбач*, яке росіянізував додаванням суфікса *-ов*, мотивуючи переїздом до Ставропільщини.

Дослідники стверджують, що у прізвищі людини закодовано завдання роду. З огляду на це в умовах незалежної держави маємо можливість відновити правильність своїх прізвищ або трансформувати їх відповідно до моделей українських прізвищ, як це зробив О. М. Біляєв – провідний український лінгводидакт, доктор педагогічних наук, член-кореспондент АПН України, родом із Нововоронцовки Херсонської області, який одразу із проголошенням незалежності України змінив прізвище *Беляєв* на *Біляєв*, хотів відновити і суфікс *-їв*, однак утримався: не всі змогли б асоціювати його з автором численних і вагомих праць із теорії і практики навчання української мови, виданих до 1991 року.

Українські прізвища надзвичайно різноманітні за джерелами творення та граматичним складом. І хоча належать до розряду іменників, та за походженням, будовою й особливостями відмінювання їх поділяють на дві групи: прізвища прикметникового типу і прізвища іменникового типу [3, с. 280–296]. До першої групи належать: 1) прізвища у формі прикметників і дієприкметників, що мають у називному відмінку закінчення *-ий (-ій)* у

чоловічому роді, – *Озерський, Шидловський, Будній* та *-а, -я* – у жіночому роді – *Дзеньківська, Мізерна, Городня*; частина з них має суфікси *-ськ-, -цьк-, зьк-*: *Андріївський (-ська), Гарницький (-цька), Залузький (-зька)*; 2) прізвища, які походять від стягнених (коротких) прикметників, – *Зелен, Молод*, нечленних форм дієприкметників – *Мазан, Ковтун*; 3) прізвища у формі присвійних прикметників на позначення назви сина або дочки, утворені від імені чи прізвиська батька або матері за допомогою суфіксів *-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин (-їн)*: *Іванів, Зеров, Гринь*, а також на *-ишин (-їшин)*, утворені від назви матері на *-иха* – *Василишин, Мусіїшин*.

До прізвищ іменникового типу належать прізвища: 1) утворені лексико-семантичним способом – *Семерин, Стельмах, Комар*; 2) морфологічним способом за допомогою словотвірних суфіксів *-ак (-як), -ань, -ар, -ач, -ег(а), -евич, -ейко, -енко, -ець, -ик, -ил(о), -ич, -ище, -к(о), -ник, -ович, -ок, -ук(-юк), -ун, -унь, -ура (-юра), -усь, -ух (-юх), -чак, -чук* – *Вишняк, Грабар, Сагач, Зданевич, Шумейко, Буйненко, Карповець, Боровик, Решетило, Зварич, Василице, Самійленко, Винник, Полюхович, Петручок, Павлюк, Павлунь, Місюра, Смуць, Голоюх, Стрільчак, Герасимчук*; 3) синтаксично-морфологічним способом шляхом складання основ різних частин мови – *Доброграй, Вернидуб, Сухомлин, Котигорошко, Самосій, Неумита*.

Перекручені прізвища в поєднанні зі скаліченою мовою спотворюють національно-культурне обличчя українців. Відтак в умовах формування українськомовного простору постала проблема повернення генетично зумовлених антропонімів з метою відродження національної єдності, відновлення й зміцнення української ідентичності.

Література

1. Бортняк А.А. Ну що б, здавалося, слова...: Бесіди про культуру української мови. Київ : Український письменник, 1994. 73 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
3. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: словник-довідник. Київ : Наукова думка, 1986. 310 с.

Христіанінова Раїса,
*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови,
Запорізький національний університет*

МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ТРОЛІНГУ ВОРОГА В МЕРЕЖЕВОМУ ДИСКУРСІ СЬОГОДЕННЯ

Сучасні дослідники визначають мережевий дискурс як комунікативну взаємодію у віртуальному просторі користувачів соціальних мереж, що має ознаки інтерактивності, оперативності, анонімності, полікодовості, опосередкованості [2, с. 4]. У наукових працях, присвячених аналізу комунікативної взаємодії співбесідників, виокремлюють два основні типи цієї взаємодії – кооперацію і конфлікт, що реалізують себе в мережевому дискурсі через кооперативні стратегії аргументації, інформативності, самопрезентації, спонукання, ритуальності і конфліктні стратегії дискредитації, незгоди та тролінгу [Там само, с. 77].

Єдиної дефініції комунікативної стратегії натеper ще немає, але більшість дослідників схиляються до розуміння її як комплексу, ланцюжка спланованих і реалізованих комунікативних ходів, які забезпечують досягнення комунікативної мети (О. Головач, О. Паршина, М. Макаров, О. Ісерс, О. Селіванова, А. Загнітко та ін.). Погоджуємося зі словами М. Бахтіна, що в кожному висловленні (чи то в однослівній репліці, чи то у великому творі) реалізовано мовленнєвий задум мовця [1, с. 409], тобто комунікативну мету. Засобами реалізації тієї чи тієї комунікативної стратегії постають насамперед лексичні та синтаксичні одиниці.

Дискурс соціальних мереж сьогодення, коли ми маємо війну на великій території України з усіма її жахіттями, якісно змінив свій характер. Насамперед упадає в очі його чітка поляризованість, що виявляє мовленнєві наміри комунікантів – показати своє несприйняття ворогів і тих принципів життя, які вони хочуть нав'язати українцям, з одного боку, та підтримати захисників нашої землі, мужніх українських воїнів, з другого. Узаємодія комунікантів у різних соціальних мережах та групах відбувається як в основних дописах, так і в коментарях до них, що зумовлює дві форми дискурсу – монологічну й полілогічну

У пропонованій розвідці проаналізуємо реалізацію в мережевому дискурсі комунікативної стратегії тролінгу ворогів.

Джерелами дослідження слугували телеграм-канали сил спротиву на окупованих територіях та телеграм-канали органів державної влади прифронтових територій. Матеріал подаємо без правлення граматичних і пунктуаційних помилок.

У науковій літературі тролінг визначають як особливу комунікативну стратегію, якій притаманний маніпулятивний характер (О. Булатова, Н. Кондратенко, Г. Немика, Л. Синельникова, О. Ушаков та ін.). Завдання тролінгу – викликати в адресата негативну реакцію, вивести його з рівноваги, змусити реагувати емоційно й порушувати правила спілкування [2, с. 193].

Комунікативна стратегія тролінгу ворога в соціальних мережах сьогодення, на нашу думку, має інше завдання, яке можна виявити зі спроб пояснити семантику дієслова «тролити».

Дієслово «тролити» в академічних тлумачних словниках ще не зафіксоване, воно ввійшло в сучасне мовлення з інтернет-простору, де користувачі пропонують витлумачувати його як «глузувати», «глумитися», «знущатися» [<https://slovotvir.org.ua/words/trolyty>; <http://myslovo.com/?dictionary>]. Отже, швидше за все, завдання тролінгу ворога – висміювання його, відверте глузування над ним.

Об'єктами глузування в інтернет-мережах постають: 1) окупанти, які безпосередньо перебувають на території України; 2) військові дії окупантів на території України; 3) держава-агресорка та її очільники; 3) громадяни росії, котрі підтримують війну та схвалюють злочинні дії керівників держави.

Мовними маркерами вираження глузування над ворогами є насамперед лексичні засоби – лексеми негативної оцінної семантики та словосполучення, що набувають ознак семантичної нерозкладності і так само мають негативне забарвлення. В основі глузування лежать як внутрішні, так і зовнішні характеристики ворогів, спосіб життя загарбників, їхні цінності, військові дії тощо.

Українці висміюють моральні якості окупантів, несумісні з поняттям людяності: *потвори з оркостану піарять нашого єнота та за допомогою вкраденої тваринки збирають з людей гроші нібито на лікування поранених орків* [Запоріжжя.Інфо. 25 листопада 2022]; *Тваринки-рашисти зняли черговий брехливий сюжет про те, що у центрі Мелітополя знайшли схрон з українською зброєю (у ящиках с надписами болотною мовою)* [Запоріжжя.Інфо. 11 січня 2023]; *Під Пологами на декількох точках гарну і святкову упаковку, виключно доблестно, отримали теж декілька десятків звірят* [Запоріжжя.Інфо. 24 січня 2023]; *дохлі орко-мавпи на Запорізькому напрямку* [Запоріжжя.Інфо. 15 січня 2023].

Огидна для українців духовна обмеженість, жалюгідність, ницість ворогів: *Здохлі лаптеногі та їх залізо бадьорить краще кави* [Бердянськ в окупації. 27 січня 2023]; *Бруднодупі продовжують, помилково вважати наше місто, таким собі тиловим оазисом, де можна спокійно ховать та відновлювать свій металобрухт, а також облаштовувати якісь тиллові бази* [Бердянськ в окупації. 1 травня 2023]; *Вчора на Запорізькому напрямку, немитим знову було гаряче та яскраво, як в прифронтових містах, так і там, де орки, помилково вважають, себе в безпеці* [Бердянськ в окупації. 29 квітня 2023]; *Вони С. Бандеру шукають, мразі болотні* [Бердянськ в окупації. 3 лютого 2023] *Кожного разу вони доказують, що вони мразоти, які повинні бути ізольовані від нормальних людей* [Бердянськ в окупації. 24 грудня 2022]; *російські фашисти обурені, що українці перестали їх боятися. Ми більше скажемо: ми сміємось над вами, убогі. Весь світ сміється над рашкою. І боятися ніколи вже не буде* [Запоріжжя.Інфо, 17 грудня 2022].

Глузують в мережевому дискурсі і над зомбованістю росіян, нездатністю реально оцінювати ситуацію, критично мислити: *Русняві зомбі пруть не зважаючи на втрати (за вчора ще +850 ліквідованих «витязів»)* для досягнення незрозуміло якої мети [Бердянськ в окупації. 31 січня 2023].

Відверте знущання над ворогами вбачаємо в іменуванні їх жмурками, пакетоподібними, хорошими. У цих лексемах закладено пророцтво ворогам смерті на українській землі: *Сьогодні знову невдалими були Пологи у жмурків* [Запоріжжя.Інфо. 22 грудня 2022]; *Тупі неосвічені пакетоподібні* [+Бердянськ новини online. 17 листопада 2022]; *Так, за вчора хорошими стали ще 410 «наших мальчиків»...* [Бердянськ в окупації. 30 травня 2023].

Зазначимо, що слово *пакет*, відтворюване відповідно до російської вимови, стало одним із ключових слів тролінгу ворогів в окупованому Бердянську, де завойовники відкрили свій продуктовий супермаркет «Пакет»: *Після роботи наших артменів, певна кількість «наших мальчиків», більше ніколи не зможе завітати в бердянський магазин «пакет»* [Бердянськ в окупації. 30 квітня 2023]. Від нього творять похідні лексеми: *За вчора було запакетіровано ще 680 «наших мальчиків»...* [Бердянськ в окупації. 7 травня 2023].

Глузують українці з вигаданої росіянами місії вторгнення в нашу країну – «визволення українського народу від нацистів», «продовження справи дідів, які перемогли фашизм в 1945 році». Засобами вираження тролінгу в цьому випадку є варваризм *асвабадітелі* та новотвір-оказіоналізм *победобеси*: *У той же час росіяни продовжують утримувати на «підвалах» українців, яких підозрюють у нелояльності до влади «асвабадітелі»* [+Бердянськ новини online. 28 січня

2023]; *Вночі **побєдбєси** влаштували чергову ракетну атаку на наші міста [Бердянськ в окупації. 9 травня 2023].*

Висміюють в мережевому дискурсі поведінку ворогів на окупованих територіях. Мовними ознаками тролінгу постають варваризми (*мальчіков, прелєстєй «асвабаждєнія», «вітязі»*), сленгові слова (*западло*), синтаксичні конструкції, притаманні просторіччю (*«евакуювали» на моря*), вживання слів у переносному значенні (*«евакуювали», «евакуйовані»*): *До речі про **мальчіков**. Концентрація їх, як в прифронтових селах, так і трохи віддалених така, що «мальчіков» вдвічі більше ніж місцевих. І в окопах їм жити **западло**, то ж і намагаються вони розселитись по приватних будинках тих, хто виїхав подалі від **прелєстєй «асвабаждєнія»,** або тих, кого «евакуювали» на моря, і ким зараз ці «вітязі» прикриваються в численних дитячих таборах та базах відпочинку Бердянська, де «мальчікі» мешкають разом з «евакуйованими» [Бердянськ в окупації. 31 травня 2023].*

Відверто глузують у мережевому дискурсі з невдач ворогів та провокативних дій ворога, метою яких є намагання залякати мешканців окупованих територій тим, що ЗСУ будуть завдавати вогневих ударів по мирному населенню: *Вчора, в Запорізькій області **кацапам** знову й знову летіло багато де. Дуже рясно було в Молочанську та Токмаку, а в Бердянську **немиті** вчора ввечері влаштували **полювання на «український» дрон**, який своїм диригентським дивним чином нагадував літаючі мопеди, якими щедро забезпечує «**втарую армію міра**» інша диктаторсько-людоджерська країна – Іран. **Полювання пройшло успішно**, і «**наші мальчікі**» заземлили «**ворожій**» БПЛА. Бавовнить у **кацанів** продовжило і сьогодні зранку. Чергові «**вітання**» полетіли знов до Токмаку. І до Луганська, хоча це Українське місто і не має відношення до нашої області, але останнім часом **асвабадітелі** разом з місцевими колобками почали відчувати **тревожну тревожность** від постійних прильотів по базам **немитих**. **Шутка лі**, дев'ять років нічого не прилітало, а тут на тобі [Бердянськ в окупації. 15 травня 2023]. З метою тролінгу використано образливі назви ворогів *кацапи, немиті*, варваризми «*втарая армія міра*», «*наші мальчікі*», *асвабадітелі, тревожная тревожность, шутка лі*, слова в непрямому значенні «*український*», «*ворожій*», «*вітання*», словосполучення та частини складних речень з іронічним значенням *полювання на «український» дрон, полювання пройшло успішно*.*

Вишуканий тролінг ворога спостерігаємо в аналізі брехливих новин на російських телевізійних каналах щодо ведення воєнних дій. З метою висміювання використано перифрази (*міністерство вбивства болотної федерації*), варваризми (*моцнєйшу, товаріщам, «унічтожєних»*), відомі слова з

новим значенням («кинжальна», «неперевершеними»), слова з тюремного жаргону (на кічу), метафор (казкарі), гіперболи (знищеними 27 HIMARS з 20): *На вечір другого дня після масованої «кинжальної» атаки, міністерство вбивства болотної федерації нарешті оговталось, та почало видавати потужнішу інформацію. На сьогоднішній вечір, кількість уражених Patriot масштабувалась до п'яти. Ракети виявились настільки «неперевершеними», що всі їх розробники поїхали на кічу, пояснювати товарищам майорам всі секрети та тонкощі розробки. Але ж, як ми знаєм по ситуації зі знищеними 27 HIMARS з 20, для цих казкарів нема нічого неможливого. Тож, чекаєм завтра ще з десятків «унічтожених» Patriot та пару десятків Storm Shadow на додачу [Бердянськ в окупації. 17 травня 2023].*

Отже, проведений аналіз комунікативної стратегії тролінгу ворога в мережевому дискурсі сьогодення дає підстави стверджувати, що розглядана стратегія зазнала в умовах війни певної трансформації. Вона втратила маніпулятивний характер і безпосереднє спрямування на отримання негативної реакції адресата, тобто ворога. Натомість основним завданням тролінгу ворога стає його висміювання, відверте глузування над ним з метою підтримки морального духу українців, їхньої віри в перемогу над ворогом.

Література

1. Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2001. С. 406–415.

2. Швелідзе Л. Д. Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української та англійської мов) : Дис. ... канд. філол. наук. Вінниця, 2021. 240 с.

Чернюк Ірина,
*викладач української мови та літератури,
Відокремлений структурний підрозділ
«Фаховий коледж технологій, бізнесу та права
ВНУ імені Лесі Українки»*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Сучасне суспільство потребує всебічно підготовлених фахівців, здатних якісно виконувати свої професійні обов'язки, вільно пристосовуватися до мінливих соціальних, політичних та економічних умов, що вимагає постійного оновлення змісту освіти та пошуків сучасних підходів до навчання. Насамперед це стосується зміни освітньої парадигми, спрямованої на накопичення багажу знань, на формування обізнаного фахівця, який має загальні та професійні компетентності та вміє їх застосовувати у відповідності до ситуації, здатний контактувати у професійному середовищі. Важливим завданням фахової передвищої освіти є підготовка висококваліфікованих спеціалістів, які досконало володіють державною мовою, комунікативними навичками та особливостями фахової мови.

Компетентнісний підхід є найбільш прийнятним для вивчення української мови за професійним спрямуванням, що зумовлено метою навчання та характером очікуваних результатів, підґрунтям чого є освітньо-професійні програми підготовки фахових молодших бакалаврів. Така модель навчання української мови на сучасному етапі розвитку відповідає суспільним запитам та західноєвропейським рекомендаціям з мовної освіти.

Дослідженню застосування компетентнісного підходу до вивчення мови приділяли увагу у своїх наукових працях В. В. Борисенко, Н. Б. Голуб, Р. С. Гуревич, Л. Г. Кайдалова, С. В. Лісова, О. В. Овчарук, Т. М. Садова, А. М. Фасоля та інші.

О. В. Овчарук вважає, що компетентнісний підхід до навчання особливо актуальний в умовах інтеграції України в європейський простір, оскільки освіта повинна бути наближена до практичних потреб професійної діяльності та «формує у молоді вміння оперувати новими технологіями та знаннями, бути готовими змінюватися та пристосовуватися до нових потреб ринку праці, оперувати і управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатися упродовж життя» [3, с. 6].

Компетентність – це поінформованість, обізнаність, авторитетність [2, с. 16], властивість до значення «компетентний»; освіченість у певній галузі,

результат набуття певних компетенцій. Термін тісно пов'язаний із поняттями «компетентнісний підхід», «компетенція». Компетентність дозволяє особистості вирішувати певні практичні завдання, комунікувати з колегами у професійному середовищі. На думку А. М. Фасолі, компетентність – це здатність і готовність діяти [4, с. 16].

Для того, аби стати фахівцем своєї справи, здобувач освіти в першу чергу повинен оволодіти професійними навичками та знаннями, у процесі яких формується професійне мовлення, тобто студент вивчає галузеву фразеологію та термінологію, створюючи активний професійно зумовлений словниковий запас, та підвищує свій культурний рівень.

Сучасний заклад фахової передвищої освіти повинен сприяти формуванню мовних, мовленнєвих та комунікативних компетентностей, які є важливими складниками вивчення мови здобувачами освіти.

Формуючи мовну компетентність, особливу увагу необхідно звертати на вироблення орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних навичок; уміння будувати речення, тексти; уміння реалізовувати себе у висловлюваннях; уміння творити і виражати себе засобами мови; володіти основними формами усного і писемного спілкування, стилями мовлення. Це й володіння терміносистемами, фразеологією, композиційними та жанровими формами текстотворення, мовними формулами тощо.

Мовленнєва компетентність передбачає достатній рівень лексичного запасу, сформованість граматичної будови мови, володіння навичками переказу, розповіді, самостійного складання професійних текстів. Ефективним є використання вправ, спрямованих на засвоєння термінології, на активізацію вміння говорити для застосування цієї термінології у конкретних робочих ситуаціях; редагування фахових текстів; складання доповідей фахового спрямування.

Формування комунікативної компетентності здобувачів освіти здійснюється системно у процесі мовленнєвої практики на основі опрацювання мовної теорії. Тому найбільш ефективними під час вивчення української мови за професійним спрямуванням є завдання, мета яких – налагодження контактів, зокрема, укладання діалогів відповідно до запропонованої ситуації, захисти проєктів, проведення «круглих столів», дискусій, спрямованих на оволодіння практичними вміннями та компетенціями.

На кожному занятті української мови за професійним спрямуванням обов'язковою є робота з формування комунікативного досвіду здобувачів освіти, розвитку їхнього власного мовлення. Головне завдання викладача – забезпечити засвоєння мовних знань і формувати вміння застосовувати їх у процесі спілкування: правильно й ефективно здійснювати мовленнєву

діяльність в усній чи писемній формі з урахуванням ситуації та сфери спілкування.

Навчальна дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням», у рамках якої відбувається формування комунікативних компетентностей, спрямована на підвищення мовної освіченості студентів, сприяє гуманізації освіти та підвищує культурний рівень спеціаліста певної галузі. Досконале володіння українською літературною мовою в повсякденній професійній діяльності є обов'язковим для кожного фахівця. Формування українськомовних компетенцій здобувачів освіти має відбуватися з акцентом на їхню активну мовленнєву діяльність, тобто викладачі повсякчас мають залучати і спонукати учасників навчального процесу до спільної діяльності.

Як зазначає Н. Б. Голуб, «рівень освіченості з позицій компетентнісного підходу визначається здатністю розв'язувати проблеми різної складності на основі здобутих знань, володіти способами діяльності, що дають змогу ці знання застосовувати на практиці» [3, с. 9].

Вивчаючи навчальну дисципліну «Українська мова за професійним спрямуванням», студенти різних спеціальностей набувають теоретичних знань про фахове спілкування, його етапи й роль у професійній діяльності, засвоюють термінологію майбутньої спеціальності, відомості про призначення і структуру ділових документів, необхідних фахівцю певного профілю, здобувають стійкі комунікативні компетенції, потрібні у професійному спілкуванні, навички послуговування вербальними і невербальними засобами обміну інформацією.

Отже, мовна, мовленнєва та комунікативна компетентності є важливими складниками освіти фахівця, передбачені освітньо-професійними програмами підготовки фахового молодшого бакалавра, які мають на меті сформувати в майбутніх спеціалістів професійно зорієнтовані вміння і навички досконалого володіння українською літературною мовою у фаховій сфері.

Література

1. Голуб Н. Б. Компетентнісне навчання – це актуально. *Дивослово*. 2012. Вип. 6. С. 60–62.
2. Данилюк І. Г. Сучасний словник іншомовних слів для середньої і вищої школи. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 576 с.
3. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ : К.І.С, 2004. С. 5–14.
4. Фасоля А. М. Компетентнісно зорієнтовані завдання: проблеми термінології, типології, створення. *Дивослово*. 2014. Вип. 9. С. 15–21.

Члек Наталія,
учителька української мови та літератури
КЗ ЗСО «Луцький ліцей №9 Луцької міської ради»

НАВЧАЛЬНЕ ЗАПИТАННЯ ЯК ЗАСІБ КОНСТРУЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДІАЛОГУ НА УРОКАХ СЛОВЕСНОСТІ

Добре знати теорію якоїсь галузі нині недостатньо. Учитель повинен переглянути власний педагогічний досвід, по-новому структурувати педагогічний діалог, якомога більше залучати самого учня до процесу отримання, усвідомлення, засвоєння та використання навчальної інформації на кожному етапі уроку.

Педагогічний діалог орієнтований на розкриття особистісного потенціалу учнів, за потреби критичну переоцінку ними попередніх поглядів і вибудову власної світоглядної системи на основі навчального матеріалу [1,19]. Адже завдяки запитанню можна активізувати мислительні процеси школярів, розвивати комунікативні та креативні компетентності, забезпечити евристичний підхід до вивчення нового матеріалу.

Не викликає сумніву, що запитання є рушійною силою активного життєвого розвитку особистості. Доки людина ставить запитання і шукає на них відповіді, доти вона живе, розвивається, пізнає світ.

Запитання дає можливість змоделювати урок різноманітного типу і структури. Залежно від етапу уроку, його завдань, дидактичної функції запитань практикую використання таких запитальних структур:

- фокусуючі;
- констативні;
- провокуючі;
- проблемні;
- аспектні;
- ввідні;
- евристичні;
- алгоритмізовані;
- тестові;
- рефлексійні.

На етапі мотивації навчальної діяльності використовую фокусуючі запитання, що допомагають залучити попередній життєвий досвід школярів.

Сфокусувати почуття та думки дитини на змісті нової теми допомагають запитання, побудовані

- на ефекті прислів'я (Народна мудрість стверджує: «Не роби зла Землі – ...»). Поміркуйте, як би ви закінчили цю фразу. Тема «Г. Тютюнник «Дивак», 6 клас);
- на прийомі антитези, суперечності (Чому зло робить, а добро творять? Тема «Є. Гуцало «Сім'я дикої качки», 7 клас);
- за принципом «Що відбулося б, коли...?» (Як би склалася доля М. Хвильового, якщо б він не був фанатиком «загірної комуни»? Тема «М. Хвильовий. Життєвий та творчий шлях митця», 11 клас);
- за принципом парадоксу (В українській мові всі іменники належать до трьох родів: чоловічого, жіночого та середнього. Прочитайте речення і з'ясуйте, до якого розряду належить виділений іменник. «То ти у мене плакса?» – спитала мама (Петрика, Марійку). Тема «Рід іменника», 6 клас).

На етапі актуалізації знань та вмінь доцільним є використання констативних та евристичних запитань [1, 17]. Вважаю, що дієвим способом активізації засвоєння нового матеріалу є провокуючі запитання. Шукаючи правильну відповідь, школярі розуміють, що їх знань недостатньо для розв'язання нової навчальної задачі (З'ясуй спосіб творення слів «черговий», «вартовий», «інший». Тема «Словотвір», 6 клас. Визнач, яким членом речення виступає інфінітив у реченні «Командир наказав рушати». Тема «Складений дієслівний присудок», 8 клас).

На етапі вивчення нового матеріалу доречним є використання проблемних, аспектних та ввідних запитань. Завдання етапу закріплення нового матеріалу передбачають використання алгоритмізованих запитань. На цьому етапі ефективним є запитання тестового формату [2,2]. На завершення уроку ставлю рефлексійні питання, які змушують дітей проаналізувати свої дії та вчинки.

Цікавим прийомом, який стимулює творче й критичне мислення, дозволяє дітям розміркувати над щойно отриманими знаннями, є так звана система «ПРИМА» (П – почаклуємо, Р – розв'яжемо, І – інший погляд, М – може статися, А – а що далі?) [3, 13]. На завершення уроку ставлю рефлексійні запитання, які змушують дітей проаналізувати свої дії і вчинки. Наприклад:

- Чи задоволені ви результатом своєї роботи на уроці?
- Що ви зрозуміли і дізналися нового?
- Що найбільше здивувало, вразило?
- Чи досягли поставленої на уроці мети?

Інтерес до вивченої теми підтримую і після уроків. Для цього практикую використання дошки запитань, на якій учні записують те, що вони хочуть дізнатися, а інші – пропонують відповіді, знайдені в різних джерелах. Навчальне запитання як засіб конструювання ефективності педагогічного діалогу використовую і в позакласній роботі: під час проведення годин спілкування, виховних заходів, занять факультативу «Лінгвістична лабораторія».

Аналізуючи досвід роботи над проблемою, вважаю, що є певні досягнення. Свідченням цього є успіхи вихованців на міських олімпіадах, конкурсах-захистах наукових робіт, високі результати випускників на зовнішньому незалежному оцінюванні. Адже успішний педагогічний діалог активізує навчальну діяльність на кожному етапі уроку, формує творче мислення, допомагає самореалізації дітей у сучасному інформаційному суспільстві. Якісне навчальне запитання сприятиме постійному пізнавальному процесу, кожна відповідь породжуватиме нове запитання. Не випадково П. Коельйо відзначив: «Коли в мене нарешті були всі відповіді, змінилося запитання».

Література

1. Волошина Н. Й. Шляхами художнього твору: вимоги до нього. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. Вип. 6. С. 15–21.
2. Макоша Ю. В. Розвиток критичного мислення в умовах активного навчання мови та літератури. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2009. Вип. 25. С. 2.
3. Череповська Н. І. Роль аналогії в розвитку критичного і творчого мислення. *Уроки мислення*. 2003. Вип. 2. С. 13.

Шехавцова Світлана,
доктор педагогічних наук, професор,
кафедра слов'янських мов,
Університет Матея Бела в Банській Бистриці,
Словаччина

СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність порушеної проблеми вивчення української мови як іноземної полягає в особливо шанобливому ставленні європейської наукової спільноти до українського народу. Таким чином, відбувається різкий сплеск зацікавленості європейського суспільства до вивчення української мови та культури. Звідси на сучасному етапі з'явилася потреба у вивченні української мови як іноземної. Як зазначають більшість науковців-методистів, що на сьогодні проблем, пов'язаних із вивченням української мови як іноземної, досить багато, відзначимо декілька, а саме: розробка концепції викладання української мови іноземній громадянській різним категорій, підготовка навчальних програм з української мови для іноземних громадян, створення навчальних посібників з української мови з урахуванням особливостей різних категорій іноземних студентів, розробка тестів з української мови для визначення рівня володіння мовою як іноземними здобувачами, так й іноземцями, які прагнуть отримати українське громадянство [4, с. 240].

Як показує практика, викладання та вивчення української мови як іноземної в закладах вищої освіти України впроваджується в навчальний процес у межах таких курсів: «Практична українська мова для іноземців», «Українська мова як іноземна (практичний курс)», «Ділова українська мова для іноземців», «Українська мова за професійним спрямуванням для іноземців» тощо. У програму вивчення української мови включено вивчення фонетики, лексичного складу мови, морфології, граматики, синтаксису, проте теоретичне вивчення подекуди відходить на другий поступаючий першочерговому завданню – виробленню практичних умінь та навичок комунікації. Варто також підкреслити, що під час роботи з іноземними студентами обов'язково варто враховувати особливості комунікації, адже це спілкування людей, які є представниками різних культур, що «оперують різними лінгвокультурними стереотипами і комунікативними навичками, спираються на різні (часто діаметрально протилежні) мовні картини світу, перебувають під впливом різноманітних упереджень тощо» [1].

Щоб зробити традиційні заняття цікавими, підвищити ефективність освітнього процесу і рівень знань слухачів, в закладах вищої освіти використовуються на заняттях з української мови як іноземної інноваційні методи. На відміну від звичайних занять, метою яких є оволодіння знаннями, вміннями та навичками, заняття з використанням інтерактивних методів до вивчення української мови спрямовані на розвиток мотивації у студентів, а також на розвиток лінгвістичних здібностей кожного студента в освітньому процесі. Такий підхід передбачає органічне поєднання традиційних і інтерактивних методів навчання, тобто традиційне сприймання нового матеріалу, засвоєння та осмислення супроводжується використанням інтерактивними методами.

В загальнометодичному розуміння термін «інновація» означає зміну, введення нового. У педагогіці цей термін позначає нововведення, оновлення процесу навчання. Використання вчителями-практиками інноваційних методів у педагогіці розпочалося минулого століття. Інноваційні технології містять такі підходи до викладання іноземних мов, як: інтерактивні методи викладання; використання технічних засобів навчання (комп'ютерних та мультимедійних, мережі Internet) для контролю знань, зберігання і використання навчальних матеріалів [2, с. 10].

В методиці викладання української мови як іноземної в закладах вищої освіти також поширені інтерактивні методи, які використовуються в контексті викладання іноземних мов. Інтерактивне навчання можна визначити як взаємодію учасників процесу здобуття знань за допомогою викладача, що володіє методами викладання, що спрямовані на оволодіння цими знаннями. Провідними ознаками та інструментами інтерактивної педагогічної взаємодії є: полілог, діалог, міжсуб'єктні відносини, свобода вибору, створення ситуації успіху, позитивність і оптимістичність оцінювання, рефлексія та інше. На заняттях викладання української мови як іноземної використовують такі інтерактивні методи, як «Незакінчені речення», «Мозковий штурм», «Вилучи зайве», «Обмін думками», «Інтерв'ю», «Роз'єднай слова», «Групування», «Алітерація імені» (особливо ефективно використовувати під час організації знайомства групи або під час вивчення теми «Зовнішність і характер людини»), «Заверши фразу», «Комплімент», «Прогноз погоди», «Асоціації», «Алфавіт» (дозволяє повторити лексику з теми), «Хвилина розмови», «Зміна співбесідника» (тренування діалогічного мовлення) та ін. [3, с. 25].

Використання інтерактивних методів у педагогічному процесі спонукає викладача до постійної творчості, вдосконалення, зміни, професійного зростання, розвитку. Опановуючи той чи інший інтерактивний метод будь-який

викладач спершу визначає переваги цього методу та методичні можливості, які цей метод надає у порівнянні з іншими методами. Далі викладач узгоджує цей метод безпосередньо з індивідуальними особливостями здобувачів задля ефективності використання. І, насамкінець, ідентифікує власні індивідуальні потенційні можливості використання його в межах освітнього процесу. Цей процес відбувається в межах інноваційної діяльності, поки викладач не починає диференціювати інтерактивні методи навчання як дієві педагогічні інструменти, і використання їх в педагогічному процесі. На сьогодні, одним з таких методів є комунікативний метод [4].

Ключова мета комунікативного методу – це навчання студентів спілкуванню зі співрозмовниками українською мовою. Безперечно, найпоширенішими засобами реалізації цього методу є створення постійної розмовної практики через: монологи (розповіді про себе, свою родину, країну, хобі тощо); діалоги (робота в парах чи командах); командні ігри (відповіді на запитання «Так / Ні», різноманітні квести тощо); дискусії (для студентів, які вивчають довше та знають мову краще).

У процесі навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти особливо розповсюдженим є метод рольової гри, за допомогою якого можна змоделювати ситуацію спілкування, максимально наближену до реальності. Завдяки цьому методу у здобувачів є можливість опрацювати певні комунікативні ситуації, які сприятимуть ефективному налагоджуванню міжкультурної комунікації в україномовному середовищі з урахуванням ментальних установок українського народу. Останнім часом викладачі часто використовують кейс-метод, тобто метод ситуаційних вправ. Саме цей метод вможливує наближення освітнього процесу до практичної комунікативної діяльності. Ця методика є особливо ефективною, оскільки загальною спрямованістю сучасних вишів є поєднання теоретичних знань із практичними навичками та вміннями.

Фонетичні особливості української мови іноземні здобувачі засвоюють у процесі аудіювання, яке варто проводити за схемою: розуміння – досягнення – перед відтворенням (*comprehension – achievement – before production*) [5, с. 58]. Додатковим позитивним аспектом використання аудіювання полягає той факт, що здобувачі мають змогу не лише вчитися розуміти почуте, а й вчитися сприймати фонетико-акустичні особливості мовленнєвих одиниць. У сучасній методиці навчання іноземних мов в закладах вищої освіти популярним є аудіомовний метод. Його доцільно використовувати на перших двох рівнях вивчення мови. Сутність методу полягає в тому, що спочатку здобувач повторює кілька разів усе почуте від викладача чи під час

аудіопрослуховування і лише на другому рівні йому дозволено продукувати одне-два самостійно побудовані висловлення.

Специфіка вивчення української мови як іноземної в закладах вищої освіти передбачає опанування мовного матеріалу на фонетичному, лексичному і граматичному рівнях, а також оволодіння граматичними навичками, читанням та аудіюванням. З поміж усіх чинників, які впливають на опанування мовцями звуків української мови є те, наскільки близьким є звучання фонем їхньої рідної мови та української. Здобувачам легше опанувувати артикуляцію фонем, коли вони мають змогу не просто їх механічно копіювати, але і порівнювати їх із звуками рідної мови, коригуючи вимову і намагаючись максимально наблизити якість того чи іншого звука до властивого українській мові. Домінування фонетичного принципу в українському правописі зумовлює те, що іноземні здобувачі практично не відчують труднощів, навчаючись письму та читанню. Отож, коли курс вивчення української як іноземної обмежений у часі і спрямований на оволодіння повсякденним мовленням, варто обмежитися використанням друкованих текстів. Наголос в українських словах є фіксованим, тому важливо, щоб у текстах для читання наголошені звуки були відповідно виділені.

Вивчення лексики і граматики української мови не може відбуватися окремо. Одночасне засвоєння розмовних тем і досить складної, як на іноземного студента, української граматики, сприяє кращому засвоєнню матеріалу як одного, так і іншого лінгвістичних рівнів і, що вкрай важливо, створює серйозну мотивацію для вивчення морфологічного та синтаксичного матеріалу, дозволяє одразу ж застосовувати отримані теоретичні знання на практиці.

Отже, в статті було висвітлено специфіку викладання української мови як іноземної для іноземних здобувачів у закладах вищої освіти. Дослідження довело, що використання на практиці інтерактивних методів навчання в процесі вивчення української мови як іноземної, необхідність та можливість обирати викладачами методи навчання, які б можна було органічно поєднувати. Таке поєднання традиційних методів навчання з інноваційними сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу в процесі засвоєння української мови як іноземної. Безперечно, впровадження інноваційних методів значно поліпшує якість презентації навчального матеріалу, ефективність його засвоєння студентами, збагачує зміст освітнього процесу, а також підвищує мотивацію до вивчення української мови.

Література

1. Бацевич Ф. Теорія міжкультурної комунікації: сутність, презентативна одиниця, специфіка термінології. *Словник термінів міжкультурної комунікації*. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
3. Інтерактивні технології навчання / авт.-упор. І. І. Дівакова. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 180 с.
4. Тростинська О. М., Петров І. В. Викладання української мови як іноземної: проблеми, пошуки, перспективи. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. 2011. Вип. 18. С. 239–248.
5. Nunan D. *Second Language Teaching and Learning*. Boston, 1999. 234 s.

Шульська Наталія,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПУНКТУАЦІЙНІ АНОРМАТИВИ ЯК НЕГАТИВНЕ ЯВИЩЕ СУЧАСНИХ МЕДІА ТЕКСТІВ

Писемне мовлення друкованих та онлайн-ЗМІ потребує уваги лінгвістів у зв'язку з тим, що мегашвидкий темп передавання інформації призводить до мовних огріхів на правописному, граматичному, стилістичному рівнях. Мовне оформлення багатьох медіатекстів абсолютно не відповідає чинним лінгвістичним нормам. Натомість читацька аудиторія потребує не лише якісних інформаційних повідомлень, у яких дотримано професійних журналістських стандартів, але й кваліфікованої презентації текстів.

У сучасній науковій парадигмі представлено чимало праць, присвячених аналізу помилкобезпечних зон на різних мовних рівнях у друкованих та електронних українських ЗМІ. Системну типологію лінгвоанормативів у пресі представила Т. Бондаренко [1–3], яка розглядає пунктуаційні помилки як різновид комунікативного шуму [2]. Вивчаючи типологічні особливості журналістських анормативів, А. Капелюшний звертає увагу на пунктуаційні помилкобезпечні явища [4]. Аналіз ненормативних пунктограм здійснила І. Мариненко [5]. Про дотримання редактором пунктуаційних норм зауважують у публікації Н. Шульська і Р. Зінчук [6]. Дослідниця з едитології Т. Бондаренко розширює класифікаційну систему помилок і розмежовує мовні (орфоепічні, акцентуаційні, орфографічні, лексичні, фразеологічні, словотвірні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні), мовленнєві та немовні (логічні, фактичні, естетичні) анормативи, зауважуючи при цьому, що «помилка – це анорматив, тобто таке ненормативне лінгвоутворення, що виникає в результаті невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленнєвих операцій» [1].

Чи не найбільше лінгвістичних відхилень від норми виникає на рівні орфографії, а також пунктуації, адже журналісти часто нехтують розділовими знаками, або ж навпаки – нагромаджують тексти зайвою пунктуацією. Пунктуаційні помилки вирізняються з-поміж інших типів анормативів тим, що їх у друкованих ЗМІ та інтернет-виданнях трапляється значна кількість. Дослідниця І. Мариненко зауважує, що «суб'єктивно відсутність певного знака нібито й не призводить до того, що реципієнт хибно зрозуміє інформацію,

проте об'єктивно будь-яка пунктуаційна помилка певною мірою порушує зміст висловлювання» [5, с. 108–109]. Досконале знання автором / коректором пунктуаційних норм полегшує сприймання інформації, сприяє піднесенню загальної мовної культури суспільства.

Залучені для дослідження онлайніві ЗМІ вказують, що серед ненормативних пунктуаційних явищ поширені ті, у яких використано зайві розділові знаки. До основних типів цих аномативів відносимо такі:

1) коми, за допомогою яких помилково виділено надумані вставні слова. Тенденційний характер має виділення сполучника адже, що вживається авторами як вставне слово: *Адже, щоранку, у будь-яку пору, занурюється в холодну купіль водойми* («Таблоїд Волині», 14.01.2021); *Адже, через погане асфальтне покриття не лише не можна налагодити постійне автобусне сполучення з усіма населеними пунктами району, а й від цього потерпають мешканці окремих сіл* («Волинь», 10.11.2019); *До речі, настанню морозних днів раді і хірурги, адже, в мороз менше розвивається і всіляких шкірних мікроорганізмів* («Волинь24», 04.02.2020) тощо.

Помилково відокремлені як вставні інші слова: нещодавно (*Нещодавно виповнився рік перебування голови Луцької районної ради на своїй посаді* («Конкурент», 10.11.2019); *Нещодавно, в урочистій обстановці квитки було вручено ще 10 особам* («Волинські новини», 10.11.2018); також (*Також, вони вручили великі букети червоних троянд своїм вчителям – ветеранам та запросили їх на шкільний вальс* («Волинь», 06.10.2020); *Ми вважаємо за доцільне, також, скасування ряду пунктів у правилах торгів* («Конкурент», 21.08.2019); поступово (*Поступово, розбудова партійного осередку перейшла в нове русло*) («Волинь24», 03.09.2021). Невдовзі (*Невдовзі, почнуться роботи із завершенням будівництва дороги до с. Мильці* («Конкурент», 03.09.2020); хоча (*Хоча, створення Рожшищенської районної організації супроводжувалось невдоволенням тодішньої владної верхівки* («Волинь24», 03.09.2019); варто (*Варто, коротко згадати про механізм розвитку залежності до тієї чи іншої хімічної сполуки* («Таблоїд Волині», 03.09.2019); всього (*Всього, з початку року субсидію на оплату житлово-комунальних послуг отримали більше 21 тисячі сімей* («Конкурент», 22.05.2019).

2) коми, за допомогою яких помилково виділені надумані уточнювальні конструкції: *Основним здобутком, за цей період, можна вважати розбудову організації* («Буг», 03.10.2019); *І лише цього року, вдалося реально зрушити цю проблему з мертвої точки.* («Конкурент», 03.09.2021); *А після штурмового удару, записав на свій бойовий рахунок ще й один танк та зенітну установку*

(«Волинь24», 03.09.2023); *Іноді, в повсякденній метушні, люди забувають про справжні цінності* («Волинь», 03.11.2018) та ін.

3) ненормативна кома між підметом і присудком: *Олександр Курилюк, звернувся до учасників урочистих зборів із щирим вітанням* («Під прицілом», 12.11.2019); *А це, є порушенням законодавства* («Конкурент», 07.04.2022); *Попередні спроби вивести вугільну промисловість із кризи, не мали системності і не доводились до логічного завершення* («Буг», 03.09.2019) та ін. Рідше вживане зайве тире між підметом і присудком: *Відмінність між двома політичними силами – значно умовна* («Волинь», 29.09.2019).

4) невиправдана кома при однорідних членах речення, у тому числі з узагальнювальним словом. У конструкції *Для участі в роботі* Пленуму були запрошені: – члени Президії, члени Ради організації, голови первинних організацій міста і району... («Буг», 31.03.2020) використано аж два зайвих розділових знаки – тире і двокрапку, адже слово запрошені не є узагальнювальним при переліку гостей. Проте частіше фіксовано зайву кому при двох однорідних членах речення, які з'єднані одиничним сполучником і: *... які організували розгалужений бізнес із мільйонними оборотами, і нічого не сплачували до бюджетів* («Під прицілом», 12.11.2021); *Сталевий прес, широкі плечі, і спина – саме так можна описати хлопців* («19.05.12, 6); *Щоб внести поправки до цього закону, треба витратити багато сил, здоров'я, і часу* (26.05.12, 3) та ін.

5) кома між частинами складного речення, поєднаним одиничним єднальним сполучником, за наявності спільного для обох предикативних частин члена речення: *Протягом останніх днів зима взяла реванш, і позначка термометра впевнено опустилась до -20* («Таблоїд Волині», 04.02.2021).

6) невиправдана кома при прямій мові: *«Дружба і жага спортивного відпочинку!»*, - сказав Богдан Амбросімов (17.03.12, 1);

7) зайві розділові знаки, що не регулюються пунктуаційною нормою: *І коштувала вона, недешево* («Буг», 04.02.2020); *Це безоплатна передача громадянам житла, (так працює Державна іпотечна установа)* («Волинь», 12.11.2019).

Отже, аналіз пунктуаційної культури сучасних інтернет-ЗМІ засвідчує, що випадки використання зайвого розділового знака мають меншу частотність, ніж відсутність потрібних пунктограм. Із-поміж пунктуаційних аномативів, пов'язаних із використанням зайвої коми, домінують помилки при виділенні надуманих вставних слів, уточнювальних конструкцій. Меншу частотність мають зайві розділові знаки між підметом і присудком, при однорідних членах речення. Одиничними прикладами репрезентовано ненормативні пунктуаційні

утворення між частинами складносурядного речення. Інколи такі помилки не регульовані правилами.

Література

1. Бондаренко Т. Г. До проблеми феномена помилки. *Вісник Черкаського університету*. Педагогічні науки. Черкаси : ЧДУ, 2001. Вип. 23. С. 10–13.
2. Бондаренко Т. Г. Пунктуаційні помилки як різновид комунікативного шуму. *Лінгвогеографія Черкащини*: збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції. Київ: Знання, 2000. С. 88–90.
3. Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ: Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. 18 с.
4. Капелюшний А. О. Типологія журналістських помилок. Львів : ПАІС, 2000. 68 с.
5. Мариненко І. Види граматичних і пунктуаційних помилок на сторінках журналу «Український тиждень». *Стиль і текст*: науковий збірник / за ред. В. В. Різуна. Київ: [б. в.], 2011. Вип. 12. С. 104–114.
6. Шульська Н. М., Зінчук Р. С. Дотримання редактором пунктуаційних норм у мові медіа. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія «Філологія. Журналістика». 2022. Т. 33 (72). № 2. Ч. 2. С. 276–282.

Яблонська Ольга,
кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Актуальність і публіцистична гострота творчості Т. Шевченка увиразнюється в часи соціальних змін [4]. Промовисті рядки з поеми «Кавказ», що прозвучали у виконанні Сергія Нігояна на Майдані під час Революції Гідності, стали вираженням боротьби й нескореності української нації. Портрети Кобзаря, гасло «Огонь запеклих не пече» (цитата з поеми «Гамалія») тримали ідеологічний фронт разом із іншими класиками, чия позиція завжди була вираженням колоніального супротиву та національної ідентичності.

Дисонансом звучали слова на початку фільму «Таємниці Генія Шевченка», знятого загальноукраїнським телеканалом «1+1»: «Ми штампуємо його стандартні фрази, думки, портрети та погруддя» [13]. Не були фрази та думки Т. Шевченка стандартними, бо завжди демонстрували україноцентричний світогляд, бо завжди поет був супроти імперії (І. Дзюба). Невипадково його столітній ювілей був німим (С. Єфремов), невинно за радянських часів виходив друком поскрибований «Кобзар», де не могло бути й згадки про містерію «Великий льох».

Виставка О. Грехова 2019 р. «Квантовий стрибок Шевченка» поляризувала сприйняття суспільством, аж до прояву вандалізму [6]. Однак популярність поп-арту Енді Воргола обумовила її успішність у світовому масштабі, про свідчать виставка в ОАЕ 2019 р. [8].

Очевидно, прагненням подати сенсаційні матеріали і в такий спосіб збільшити читацьку аудиторію / кількість перепостів пояснюються численні матеріали, побудовані за принципом «10 фактів з життя Т. Шевченка, про які ви не знали / вам не розповідали в школі». Іноді намагання пояснити учням те чи інше явище, пов'язуючи із сучасністю, призводить до алогічних ходів; натомість доречно було б опертися на ті знання, які вже вони мають і які треба розвинути (наприклад, про чумацькі пісні) [9]. Трапляються і фактичні помилки: «Його найвідоміші російськомовні твори – віршована повість “Слепая” та прозова “Невеста”» [14].

Бракує медіаграмотності і тим, хто поширює поезію, приписуючи авторство Т. Шевченкові. Найпоширенішим фейком є вірш Яна Таксюри «Кацап».

У сучасному інформаційному просторі Т. Шевченко залишається маркером українськості, взірцем вірності державницьким традиціям. Репортажі із Бородянки доводять, що Т. Шевченко – ворог сучасної недоімперії [2; 12], що українці усвідомлюють значення Кобзаря [11]. Відео зі звільненої Балаклії (Харківщина), де на білборді замість пропагандистського контенту рф проявилися рядки Шевченкового «Кавказу», моментально поширювалися в соціальних мережах, YouTube, численних репостах [1].

У день народження Т. Шевченка 2023 р. інформаційний простір сповнений читань поезії військовими, повідомлень про знахідку у зруйнованому будинку Бахмута «Кобзаря» 1917 р. (за редакцією В. Доманицького) [5]. Новинний матеріал про масований обстріл України 9 березня 2023 р. підтверджував закономірність: ворог зумисне обрав дату, важливу для українців [10].

Як бачимо, в сучасному інформаційному просторі Т. Шевченко та його творчість залишаються актуальними. Ставши взірцем борця, Поет об'єднав націю в сучасній війні з імперією зла.

Боротьба на інформаційному фронті зобов'язує дбати про медіаграмотність, щоб український контент не став приводом для стьобу у пропагандистських матеріалах московії.

Література

1. Борітеся – поборете! Вам Бог помагає! Пророцтво збувається в нас на очах. До мурашок. Війна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WWdadyGAIYI>
2. Бородянка: за межею людяності. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-Cx0APymDSE>
3. Вражаюче відео від ЗСУ: на білборді в Балаклії замість «одного народа с Россией» проявилися рядки Шевченка. URL: <https://novynarnia.com/2022/09/11/billboard-balakli/>
4. Гордійчук Мирон. Культ Тараса Шевченка і війна. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/03/9/161040/>
5. Дуляба Наталя. Серед руїн у Бахмуті знайшли рідкісне видання «Кобзаря», – журналіст. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2023/03/10/sered-ruin-u-bakhmuti-znajshly-ridkisne-vydannya-kobzaria-zhurnalist>
6. Калашник Павло. У Києві вандал знищив постери із зображеннями Шевченка у різних образах, виставку достроково закрили. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-kiyevi-vandal-znishiv-posteri-iz-zobrazhennyami-shevchenka-u-riznih-obrazah-vistavku-dostrokovozakrili>

7. Катаєва Марія. У столиці пам'ятник Шевченку захистили за новітньою системою: фото. URL: <https://vechimiya.kyiv.ua/news/67082/>
8. Кириленко Ольга. «Квантовий стрибок Шевченка» виставлять в ОАЕ. URL: <https://hromadske.ua/posts/kvantovij-stribok-shevchenka-vistavlyat-v-arabskih-emiratah>
9. Марковська Марія. «Або щось добре, або велике ледащо». 42 факти про Тараса Шевченка, що не розповідають у школі. URL: <https://nus.org.ua/articles/abo-shhos-dobre-abo-velyke-ledashho-42-fakty-pro-tarasa-shevchenka-shho-ne-rozpovidayut-u-shkoli/>
10. Наслідки масованого російського обстрілу України 9 березня: «привітали з днем народження Тараса Шевченка». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/naslidky-rosiyskoyi-raketnoyi-ataky-9-bereznya/32309808.html>
11. Нескорений Тарас Шевченко з Бородянки тепер зображений на монеті. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=v9EANernP1s>
12. Російські військові обстріляли пам'ятник Шевченку в Бородянці. URL: <https://suspilne.media/225945-rosijski-vijskovi-obstrilali-pamatnik-sevcenku-v-borodanci/>
13. Таємниці Генія Шевченка, (фільм 1+1). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DvBAn63jkH0>
14. 10 фактів про Шевченка, про які не згадували у школі. URL: https://paniua.blogspot.com/2021/03/10-faktiv-pro-shevchenka.html?fbclid=IwAR1wdJVQZE8u4JtnSkx7_lrdq-1S3gee3fH1LEQFbxrHNTGBv3CQkuwjGRc

Яблонський Максим,
*кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач кафедри соціальних комунікацій,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

**«НОВА ДОБА НОВОГО ПРАГНЕ СЛОВА»:
НЕОЛОГІЗМИ, ПОРОДЖЕНІ СУЧАСНОЮ ВІЙНОЮ РФ
ПРОТИ УКРАЇНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗМК)**

Загальновідомо, що мова медіа оперативно реагує на суспільні зміни. Війна рф проти України на сучасному етапі активізувала створення неологізмів, які часто функціонують як фразеологізми та перифрази. У ЗМК, як і в масовій культурі, оновлена лексика часто набуває символічних сенсів.

І журналісти [3], і мовознавці [2; 4] звернули увагу на оновлення лексичного складу, наявна навіть спроба укласти словник [5]. Маємо на меті простежити джерела та шляхи формування неологізмів.

Сучасна оновлена лексика часто своїм корінням сягає періоду Другої світової війни. Активізована традиція УПА в утворенні псевдо промовляє в кожному медійному тексті, присвяченому військовій темі. Масова культура сповнена звучання повстанських (як і стрілецьких) пісень, що не втратили своєї актуальності.

Сумнозвісне поняття жуківщини як невинуватого використання противником живої сили із задалегідь відомими високими втратами постало внаслідок відомого вислову советського маршала «Баби ещѐ нарожают». Походження поняття гауляйтер – із часів фашистської Німеччини. У ЗМК простежується вживання понять колаборант, колабораціонізм, колаборація. Перші два активно вживалися в советській післявоєнній риторичі, колаборація ж – співробітництво. І пересічному реципієнту буває складно розмежувати значення цих понять. Советські наративи післявоєнного етапу промовляють у сучасних найменуваннях місто-герой і місто-фортеця, правда, останнім часом вже не настільки активно вони звучать у публічному просторі.

Страшного оновлення набула соціальна категорія діти війни.

Перейменування коктейлю Молотова в Бандера-смузі (узвар Бандери, узвар по-бандерівськи), слово бандеромобіль, утворене на зразок папомобіль (що теж є неологізмом), мають алюзійне пояснення. Все це засвідчує значення ідеології націоналізму.

Звертання до памфлету Івана Багряного «Чому я не хочу вертатись до ССРСР?» (1946) дозволяє простежити чи не перші випадки вживання поняття російський фашизм (у сучасному варіанті – рашизм): «Большевизмові залежить

на створенні єдиної тоталітарної червоної імперії з єдиною адміністрацією, з єдиною мовою, єдиною культурою, єдиною ідеологією й політикою.

Тому найменший прояв власної волі будьякої з “рівноправних” націй в СРСР (окрім Росії) здушується страшним моральним і фізичним терором.

Тому терором російський червоний фашизм (большевізм) намагається перетворити 100 національностей в т. зв. “єдиний совітський народ”, цебто фактично в російський народ» [1, с. 25]; «Я вернусь до своєї вітчизни з мільйонами своїх братів і сестер, що перебувають тут, в Європі і там, по сибірських концтраках, тоді, коли тоталітарна кривава більшевицька система буде знесена, як і гітлерівська. Коли НКВД піде вслід за гестапом, коли червоний російський фашизм щезне, так, як щез фашизм німецький» [1, с. 36–37].

Зрозуміло, що в тексті Івана Багряного, який став політичним маніфестом української еміграції, поняття «російський червоний фашизм» / «червоний російський фашизм» стосується післявоєнного часу. Однак характеристика явища та смислове навантаження не змінилися.

У сучасному інформаційному просторі спостерігається активізація міфологічних образів. Пісня «Буде тобі, враже, так, як відьма скаже» спонукає згадати і літературний образ із повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма», і асоціативно – переможну битву під Конотопом 1659 р. Сучасні події обумовили народження понять привид Києва, чорнобаїти та ін.

Показовим є епізод інтерв'ю з актором і воїном Ахтемом Сеїтаблаєвим, у якому Яна Брінзей сказала: «Мені взагалі здається інколи, що ми живемо в якомусь фільмі, що це якийсь сценарій. Знаєте, тут є магичний персонаж Трактор, який тягне танк; тут є пес; тут наймужніші, найсильніші люди перебувають в заводі під назвою “Азовсталь”, ну це міг бути будь-який інший завод, але саме “Азовсталь”; росіяни роблять фільтраційні табори в селищі, яке називається Безіменне. Ну ти не придумаєш такого, якщо захочеш написати сценарій» [6]. Підтримуючи розмову, Ахтем Сеїтаблаєв зауважив: «А якщо б написав, то колеги обов'язково сказали б “Ну, знов починається...”» [6]. Журналістка підтверджує: «Кліше на кліше. Це ж уже все було» [6].

Перифраз бункерний дід / бункерний президент, фразеологізм на концерт до Кобзона мають логічне пояснення. Негативний емоційно-оцінний складник – в основі новоутвору свинособаки. Орки (похідне – Оркостан) та Мордор (Д. Толкін) набули нового вираження в реаліях сучасного світу.

Ми стали свідками народження нового поняття бавовна (від російських омоформ хлопók – вибух, хлóпок – бабовна).

Російські пропагандистські канали сформували популярність понять отрицательное паденіє, отрицательное наступленіє, жест доброй волі та ін., що набули в українській інтерпретації яскравого сатиричного тлумачення.

Отже, спостерегли різні джерела (активізація понять часів Другої світової війни та післявоєнного періоду; світова класика; російські ЗМК та ін.) та шляхи формування неологізмів (модифікація слів із збереженням значення, створення за аналогією, міжмовні омоформи, сатиричне переосмислення та ін.). Все це дає підстави твердити про активний період оновлення лексичного складу сучасної української мови.

Література

1. Багряний Іван. Чому я не хочу вертатись до ССРСР? Виніпег, Манітоба: Накладом Комітету Українців Канади, 1946. 41 с.

2. Гладченко А. М., Комарова О. С. Неологізація лексики у період російсько-української війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Київ, 2022. Т. 34 (73). № 1. Ч. 1. С. 7–13.

3. Кремень Тарас. Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html>

4. Навальна М. І., Спис О. А. Функційно-семантичні особливості використання військової лексики в мові газети «День». *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2022. Вип. 25. Т. 1. С. 37–42. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/25/part_1/6.pdf

5. Неологізми війни: журналіст уклав «словник». URL: <https://wz.lviv.ua/news/467478-armiiainform-v-efiri-natsionalnoho-telemarafonu-rozpovila-pro-neolohizmy-viiny>

6. СЕІТАБЛАЄВ: у фільмах про війну має бути БАЖАННЯ ЖИТИ – ЕКСКЛЮЗИВНЕ інтерв'ю. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ET-QEMVFowc>

Наукове видання

УКРАЇНСЬКА МОВА В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ВИМІРІ

Матеріали II Міжнародної наукової конференції
(м. Луцьк, 1–2 червня 2023 рік)

Упорядкування – Наталія Костусяк, Ірина Мельник
Технічне редагування – Маргарита Жуйкова

*Матеріали надруковано в авторській редакції.
За достовірність інформації, уміщеної в опублікованих тезах,
відповідальність несуть автори.*

Адреса оргкомітету конференції:
Кафедра української мови
факультет філології та журналістики
Волинський національний університет імені Лесі Українки
вул. Винниченка, 30 а, каб. 305,
Луцьк, 43005
E-mail: ukrkatedra@ukr.net